

Kvinnur og vælfæri í Útnorðri

*Karin Jóhanna L. Knudsen, MarieKathrine Poppel
Guðbjörg Linda Rafnsdóttir og Ingibjörg Lilja Ómarsdóttir*

Guðbjörg Linda Rafnsdóttir (red)

Kvinnur og velferð í Útnorðri

TemaNord 2010:579

© Nordisk Ministerråd, København 2010

ISBN 978-92-893-2128-0

Tryk: Kailow Express ApS

Omslagsfoto: Image Select

Oplag: 150

Trykt på miljøvenligt papir som opfylder kravene i den nordiske miljøsvanemærkeordning.

Publikationen kan bestilles på www.norden.org/order. Flere publikationer på www.norden.org/publikationer

Denne rapport er udgivet med finansiell støtte fra Nordisk Ministerråd. Indholdet i rapporten afspejler dog ikke nødvendigvis Nordisk Ministerråds synspunkter, meninger, holdninger eller anbefalinger.

Printed in Denmark

Nordisk Ministerråd

Ved Stranden 18
1061 København K
Telefon (+45) 3396 0200
Fax (+45) 3396 0202

Nordisk Råd

Ved Stranden 18
1061 København K
Telefon (+45) 3396 0400
Fax (+45) 3311 1870

Det nordiske samarbejde

Det nordiske samarbejde er en af verdens mest omfattende regionale samarbejdsformer. Samarbejdet omfatter Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige, samt de selvstyrende områder Færøerne, Grønland og Åland.

Det nordiske samarbejde er både politisk, økonomisk og kulturelt forankret, og er en vigtig medspiller i det europæiske og internationale samarbejde. Det nordiske fællesskab arbejder for et stærkt Norden i et stærkt Europa.

Det nordiske samarbejde ønsker at styrke nordiske og regionale interesser og værdier i en global omverden. Fælles værdier landene imellem er med til at styrke Nordens position som en af verdens mest innovative og konkurrencedygtige regioner.

Innihaldsyvirlit

Fororð	7
Samandráttur	9
Inngangur	13
1. Kvinnur og vølfærd í Føroyum	15
<i>Karin Jóhanna L. Knudsen</i>	15
1.1 Inngangur	15
1.2 Vølfærdarskipanir.....	16
1.3 Framferðarháttur.....	19
1.4 Konur flyta	20
1.5 Útvegan av vølfærd	25
1.6 Peningalig javnstøða.....	31
1.7. Tað góða lívið	35
1.8. Endi	37
1.9 Bókmentalisti	38
2. Kvinnur og vølfærd í Grønlandi	41
<i>MarieKathrine Poppel</i>	41
2.1 Inngangur	41
2.2 Flytføri hjá kvinnum og orsøkir til at flyta	46
2.3 Tað góða kvinnulívið.....	52
2.4 Almenna vølfærdarskipanin.....	61
2.5. Búskaparlig javnstøða	66
2.6 Høvuðssjónarmið og samandráttur.....	68
2.7 Keldur.....	70
3. Kvinnur og vølfærd í Íslandi.....	73
<i>Guðbjörg Linda Rafnsdóttir og Ingibjörg Lilja Ómarsdóttir</i>	73
3.1. Inngangur	73
3.2. Búseting	74
3.3. Lívsvirði	76
3.4. Almenna vølfærdarskipanin.....	83
3.5. Javnstøða millum kyn.....	91
3.6. Samandráttur	96
3.7. Endi	99
3.8. Bókmentalisti	100
Appendiks – Vølfærdartænastr í Útnorði.....	103

Fororð

Josef Motzfeldt, formaður fyri Útnorðurráðið og formaður fyri Inatsisartu

Vælfærd er eitt av teimum evnum, sum vanliga stendur høgt á dagsskránni í politikki í londunum í Útnorðri. Tað hevur verið rímiliga stór semja tvørtur um politisk landsløg og í almenninginum, bæði í Íslandi, Føroyum og Grønlandi, um týdningin av at byggja upp eitt umfatandi vælfærdarsamfelag í londunum. Í útnorðurlenskum samstarvi, umframt við at londini taka lut í norðurlenskum samstarvi, er lagdur dentur á eitt víðfevnandi samstarv á vælfærdarøkinum, við tí fyri eyga at betra møguleikarnar hjá londunum fyri í enn størri mun at styrkja vælfærdina.

Javnstøða er ein grundleggjandi partur av vælfærdarsamfelagnum. Londini í Útnorðri eru á sama hátt sum hini Norðurlondini komin langt í mun til at røkka javnstøðu. Men sjálvt um stór stig eru tikin, og úrslitini á mongum økjum eru góð, so hava vit enn eitt fitt petti eftir á leiðini, áðrenn vit kunnu siga við vissu, at vit hava fingið javnstøðu.

Millum annað vísir gransking, at kvinnur í størri mun enn menn flyta frá útjaðaraøkjum, sum millum annað hevur havt við sær, at tað í londunum í Útnorðri eru fleiri menn enn kvinnur. Tað er av størsta týdningi at skilja orsøkirnar til, at trupulleikar sum hesir stinga seg upp. Bæði fyri at kunna svara teimum aftur, og fyri at politiska skipanin kann seta tiltøk í verk fyri at venda hesari gongdini. Í hesari bókini verður millum annað hetta vandamálið viðgjørt.

Tá ið eitt vælfærdarsamfelag skal mennast ella byggjast upp, so er ein kanning av orsøkini til verandi trupulleikarnar, og gransking í hvussu teir kunnu fáast aftur á beint, eitt tað týdningarmesta støði. Tá ið lond skulu taka týðandi og mangan kostnaðarmiklar avgerðir á vælfærdarøkinum, er tað av størsta týdningi at kunna grunda tær á skikkaða og víðfevnda gransking. Tað gevur granskingini eyka tyngd, tá ið hon fer fram í altjóða samstarvi, har bæði granskarar læra av hvør øðrum, og har londini hava møguleika fyri at læra av royndum, vitan og kunnleika hjá hvør øðrum.

Útnorðurráðið hevur í mong ár verið serliga upptikið av hesum tankanum og hevur eggjað til økt granskingar- og útbúgvingarsamstarv í økinum, samstundis sum Ráðið hevur heitt á teir norðurlendsku samstarvsstovnarnar og verkætlanirnar um í størri mun at venda eygunum móti økinum.

Henda bókin er júst eitt úrslit av einari norðurlendskt stuðlaðari verkætlan, har kendir samfelagsgranskarar í Útnorðri eru gingnir saman fyri at kanna henda týðandi partin av vælfærdaravbjóðingum í okkara landsluti. Bókin er eitt týdningarmikið íkast til at skilja tær avbjóðingar, sum Útnorður hevur fyri framman, og hvørjar loysnir kundu verið gagnligar.

Eg eri takksamur fyri, at Norðurlandska Ráðharraráðið og Embætismannanevndin fyri javnstøðu hava fíggjað verkætlanina og útgávuna av hesari bókini, og at granskararnir hava havt tíð til at grava djúpt niður í hetta vandamál.

Samandráttur

Hóast londini í Útnorðri tíanverri sjáldan verða tikin við í komparativar kanningar av norðurlendskari vælfærd, og tað er torført at fáa granskingarstyrk bert til útnorðurlenska gransking, so er tað væl kent, at vælfærdarskipanin í Útnorðri á mangan hátt er øðrvísi enn í hinum Norðurlondunum. Tað er t.d. stórur munur á háttinum, sum mann politiskt er farin í holt við spurningin um javnstøðu og vælfærdartrygging í Útnorðri í mun til hini Norðurlondini. Í ávísum førum líkjast londini í Útnorðri nógv, tá talan er um vælfærd og liviumstøður. Í øðrum førum eru londini ólík og hava verið fyri ymiskum avbjóðingum og hava brúkt ymsar loysnir á vælfærdar-politiska økinum.

Í teimum norðaru útjaðaraøkjunum eru kvinnur í størri mun enn menn farnar frá hesum samfeløgum. Ymsar keldur hava víst á, at serliga ungar kvinnur úr útjaðaraøkjum, sum fara avstað, kenna tað trupult at flyta heim aftur. Arbeidsmarknaðurin verður lýstur sum mannligur, útbúgvingarmøguleikarnir avmarkaðir, og kvinnu- og familjuvinalig vælfærdartilboð eru ov fá.

Við støði í omanfyrinevnda varð granskingarverkætlanin, ið her verður kunnað um, sett í verk. Verkætlanin viðger hvørjar vælfærdarpolitiskar spurningar, sum verða hildnir at vera týðningarmiklir fyri ungar kvinnur í Føroyum, Grønlandi og Íslandi. Spurningar, ið kunnu vera við til at styrkja um støðuna hjá kvinnum í londunum í Útnorðri og javnrættindi millum kvinnur og menn. Í verkætlanini hava vit greinað almennar upplýsingar um demografi, javnstøðu og vælfærd umframt at hava gjørt fokusviðtal við fimm ymiskt samansettar bólkar við kvinnum í hvørjum einstakum landi. Í hvørjum bólki eru í miðal fimm kvinnur. Tilsamans hava vit havt viðtal við 75 kvinnur.

Føroyski parturin av kanninginini vísir á, at veikar formligar skipanir hava við sær, at almennir stovnar ikki formáa at mæta borgaranum við teimum krøvum og áhugum, sum teir hava í einari almennari vælfærdarskipan. Á sama hátt vísir kanningin, at kvinnur sum einstaklingar eru sera bundnar at ættarbandi og parlagi og verða í vælfærdarsamfelagnum roknaðar sum familjulimir heldur enn einstaklingar. Hetta vandamál kemur týðiligast til sjóndar hjá kvinnum, sum eru einsamallar við børnum. Tær eru, stutt sagt, noyddar at dúva uppá fíggjarligan stuðul frá familjuni. Kanningin bendir eisini á eina afturvendandi tvístøðu millum føroyskar kvinnur. Tær eru sera tilvitaðar um, hvørjar móguleikar og rættindi tær hava á vælfærdarøkinum í Danmark, sum tær í stóran mun fata sum betri enn tað føroyska. Hinvegin er tætt samband við familju og vinir í Føroyum, og í Føroyum halda kvinnurnar tað vera trygt hjá børnum at vaksa upp. Endiliga vísir kanningin rættiliga greitt, at millum tær føroysku kvinnurnar fer ein stórur partur av javnrættindastríðnum fram heima við hús.

Kvinnurnar úr fokusbólkunum, sum búðu í Nuuk í teimum ymsu lívsstøðunum, geva til kennar, at kvinnur flyta fyri at betra um móguleikar sínar fyri útbúgving, starvsvenjingarplássum og arbeiðsmóguleikum. Lættari atgongd til heilsukanningar og viðgerð og móguleikin fyri at fáa betur atgongd til frítíðaraktivitetir og skúlagongd hjá børnunum ávirkar eisini valið av bústaði. Kvinnurnar geva til kennar, at tað almenna kann stuðla undir eitt gott lív við at raðfesta almannagagnligar bústaðir og við at stuðla barnakonum meira, bæði fíggarliga og við barnaansingarmóguleikum. Góðir skúlar fyri børn, betri læknaviðgerð og sjúkratrygging á arbeiðsplássinum uttan mun til støði á arbeiðsplássinum verður harafrat nevnt sum viðurskifti, sum kunnu stuðla undir eitt gott lív. Tær spurdu kvinnurnar gera harafrat greitt, at fyri at fáa eitt gott lív er tørvur á fleiri umsorganardøgum til foreldur og meira tíð til familjuna uttan mun til tilknýti til arbeiðsmarknað, á sama hátt sum tær meina, at tað er barnsburðarfarloyvi til menn og kvinnur, sum hevur størst týðning fyri kynsliga javnstøðu.

Í Íslandi lá tíðartrot, strongd og materialisma nógv á sinni hjá teimum spurdu kvinnunum. Frágreiðingarnar vóru bæði strukturellar og subjektivar. Millum strukturellu orsøkirnar nevndu tær langar arbeiðsdagar og høga føðiratu. Millum subjektivu orsøkirnar nevndu tær materialismu, ójavna millum kyn og ærufrykt fyri nógvum lønararbeiði. Tey uppskotini, sum luttakararnir komu við fyri at skapa eina virkna og sterka velferðarskipan, vístu seg at vera rættiliga einsljóðandi. Tær undirstrikaðu, at velferðarskipanin skuldi javna móguleikarnar hjá kvinnum og monnum á arbeiðsmarknaðinum, so væl sum móguleikar hjá menniskjum sum heild. Barnsburðarfarloyvi og rætturin hjá foreldrum til fráveru frá arbeiði vegna sjúk børn skuldi leingjast. Á grundskúlastigi var tað fyrst og fremst frítíðarheimsøkið, sum luttakararnir hildu, trongdi til stórar ábøtur. Allir fokusbólkar funnust at lága barnakekkinum, og hvussu myndugleikarnir hava valt, at næstan øll inntøka minkaði ta inntøkustýrdu upphæddina. Tær lögdu eisini dent á, hvussu neyðugt tað var at gera eldratænastuna smidligari og sundargreinaða eftir tørvi hjá tí einstaka, enn sum nú var. Kvinnurnar vístu á, at ólíka lønin millum kvinnur og menn skapti ein generellan ójavna millum tey, ásetti arbeiðsbýti í heiminum og varðveitti siðbundnar kynssteriotypur. At henda ónda ringrásin mátti brótast.

Viðtalini millum tær 75 kvinnurnar í Útnorðri vísa bæði á munir og líkleikar. Tey eru eyðkend av, at londini í Útnorðri higartil í stóran mun hava litið á stórfamiljuna, tá ið tað snýr seg um ymsar velferðarloysnir og familjupolitiskar spurningar. Nærsamband við familju og vinir vísir seg tí at vera ein reyður tráður í viðtalunum, nakað sum kvinnurnar halda, kann skapa ein góðan og ynskiligan tryggleika. Men viðtalini vísa eisini á eitt paradoks, har kvinnurnar kenna, at henda familialisma elvir til trýst á mangar kvinnur. Tað hevur ta avleiðing, at ein stórur partur av javnstøðustríðnum fer ikki bara fram alment, men eisini heima við hús.

Samstundis sum at verkætlanin skal síggjast sum ein kortlegging av vælfærd og javnstøðu í londunum í Útnorðri í dag, sædd úr eygunum á 75 ungum kvinnum, so skal hon eisini og serliga síggjast sum eitt týðandi íkast til orðaskifti um menning av vælfærd og javnstøðu í Útnorðri í framtíðini og vera støði undir framhaldandi gransking á økinum.

Inngangur

Hóast londini í Útnorðri eru tøtt knýtt at hvørjum øðrum, ikki bara geografiskt, men eisini tá talan er um mentanarlig eyðkenni, vælfærd og lívskor, eru avbjóðingarnar ofta ymiskar og hefur hetta havt við sær ólíka loysnir á vælfærdarøkinum. Tíðverri eru londini í Útnorðri sjáldan við í komparativum kanningum um vælfærd í Norðurlondum. Kortini er tað væl kent, at vælfærdarskipanin í Útnorðri á mangan hátt er øðrvísi enn í hinum Norðurlondunum. Eitt nú hefur mann í størri mun dúva upp á familjuna heldur enn tað almenna, tá talan er um vælfærdarloysnir.

Tey trý londini í Útnorðri verða lýst sum mikrosamfeløg, tí at fólkatalið er so lágt. Hóast ymsar broytingar tey seinnu árin, er fyrstalagsvinna framvegis ráðandi á arbeiðsmarknaðinum í Útnorðri og búskaparligu sveiggini hava verið størri enn í hinum Norðurlondunum. Í norðurlandska útjaðaranum flyta fleiri kvinnur enn menn frá hesum samfeløgum, av tí at arbeiðsmarknaðurin ofta verður lýstur sum „mannligur,“ útbúgvingarmøguleikar avmarkaðir og vælfærdartilboðini ov fá. Sum ein avleiðing av hesum eru fleiri menn enn kvinnur í Útnorðri, ið er tað øvuta av hinum Norðurlondunum. Ymsar keldur vísa á, at serliga ungar konur, sum flyta frá útjaðaranum, kenna tað trupult at venda aftur.

Við hesum í huga varð farið undir hesa granskingarverkætlan. Endamálið við verkætlanini er at kanna ymsar vælfærdarloysnir í Føroyum, Grønlandi og Íslandi og at kanna, hvussu ungar konur meta, at hesar loysnir ávirka teirra lív. Verkætlanin varpar sostatt ljós á teir vælfærdarpolitisku spurningar, sum ungar konur í teimum trimum londunum meta hava týðning, og sum kunnu verða viðvirkandi til at styrkja støðuna hjá konum í teimum trimum londunum og javnstøðu millum menn og konur.

Verkætlanin viðger almennar upplýsingar um demografi, vælfærdarskipan, arbeiðsmarknað v.m. í ávikavist Føroyum, Grønlandi og Íslandi. Harumframt byggir verkætlanin á samrøður við konufólk við ymiskari bakgrund í teimum trimum londunum og sum kunnu bólkast í fimm ymiskar fokusbólkar:

- Giftar/sambúgvandi konur við børnum undir 12 ár
- Konur, ið ikki eiga børn
- Einligar konur við børnum
- Konur, ið hava útbúgving úr útlondum
- Konur, sum ikki hava fingið sær útbúgving aftaná fólaskúlan

Í miðal eru fimm konur í hvørjum bólki. Samrøður vóru við 26 konur í Føroyum, 25 í Grønlandi og 24 í Íslandi. Samanlagt vóru sostatt samrøður við 75 konur. Konufólkini umboðaðu ymisk geografisk økir í viðkomandi londunum, men innflytarar eru ikki við í samrøðunum. Innflyting og

vælfærd eru áhugaverd evnið í sjálvum sær, men verður ikki nomið við í hesari kanning.

Í samrøðunum hava vit nýtt hesa viðtalsleiðbeining:

Kvinnur flyta

Nógvar kvinnur velja at flyta burtur frá norðaru samfeløgnum. Hvat halda tit orsøkin kann vera? Hvat skal til fyri at konur flyta heimaftur?

Tað góða lívið

Hvat eyðkennir eitt gott lív hjá konum í Føroyum/Grønlandi/Íslandi í dag? Hvat halda konufólkini í fokusbólkunum skal til fyri, at konur í Føroyum/Grønlandi/Íslandi fáa eitt gott lív? Hvussu skilmarka tær hugtakið lívsvirðir?

Tað almenna – vælfærdarskipanin

Hvussu kann tað almenna styðja uppundir, at konur fáa eitt gott lív í viðkomandi londunum? Skulu politikararnir stevna ímóti fleiri vælfærdarloysnum á familjupolitiska- og javnstøðuøkinum enn tey hava gjørt higartil? Um ja, hvørjar loysnir? Hvønn týdning hava tær almennu tænastrarnar í gerandisdegnum? Hvørji rættindi ella hvørjar tænastrar styðja best uppundir samspælið millum arbeiðslív og familjulív. Hvørji rættindi styðja best uppundir javnstøðuna millum menn og kvinnur?

Arbeðsvirkni og búskaparlig javnstøða

Talið á konufólkum í Útnorðri, sum eru í vinnu, er hægri enn í hinum Norðurlondunum, meðan lønarmunurin millum menn og konur sær út til at vera hægri í Útnorðri. Hvat hald konufólkini í fokusbólkunum kann fremja javnstøðu og líkæløyn millum menn og konur í Føroyum/Grønlandi/Íslandi? Hvønn týdning hevur javnstøða fyri menn og konur í viðkomandi londunum? Hvussu skilja tær javnstøðu?

Verkætlanin og henda antologi eru fíggað av Norðurlandaráðnum

(ÄK-JÄM). Harumframt hava Granskingardepilin fyri Samfelagsmenning í Føroyum, Ilisimatusarfik – Universitetið í Grønlandi – og Háskóli Íslands – Universitetið í Íslandi – verið við til at fígga verkætlanina. Samstundis sum at verkætlanin skal síggjast sum ein kortlegging av vælfærd og javnstøðu í londunum í Útnorðri í dag, sædd úr eygunum á ungum kvinnum, so skal hon eisini og serliga síggjast sum eitt týðandi íkast til orðaskifti um menning av vælfærd og javnstøðu í Útnorðri í framtíðini og vera støði undir framhaldandi gransking á økinum.

1. Kvinnur og vælfærd í Føroyum

Karin Jóhanna L. Knudsen

Mynd: Allan Brockie

1.1 Inngangur

Í Føroyum, eins og í Grønlandi og Íslandi, er kynsbýtið tað øvuta av tí í flestu londum rundan um okkum við tað, at tað eru fleiri menn enn kvinnur.¹ Hesin munur stendst millum annað av, at fleiri kvinnur enn menn flyta av landinum. Ofta verður hildið, at vantandi vælfærdartænastur og arbeiðsmøguleikar eru atvoldin til, at nógvar konur velja at flyta. Vanliga verður selektiv burturflyting av hesum slag lýst sum ein trupulleiki. At fleiri ungar konur enn menn flyta, kann hótta tilverugrundarlagið hjá teimum samfeløgum, hon rakar. Men fyri tað einstøku kvinnuna kann tað eins væl verða ein loysn at flyta. Fyri flestu konur í dag er ein av stóru avbjóðingunum, hvussu tær fáa børn og yrkisleið at ganga upp í eina hægri eind. Jú betri umstøður tær fáa til hetta, jú meiri lokkandi kann tað verða at búseta seg í einum øki.

Kortini eru ikki nógvar kanningar og metingar av, hvussu samspælið er millum arbeiði og familjulív í Føroyum, og hvussu ymsar familjupolitiskar vælfærdarloysnir ávirka støðuna hjá konufólkum í Føroyum.² Endamálið við

¹ Sí ískoyti um fólkcatalið í Útnorðri í endanum av hesum partinum.

² Antologiin *Arbejde, helse og velfærd i Västnorden* (Rafnsdóttir, Guðbjørg Linda ed., 2007) lýsir ymskar vælfærdarspurningar í Útnorðri. Har verður eisini víst á, at stórir tørvur er á framhaldandi gransking á økinum.

hesari kanning er at lýsa á hvønn hátt føroyska vælferðarskipanin er viðvirkandi til, at konufólk hava hug at búseta seg í Føroyum, og á hvønn hátt hon virkar ímóti. Harumframt er endamálið at lýsa í hvønn mun vælferðarskipanin stuðlar upp undir javnstøðuna millum konur og menn í Føroyum, og í hvønn mun hon virkar ímóti.

Verkætlanin tekur støði í kyni og byggir á samrøður við konufólk, ið hava ymiska bakgrund. Samrøðurnar snúgva seg um, hvussu tær fáa arbeiði og familju at „sampakka“, og hvussu ymsar vælferðartænastur hóska til teirra. Vit kunnu spyrja, hví tað er av týðningi at lýsa vælferð og vælferðarskipanir út frá einum kynssjónarhorni. Kynssjónarhornið er sera umráðandi í mun til, hvørjar spurningar vit seta, og hvussu vit lýsa ymisk fyrbrigdi og viðurskifti í samfelagnum. Orsøkin til, at kanningin tekur støði í kyni og at tosað verður við konufólk bara – og ikki mannfólk eisini – í hesari kanning, er, at teir familju- og vælferðarpolitisku spurningar, ið kanningin nemur við, eru øki, sum vanliga hava havt størri týðning fyri støðuna hjá konum á arbeiðsmarknaðinum og samfelagnum sum heild enn hjá monnum.

Í tilíðum kanninum er eisini umráðandi at hava í huga, at konur ikki eru ein homogenur bólkur. Tað vil siga, at ymiskir bólkir í samfelagnum ikki neyðturviliga hava somu áhugamál og áskoðanir á, til dømis vælferð og javnstøðu.³ Kanningin tekur sostatt stóði í, hvønn hugburð konur við ymiskari bakgrund hava til sína egnu stóðu, arbeiðslívið, familju og vælferð.

1.2 Vælferðarskipanir

Esping-Andersen (1999) tekur fram, at hugtakið velferðarstatistíkið fevnr um meira enn sosalpolitikk einans. Um vit skulu skilja og greina velferð í einum stórrí hœpi, er tískil, neyðugt at kanna samspælið millum almenna og privata veiting av umsorgan og velferð. Esping-Andersen tekur stœði í, at velferðarstatistíki í hœvuðsheitum „bólka seg“ í tríggar ymiskar velferðarskipanir. Tær ymsu skipanirnar kunnu lýsast í mun til, hvussuleiðis framleiðslan av velferð er býtt sundur millum stat (tað almenna), marknaðin og familjuna. Esping-Andersen leggur stóran dent á, at familjan sum veitari av velferð ofta hvørur, tá vit viðgera velferð og velferðartænastur. Hetta er eisini ein av teimum týðningarmestu atfinningunum, ið kvinnurørslan hevur móttvegis nógvum kanninum um og lýsingum av velferð og velferðartænastum – at ólont húsligt arbeiði hjá konum framvegis er ein avgerandi kelda til velferð og umsorgan.

Tey serligu eyðkennini við teimum trimum fyrimyndunum eru lýst í talvu 1. Tað er umráðandi at hava í huga, at fyrimyndimar eru tað, ið á fakmáli verður kallað idealtypir, sum vísir til, at talan júst er um fyrimyndir.⁴ Eingi lond/samfeløg eru „reinar“ útgávur av einari av teimum trimum fyrimyndunum. Heldur er talan um eyðkenni frá teimum ymsu fyrimyndunum.

³ Sí, Arnfred, 2001; Faber, 2008; Kabeer, 2001.

⁴ Sí, Esping-Andersen, 1999.

Sambært Esping-Andersen (1999), so snýr velferðarpolitikkur seg um váðastýring. Váðastýring merkir her, tær felags/samlaðu skipanir í einum samfelag, sum skulu verða við til at stuðla íbúgvunum í einum landi/samfelag, tá tey eru fyri óvæntaðum hendingum so sum arbeiðsloysi og sjúku ella tilburðum, ið vit kenna til frammanundan – til dømis umsorgan fyri børnum og gomlum.

Talva 1: Vælfærdarfyrimyndir og váðastýring

Fyrimynd Eyðkenni	Tann liberala	Tann sosialdemokratiska ⁵	Tann konservativa
Leiklutur hjá:			
Familjuni	Lítill	Lítill	Stórur
Marknaðinum	Stórur	Lítill	Lítill
Statinum(tí almenna)	Lítill	Stórur	Stuðlandi/lítill
Vælfærdarstatur(skipan):			
Ráðandi solidaritetsháttur	Einstaklingurin	Almenningurin/heildin	Skyldskapur/Korporatisma
Ráðandi solidaritetsøki (locus)	Marknaðurin	Staturin (tað almenna)	Familjan
Av-vørugerð (decommodification)	Lág	Høg	Lág
Vælfærdartænastur	Lágar sosialar veitingar	Almennar veitingar/Trygdarnet	Samsvarandi tilknýti til arbeiðsmarknaðin
Dømi	USA	Svøríki	Týskland

Kelda: Esping-Andersen, 1999: 85

Eitt týðandi liður í tilgongdini hjá Esping-Andersen er hugtakið *av-vørugerð* (decommodification). Hugtakið sipar til, í hvussu stóran mun einstaklingurin kann lívbjarga sær óheft/ur av marknaðinum. Hetta skal skiljast í mun til at vera ein vøra, sum verður seld á arbeiðsmarknaðinum. Av-vørugerðin í teimum trimum vælfærdarskipanunum er ymisk. Í teirri liberalu og konservativu fyrimyndini er av-vørugerðin lág, meðan hon í teirri sosialdemokratisku er høg (Esping-Andersen, 1999).

Eitt týðningarmikið eyðkenni við teirri *liberalu fyrimyndini* er, at staturin (tað almenna) hevur ein sera lítlan leiklut. Tað almenna tekur um endan, einans tá tað er allarmest neyðugt. Hetta hevur ofta við sær, at tær sosialu veitingarnar eru sera lágar, og at tað einans eru tey, ið eru ringast fyri, ið fáa hjálp. Ofta er eisini hugsjónin tann, at sosialar veitingar eru ein byrða fyri samfelagið. Somuleiðis er ein grundhugsjón, at tað skal loysa seg at arbeiða.

Tann *sosialdemokratiska fyrimyndin* byggir á tað, sum á fakmáli verður kallað *universalprinsippið* (Esping-Andersen, 1999). Hetta merkir, at allir borgarar hava rætt til tær somu veitingarnar uttan mun til inntøku og sosiala støðu. Tað almenna (staturin) hevur ein grundleggjandi leiklut við tað, at tað skal tryggja øllum borgarunum eins tænastu og veitingar og ikki leggja ábyrgdina á privat feløg. Eitt annað eyðkenni er, at tær sosialu veitingarnar eru

⁵ Henda fyrimyndin verður eisini kallað tann institutionelt-redistributiva ella tann skandinaviska. Í hesum liggur júst, at henda fyrimyndin er dominerandi í teimum skandinavisku londunum, at tað almenna/staturin veitir tær nógvu vælfærdartænasturnar, og at ein ávís javning fer fram umvegis skattaskipanir.

hógar, og trygdarskipanirnar eru víðfevndar. Esping-Andersen og Myles (eingin dagfesting) föra fram, at eitt eyðkenni við velferðarpolitikki, sum miðar eftir at raka smalt (mótsatt universelt) er lágar veitingar, og at hann kann virka stigmatiserandi, tí at honum manglar eina breiða almenna undirtøku millum veljarnar. Hinvegin vil ein politikkur, ið miðar eftir at raka breitt fáa størri almenna undirtøku og tí víðføra hægri veitingar, sum eisini tey neyðstøddu við størri vissu fáa gagn av.

Eitt av fundamentunum í teirri *konservativu skipanini* er, at sosialar tryggingar og veitingar eru treytaðar av tí tilknýti, sum einstaklingurin hevur til arbeiðsmarknaðin. Hetta hevur við sær, at velferðarrættindi hjá einstaklinginum verða misjovn, og at sosialir- og stættamunir verða varðveittir. Teir almennu stovrnarnir eru ikki so væl útbygdir, og mangan hjálpir kirkjan og privat feløg á økjum, har sum tað almenna ikki ger. Sambært Esping Andersen (1999) stuðlar hendan áskoðanin á samfelagið upp undir tað patriarkalska familjumynstrið við einum mannligum upphaldara og einari heimagangandi konu. Fyri konur, ið eru heimagangandi og tískil ikki hava tilknýti til arbeiðsmarknaðin, merkir hetta, at tær ikki fáa javnbjóðis velferðarrættindi sum tey, ið eru á arbeiðsmarknaðinum. Her tekur Esping-Andersen (1999) hugtakið *familialisma* fram. Í hesum liggur júst, at ein stórur partur av velferðartænastum og veitingum verða latnar uppí hendurnar á familjuni, og at familjan tískil hevur skyldu til at hjálpa hvør øðrum, tá ið á stendur. Hesar tænar (hjálpar) eru samstundis ein íløga, skuldi einum tørva hjálpar einaferð í framtíðini.

Sambært Sundstrøm (2006) er kjakið um og áskoðanirnar á velferð í Føroyum eyðkent av eini blanding av nýliberalismu og einum slagi av javnrættindastremban, ið eyðkennir niðursetufólk. Velferðarpolitiskt hevur hetta havt við sær, at arbeiðsbytið í parlamentum og í familjuni sum heild hevur fingið tað, sum Sundstrøm kallar *familialistisk* eyðkenni. Eitt sindur einfalt sagt: mammur og datur verða av umsorgan, og pápar og synir av tí fíggarliga. Samanumtikið lýsir Sundstrøm føroysku velferðarskipanina sum eina blanding av teimum liberalu og teimum konservativu fyrmyndunum (talva 1). Sundstrøm metir eisini, at í Føroyum (og í Íslandi) eru krøvini til sjálvhjálpar og at kunnu forsyrgja sær sjálvum eitt sindur øðrvísi enn í skandinavisku londunum. Familialisma er eisini eitt evni, ið í Jákupsstovu (2007) dregur fram. Tilknyti til Danmark hevur havt við sær, at føroysku myndugleikarnir hava havt skyldu til at veita ymsar velferðartænar, men at tann føroyska velferðarskipanin kortini hevur færri alment fíggarar sosialar veitingar og almennar tænar enn tann danska. Hon vísir á, at velferðarskipanin í Føroyum í størri mun er grundað á, at familjan tekur sær av umsorgan enn í skandinavisku londunum. Eisini leggur hon dent á, at um umsorganaruppgávnar gerast ov stórar fyri familjuna, er altíð ein møguleiki at flyta til Danmarkar.

Tað eru nógvir ymskir faktorar, ið gera seg galdandi, tá vit skulu lýsa familju- og velferðarpolitikk, og hvønn týðning hann hevur fyri støðuna hjá konufólki í Føroyum. Velferðarskipanirnar lýstar omanfyri (talva 1) taka støði í ymskum søguligum og mentanarligum fortreytum. Í eini velferðarskipan, ið leggur ein stóran part av ábyrgdini fyri umsorgan og velferð yvir á húsarhaldini

(familjurnar), verður einstaklingurin sera bundin at ættarbandi og parlagi. Somuleiðis, í eini vælfærdarskipan, ið einans tekur um endan, tá tað er allarmest neyðugt, og veitingarnar eru eftir tørvi (teirri liberalu), er vandi fyri, at tey, sum hava tørv á hjálp, kenna seg stigmatiserað. Hinvegin kann ein av vandunum við eini trygdarskipan, sum hevur høgur og víttfevnandi sosialar veitingar (tann sosialdemokratiska), vera, at fólk verða hildin uttanfyri sosialt og verða fangað í einari óndari ringrás.⁶

Fyri at lýsa familju- og vælfærdarpolitiskar loysnir í Føroyum, og hvønn týdning tær hava fyri støðuna hjá konufólki í Føroyum og fyri javnstøðu millum konur og menn, byggir kanningin á samrøður við konufólk, ið kunnu bólkast í seks ymskar bólkar.

- Giftar/sambúgvandi konur við børnum undir 12 ár
- Konur, ið ikki eiga børn
- Einligar konur við børnum
- Konur, ið hava útbúgving úr útlandum
- Konur, sum ikki hava fingið sær útbúgving aftaná fólkaskúlan
- Konur frá útjaðara – ymisk støða í mun til børn og parlag

Umframt dáturnar frá samrøðunum, byggir kanningin eisini á onnur dáta, ið kunnu vera við til at dýpa og greina tey viðurskipti, sum konufólkini taka fram í samrøðunum. Hvussu er farið fram, verður lýst gjøllari í partinum niðanfyri.

1.3 Framferðarháttur

Umframt at respondentarnir skuldu umboða konufólk í ymskum støðum í mun til børn, parlag/einligar og útbúgving, hevur eisini verið týdningarmikið, at tær vóru umboðandi geografiskt (miðstaðarøki/útjaðara). Fyri at finna fram til konur, ið áttu børn, vitjaði eg barnagarðar og vøggustovur í ymskum økjum um tað mundið, tá børn komu ella fóru av stovnunum. Tær konurnar, ið ikki eiga børn og tær, sum búgva í útjaðaranum, havi eg funnið fram til umvegis netverk. Við støði í hesum keldum, eru samrøður gjørdar við 26 konufólk í aldrinum 22–43 ár. Føroysku konufólkini í kanniningini áttu 1,7 børn í miðal. 15 % áttu eingi børn. Fleiri av teimum hava áður verið búsettir í ávikavist í Danmark, Norra, Onglandi og USA. 61 % av teimum høvdu millumlanga útbúgving, 12 % hægri útbúgving og restin hevði staðið í læru ella ikki nomið sær útbúgving aftaná fólkaskúlan. Flestu av teimum vóru giftar ella sambúgvandi (77 %).

Vit hava valt at nýta bólkasamrøður í hesari kanning, við tað at høvuðsdenturin skal leggjast á, hvussu konufólkini uppliva sína støðu í mun til vælfærdarpolitiskar loysnir, og hvønn týdning loysnirnar hava fyri tær.

⁶ At verða útihýst/ur sosialt er eitt høvuðsnevni, sum bretski samfelagsfrøðingurin, Anthony Giddens, tekur fram í mun til vælfærdarstatin. Sí, til dømis, Giddens, 2002, <http://www.independent.co.uk/opinion/commentators/tony-giddens-there-is-no-alternative--the-third-way-is-the-only-way-forward-662471.html>.

Samrøður eru eitt gott kvalitatívtt amboð, tá vit skulu kanna og skilja ymsar hugsanir, lýsingar, meiningar og symbolir hjá respondentunum.

Nakrir av fyrimununum við bólkasamrøðum eru, at tær eru tíðarsparandi, og at tú røkkur fleiri respondentum. Eisini er ein fyrimunir, at samspælið millum luttakararnar ger, at tú fært spontanar og kenslubornar reaktiónir. Hetta skapar kjak, gevur fleiri upplýsingar og ymisk sjónarhorn. Ein av vansunum við bólkasamrøðum kann verða, at onkrir luttakarar „fylla/tosa nógv“, og aðrir luttakarar eru meiri fámæltir. Fyri at byrgja upp fyri hesum er ein av uppgávunum hjá spyrjaranum, at tryggja sær, at øll koma til orðanna og um neyðugt at seta talutíð á.

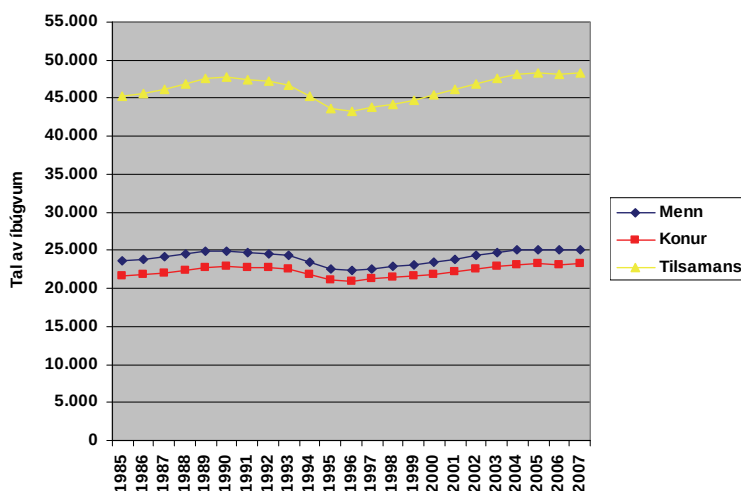
Ein viðtalsleiðbeining varð gjørd í felag við hinir partarnar í kanningini (i.e. Grønland og Ísland), og hevur hon verið leiðbeinandi við hvørja samrøðu. Evnini, sum vit nema við í samrøðunum, eru evni, ið vit meta hava serligan týðning fyri spurningin um *kyn, vælfærd og javnstøðu*. Samrøðurnar eru transskriberaðar í síni heild og býttar sundur sambært evnunum í viðtalsleiðbeiningini.

Í framløguni av úrslitunum hava vit valt at leggja serligan dent á evnini: *fráflyting, tað góða lívið, tað almenna/vælfærdarskipanin, luttøka á arbeiðsmarknaðinum og peningalig javnstøða*. Framløgán av úrslitunum er eisini skipað sambært hesum økjum.

1.4 Konur flyta

1.4.1 Frá- og tilflytingargongd í Føroyum

Sum víst á í byrjanini, eru fleiri menn enn konur í Føroyum eins og í Grønlandi og Íslandi. Sum sæst á mynd 1, so er hesin munurin ikki nýggjur. Eisini síggja vit á myndini, at serliga í kreppuárunum í 1990unum flutti ein stórur partur av fólkinum av landinum.

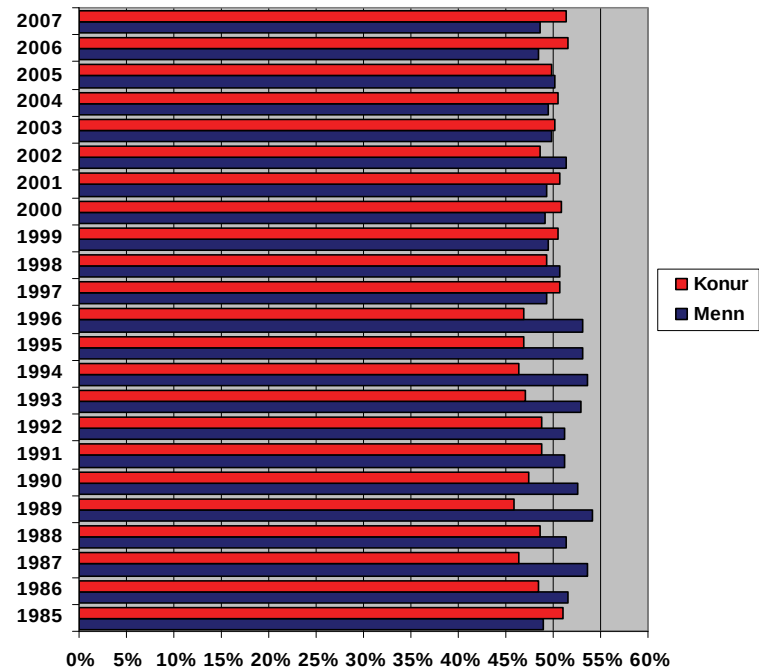

Mynd 1: Broyting í fólkatálinum skift á kyn

Kelda: Hagstova Føroya

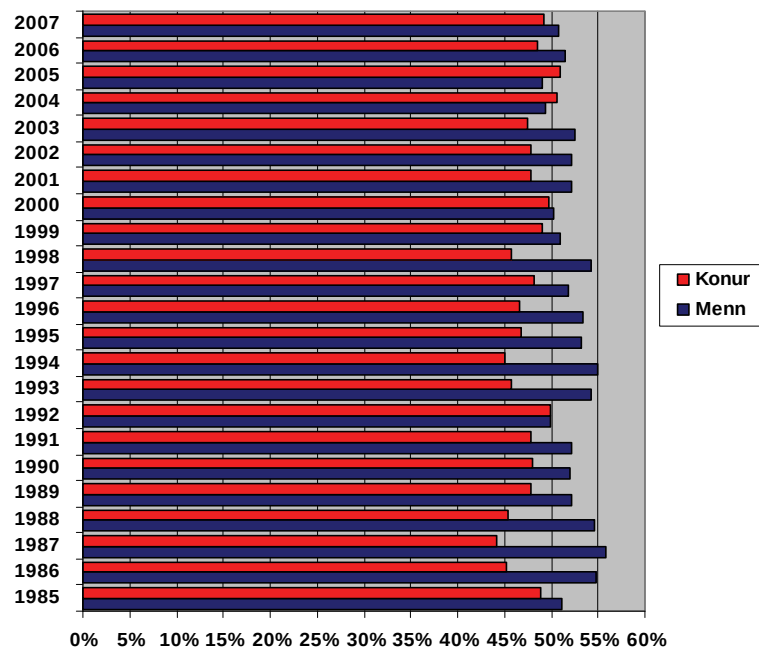
Hyggja vit nærri at frá- og tilflytingargongdini, síggja vit á myndunum 2 og 3, at í kreppuárunum í 1990unum flutti fleiri mannfólk enn konufólk av landinum.

Somuleiðis síggja vit á mynd 3, at tað eru fleiri mannfólk enn konufólk, ið flyta til Føroyar. Vit síggja á mynd 2, at tað serliga tey seinni árinu eru fleiri konufólk enn mannfólk farin av landinum.

Mynd 2: Flyting úr Føroyum skift á kyn í mun til árlikar fráflytingar

Kelda: Hagstova Føroya

Mynd 3: Flyting til Føroya skift á kyn í mun til árlikar tilflytingar

Kelda: Hagstova Føroya

Ymiskar orsökir kunnu vera til, at menn og konur flyta. Av tí at ymiskar bygnaðarligar fortreytir hava ólíka ávirkan á konur og menn, er eisini sannlíkt, at teirra loysnir og svar eru ymisk, um bygnaðarligu fortreytirnar broytast.

Okkara fatan av einum staði er neyvt tengd at makt og maktrelatiónum, og harvið í mun til hvør støða okkara er í so máta. Tískil eru staðarfatanir eisini tengdar at kyni, aldri, stætt og etniskum uppruna.⁷ Dahlström (1996) vísir á, at við teimum sosialu og tøkniligu undirstøðukervunum, sum eru í flestu býar- og miðstaðarøkjum, er lættari hjá konufólki at fáa børn og/ella yrkisleið at hanga saman. Jú betri umstøður til hetta tess meira lokkandi kann tað verða at búseta seg í einum øki.

1.4.2 Hví flyta konur?

Tá konufólkini í samrøðunum tosa um útlandið, merkir hetta í flestu førum Danmark. Onkur kemur inn á onnur Norðurlond og okkurt annað evropeiskt land. Tá tær verða spurdar, hví tær halda, at føroyskar konur velja at flyta, draga tær ymisk viðurskifti fram. Sum heild leggja tær dent á tey búskaparligu viðurskiftini, og at umstøðurnar til at útbúgva seg eru betri í Danmark. Her vísa tær til betri stuðulsskipanir, fleiri valmøguleikar og ansingarpláss til børnini.

Serliga bólkurin einligar mammur vísa á, at tey búskaparligu viðurskiftini hjá einsamøllum uppihaldarum eru sera vánalig í Føroyum. Sum ein einlig mamma tekur til, tá vit tosa um at flyta heimaftur til Føroyar eftir lokna útbúgving:

„Tann vanliga gongdin er, at mann sum – eg veit ikki – eldri fer at klára seg sjálvan. Og so kemur heimaftur og aftur skal – í gásareygum – bidda frá foreldrunum“
(*einsamøll mamma við útbúgving, 28 ár, 1 barn*).

Tær konur, sum ikki eiga børn, leggja dent á, at føroyska samfelagið í sera stóran mun er lagað til kjarnufamiljuna og ikki til ymiskar familjuhættir og fólk, sum eru stök. Her vísa tær, millum annað á, manglandi bústaðarmøguleikar hjá stökum. Ein tekur fram, at:

„Í dag eru so ræðuliga nógv sløg av familjum... Og framtíðin er tað, at tað skal verða pláss fyri øllum“ (*kona uttan útbúgving, 22 ár, ongi børn*).

Eitt nú kjakast tær um trupulleikarnar, ið nógv stök hava, tá tey ynskja at seta búgv. Ein sigur:

„Og tað eru nógv til av okkum eftirhondini, sum velja kanska at liva, kanska eitt sindur øðrvísi, sum velja...at fara niður at lesa... so verða børn ella familja kanska niðurrpiorerað í nøkur ár... tað er kanska ikki pláss fyri tí her heima enn“ (*kona við útbúgving, 27 ár, ongi børn*).

⁷ Sí Dahlström, 1996.

Fleiri av konunum draga fram, at føroyska samfelagið er meira lokkandi fyri mannfólk enn fyri konufólk. Mannfólk hava fleiri valmøguleikar bæði í mun til arbeiði og frítíð. Eisini eru ófaklærd mannfólkastørv sera væl lønt í Føroyum, peikar onkur á.

Í samrøðunum koma vit eisini inn á, hvørt persónligt frælsi (tað at kunna vera anonym/sosialur kontrollur) hevur týdning fyri, um konufólk velja at flyta, men sum heild vísur tað seg ikki at hava avgerandi týdning. Tó dregur onkur fram, sum er vaksin upp í einari lítlari bygð, at:

„Tað var øgiliga deiligt at koma niður at prøva, at eingin kennir teg. Virkuliga deiligt at prøva. Nú komi eg frá einari lítlari bygð. Bara fara í tað, sum mann vildi“ (*kona við útbúgving, 27 ár, 2 børn*).

Og, ein onnur, ið býr í einari miðalstórari bygð, sigur:

„... eg havi sjeik, og vit hava ongi børn.... So kemur mann heim og er liðugur at lesa, ella soleiðis har.... Tað er akkurat sum, at tú ert eitt sindur uttanfyri. Í Havn er tað kanska eitt sindur annarleiðis... [í Havn] eru so nógv forskellig fólk... Men vissi tú býrt úti á bygð... tá tú ert komin upp síðst í 20unum... so er tað familja og børn... tú hugsar ikki víðari um útbúgving og karrieru“ (*kona við útbúgving, 29 ár, ongin børn*).

Samanumtikið vísa hesar útsagnir, at lokaløkini eisini kunnu kennast eitt sindur konservativ og persónliga avmarkandi, og at fjølbroytni og rúmligheit hava týdning fyri trivnað.

1.4.3 Fráflyting og javnstøða

Ein av spurningunum í samrøðunum var, hvørt javnstøða hevur týdning fyri, um konufólk velja at flyta ella búseta seg í Føroyum. Tá vit viðgera evnið *javnstøðu*, er týdningarmikið at hava í huga, at hugtakið javnstøða ikki er eintýugt. Sum víst á omanfyri, so eru konufólk ikki ein homogenur bólkur. Ymiskir bólkar av konufólkum nýtast ikki at hava somu áhugamál og áskoðanir á, eitt nú hvat liggur í hugtøkunum vælfæri og javnstøðu. Um vit umrøða konufólk sum ein felags bólk, kann vandi verða fyri, at vit koma at káva útyvir, at ikki allar konur liva undir somu sosialu korum og kunnu meira enn so hava ósambærleg áhugamál. Munir á lívsumstøður skapa ymiskar fatanir av egnum lívsumstøðum og samsvarandi ymiskar lívshættir.⁸ Hetta síggja vit eisini aftur í samrøðunum. Til dømis leggja respondentarnir, ið hava útbúgving uttanlanda frá, stóran dent á javnstøðuspurningin. Millum annað taka tær fram, hvussu konufólk verða umrødd í almenna rúminum, og at javnstøðan í heiminum fall, tá tær finga børn. Í hesum liggur, at áðrenn bornini komu, vóru uppgávarnar í heiminum nøkulunda javnt býttar. Onkrar koma eisini inn á manglandi kvinnuliga umboðan í politikki, sum tær meta, hevur týdning fyri, hvørji samfelagsviðurskipti fáa pláss í almenna rúminum og í politikki. Hinvegin so

⁸ Sí notu 3.

leggur bólkurin av konum, sum ikki hava fingið sær eina longri víðari útbúgving aftaná fólkaskúlan, stóran dent á lønarviðurskipti. Ein av teimum tekur fram:

„Men sjálv haldi eg, at í mínum heimi er tað javnstøða... Har er tað lige for lige hjá okkum. Tað má tað vera, tá bæði arbeiða... Halda tit ikki, at tað er javnstøða?... Uttan á lønarøkinum í Føroyum... Altso, eg føli meg ikki kúgaðan“ (*kona við útbúgving, 26 ár, 1 barn*).

Eisini finnast fleiri teirra at javnstøðunevndini, og hvussu evnið javnstøða verður viðgjørt í fjølmiðlunum. Ein tekur til:

„... eg eri næstan við at fáa propp av hasum tosinum í útvarpinum... Mann hoyrir í útvarpinum, konufólk tað er so synd í okkum og bla, bla, bla. Mann blívur næstan flóvur at hoyra tað. Tí eg haldi ikki, tað er so synd í okkum“ (*kona við útbúgving, 35 ár, 3 børn*). Ein onnur sigur: „... altso tað [umboðan] skal ikki vera soleiðis, at tað skal vera 50–50, altso vissi kvinnur ikki tíma... Kvinnur hava aðrar prioriteringar... tað haldi eg verður framlagt í okkara javnstøðunevnd øgiliga skeivt“ (*kona undir útbúgving, 35 ár, 2 børn*).

Eyðsýnt er, at hesar konur ikki kenna seg sjálvar aftur í tí arbeiði, javnstøðunevndin ger og teirri viðgerð, sum javnstøðumál fáa í almenna rúminum (fjølmiðlunum). Hesin kritikkur setur fram spurning um, hvørjir aktørar/bólkar í føroyska samfelagnum seta dagsskránna í javnstøðumálum, og hvat tað ósagda bakstøðið er, tá ið vit fyrihalda okkum til javnstøðu. Í almenna rúminum hava javnstøðumál higartil, í sera stóran mun snúð seg um, hvussu vit fáa økt luttøkuna hjá konufólki í politikki og í almennum nevndum. Arnfred (2002) vísir á, at ósagda bakstøðið í flestu áskoðanunum á javnstøðu og javnstøðumál byggir á miðalstættar (ofta í tí ovvara endanum) áhugamál, og hvussu ein fær „plaserað“ konufólk inn í verandi samfелagsbygnað, og at nógv „javnstøðuarbeiði“ í sera stóran mun er stýrt av konufólkum, ið eru úr elituni í samfelagnum. Sambært Arnfred (2002), so verður nógv av tí arbeiði, sum vanliga hoyrir inn undir konufólkini, gjørt ósjónligt í nógvum búskapar- og samfелagsfrøðiligum greiningum.

Tó vísa konufólkini í hesari kanning seg at vera samdar um, at javnstøða millum annað merkir *líkaløn, somu móguleikar* í samfelagnum fyri bæði kynini og at *arbeiðsbýti í heimum* verður meira javnt býtt millum konur og menn. Sum vit síggja á hesum prátinum, fer ein týðandi partur av strembanini fyri javnstøðu fram við hús:

„... Hvat skulu vit hava til døgurða í morgin. Ja, far og finn okkurt í boksini hjá tær. So tonki eg: Eg eigi ikki hana sjálv, boksina. Tú eigur boksina eisini...Eg spurdi hann, hvat skulu vit hava til døgurða í dag. Ja, hvat eigur tú í boksini?. Hvat eigi eg í boksini? Vit eiga bæði boksina“ (*kona uttan útbúgving, 31 ár, 3 børn*).

„Jú, vit hava diskuterað sovorðið ofta. So tá eg havi arbeitt nógv um kvøldið, so sigur hann, so sigi eg: Altso, tú mást hjálpa mær. Tú mást geva børnunum at eta. Tey kunnu ikki bara eta gullkorn. So sigur hann: For hundan, havi eg ikki passa børnini fyri teg? Tað kann gott fáa meg at tendra“ (*kona uttan útbúgving, 39 ár, 4 børn*).

„Ja, akkurát hatta hevði fingið meg at kóka“ (*kona við útbúgving, 26 ár, 1 barn*).
 Onnur sjónarmið av sama slag síggja vit eisini her:

„Mann skal siga tað við teir, so gera teir tað“ (*kona við útbúgving, 31 ár, 2 børn*).

„Eg má siga, at eg havi frí í dag, tí eg skal her. So fylir hann tað orduliga strævið. Tí eg [makin] skal hava tvey børn í nógvar tímar“ (*kona við útbúgving, 31 ár, 2 børn*).

„Og hann er ikki heima hjá børnunum. Hann er barnagenta“ (*kona við útbúgving, 27 ár, 2 børn*).

„Og hann er farin til svigermor við teimum“ (*kona við útbúgving, 31 ár, 2 børn*).

Sum heild vísa konufólkini seg eisini at vera samd um, at (manglandi) javnstøða ikki er avgerandi fyri, um konur velja at seta búgv í Føroyum. Her skulu vit hugsa um, at konufólkini tosa um javnstøðu í mun til arbeiðsbýti heima. Hetta sjónarmiðið er sera umboðandi: „Ja, sjálvandi vilja øll hava, at tað er javnstøða. Men eg trúgvi ikki, at tað er tað, sum heldur teimum aftur.... Eg trúgvi, at tað er tað fíggjarliga... Eg føli meg ikki minni verdan enn nakað mannfólk, sum gongur og melur“ (*kona við útbúgving, 37 ár, 1 barn*). Tær meta, at javnstøða og javnbjóðis móguleikar hava týðning fyri lívsumstøður og trivnað, men hvørt ein velur at búseta seg í Føroyum ella í útlandinum, er tað tann búskaparligi faktorurin, ið er avgerandi. Búskaparfaktorur merkir í hesum føri, í høvuðsheitum tann stuðul ella tær vælfærdartænastur, sum ein fær í Danmark, sammet við tær vælfærdartænastur teimum stendur í boði í Føroyum. Hinvegin, sum víst á omanfyri, so draga nakrar av konufólkunum fram, at líkaløn hevur stóran týðning í mun til javnstøðu millum menn og konur, sum sjálvsagt eisini er ein búskaparligur spurningur.

Samanumtikið kunnu vit siga, at verður frá- og tilflytingargongdin tann sama, sum hon hevur verið tey seinnu árinum (fleiri menn enn konur flyta til Føroyar, og fleiri konur enn menn flyta úr Føroyum), er hugsandi, at talið av konufólkum í Føroyum fer at minka enn meira í mun til talið av mannfólkum. Respondentarnir vísa á, at tað aloftast eru búskaparlig atlit, sum eru avgerandi fyri, hvørt føroyskar konur flyta til ella úr Føroyum. Tær taka eisini fram, at tað eru ynskir um eina útbúgving, ið oftast er orsøkin til, at konufólk flyta í fyrstu syftu. Her vísa respondentarnir serliga á betri stuðuls- og valmóguleikar í Danmark. Eisini kunnu vit staðfesta, at fleiri av konunum ikki kenna seg aftur í tí almenna kjakinum um javnstøðu og javnstøðumál og í tí javnstøðuarbeiði, ið verður gjørt. Kanningin vísir, at ein stórur partur av strembanini fyri javnstøðu hjá konufólkunum fer fram við hús.

1.5 Útvegan av vælfærd

Hvussu vælfærd verður útvegað, og hvussu ábyrgdarbýti er millum tað almenna (stat), marknaðin og familjuna í so máta, er ymiskt frá samfelag til samfelag. Omanfyri hava vit umrøtt triggjar ymiskar vælfærdarfyrimyndir. Eingi samfeløg eru reindyrkaðar útgávur av fyrimyndunum, men vit kunnu

siga, at tey ofta hella meira til eina skipan enn til eina aðra, og hava velferðarskipanirnar støði í ymiskum søguligum og mentanarligum fortreytum. Bundinskapurin at familjuni minskar í teirri sosialdemokratisku (norðurlendsku) skipanini. Hinvegin, í teirri konservativu skipanini fer tað almenna (staturin) ikki uppí úttan so, at familjan ikki sjálv megnar at tryggja velferð/umsorgan hjá sínum. Eisini er eitt eyðkenni við hesari skipanini, at teir almennu stovnarnir ikki eru so væl útbygdir. Eitt av eyðkennunum við teirri liberalu skipanini er, at veitingar frá tí almenna byggja á tørvmetingar, og at tað skal loysa seg at arbeiða.

Respondentarnir í kanninginini komu (sjálvsagt) inn á nógv ymisk viðurskipti, sum hava týðning fyri støðu teirra í føroyska samfelagnum, og hvørjar velferðartænastur, tær meta, kunnu betra um hana. Hinvegin, so vísur kanningin nøkur týðilig eyðkenni frá konservativu og liberalistisku skipanunum, ið konufólkini eru ónøgðar við. Samstundis eru tær sera tilvitaðar um, hvørjar móguleikar og rættindi tær hava í Danmark. Hesum verður greitt gjøllari frá niðanfyri.

1.5.1 Veikar formligar skipanir

Esping-Andersen tekur fram, at í tí konservativu velferðarskipanini eru teir almennu stovnarnir ikki so væl útbygdir. Kanningin vísir manglandi álit á føroyskar myndugleikar og umsiting. Fleiri av respondentunum draga fram, at tá tær hava vent sær til myndugleikar í Føroyum, so hava tær ikki fingið kunning um, hvørji rættindi tær hava sum borgarar, og í summum førum hava tær kent seg illa viðfarnar. Eitt nú tá vit tosa um, hvussu myndugleikarnir kunnu stuðla upp undir eitt gott lív:

„Upplýsa meira. Eg tonki uppá Almennastovuna. Mann, mann fer har for eksempel. Mann hevur jú rætt til at fáa frá Almennastovuni til bæði eitt og annað“ (*kona úttan útbúgving, 38 ár, 1 barn*).

„Eg ætlaði akkurát at siga tað“ (*kona við útbúgving, 35 ár, 2 børn*).

„Men mann fær ikki upplýst um nakað sum helst. Tað virkar, sum teirra politikkur er, at teir skulu ikki betala nakað sum helst út....“ Upplýst betri um, hvat fyri móguleikar og hvørjar rættigheiter mann hevur. Og soverðið nakað. Tað meini eg. Til at koma víðari. Ja“ (*kona úttan útbúgving, 38 ár, 1 barn*).

Somu uppliving síggja vit hjá einligum mammum. Ein sigur:

„...Eg vildi sagt, at mann ikki skuldi verða úrlatin, tá mann kemur inn á Almennastovuna.... Altså, tað skuldi ikki verið neyðugt“ (*kona við útbúgving, 37 ár, 1 barn*).

Nøkulunda tað sama sigur ein onnur:

„... Mann blívur so udmyget, og mann fer inn [á Almennastovuna] og biður um hjálp“ (*kona við útbúgving, 28 ár, 1 barn*).

Hinvegin so bendir kanningin á, at tær í fleiri førum hava størri álit á myndugleikar og umsiting í Danmark og tykjast at vera rímiliga tilvitaðar um, hvørji rættindi (ella hvørjar vælfærdartænastur „standa teimum í boði“) tær hava har, sum hetta brotið vísir:

„Tað er nemmari niðri. Tí har er tað klárt áðrenn...Tí at tú veitst, hvat tú fært.... Ja, tú veit, at tú fært handan pakkann. Her mást tú sita og forhandla... Ja, tú mást forhandla teg til at fáa“ (*kona við útbúgving, 36 ár, 1 barn*).

„Ja, tað ger mann faktiskt“ (*kona við útbúgving, 35 ár, 2 børn*).

„... Her er meira tað, at tú skal klára teg sjálvan. Niðri er tað ongin skomm at fáa hjálp í mun til, hvat tað er her“ (*kona við útbúgving, 36 ár, 1 barn*).

Somu fatan síggja vit eisini hjá teimum, sum ikki hava fingið sær útbúgving aftaná fólkkaskúlan, tá vit tosa um, hví føroyskar konur velja at flyta:

„Eg rokni við, at tað eru útbúgvingarnar... Og tú hevur fleiri tú kanst velja í og støð, tú kanst hyggja eftir, um tað eru møguleikar at búgva har, og hvussu umstøðurnar eru við børnunum. Og tú kemur inn, og tú fært alt at vita, hvat tú hevur rætt til, og hvat tú eigur“ (*kona uttan útbúgving, 39 ár, 4 børn*).

Trupulleikar av sama slag komu eisini undan kavi í einari kanning av lívskorunum hjá fyrítíðarpensjónistum í Føroyum. Ein almenn atfinning hjá fyrítíðarpensjónistunum var, at nógvar ótryggleiki og nógvar misskiljingar stóðust av vantandi kunning og samskipti millum myndugleikar og brúkarar (Biskopstø & Mýri, 2007).

At talan er um ein trupulleika, ið ikki einans viðvíkur almannatænastunum, men eisini øðrum økjum í føroyska samfelagnum, síggja vit her. Her tosa vit um, hvørji rættindi hava stóran týðning fyri javnstøðu í føroyska samfelagnum:

„Eisini soverðið, t.d. sum diskriminering og chikane á arbeiðsplássinum, og soverðin har ting. Hvar heima her havi eg følt tað á summum arbeiðsplássum, sum eg havið verið á, hevur tað verið heilt ókeypis, at mann er eitt sindur ov nærgangandi við konufólkinum... Tú er ein kvinna, og tú hoyrir til har, og eg [mannfólkin] havi nøkur rættindi. Eitt sindur soleiðisnar har. Tú skalt kenna títt pláss. Tað er soleiðisnar, eg onkuntíð havi upplivað tað... at teir føla, at tað er ókeypis, at teir koma við onkrum viðmerkingum, sum er ikki ókeypis. Og niðri, har kann mann melda tað... Tí at eg føli ikki, eg veit yvirhøvur ikki, um tað eru nakrar lógir ella nakað [her í Føroyum]. Altso, tú veitst.“ (*kona við útbúgving, 27 ár, ongi børn*).

„Allar hesar nevndirnar eksistera slettis ikki her. Eisini, vit eru so øgiliga nógvar aftanfyri, tá mann tosar um trivnað. Fólk halda seg aftur við at krevja síni rættindi í Føroyum“ (*kona við útbúgving, 29 ár, ongi børn*).

Her síggja vit manglandi álit á føroyskar myndugleikar, og at tær hava eina veika rættarkenslu. Tær kenna ikki, at tað er eitt „samfelag“, sum rekur teirra áhugamál, og sum tær kunnu venda sær til, um tær eru fyri kynsligari happing á arbeiðsplássinum. Kanningin bendir á, at nakrar av formligu

skipanunum í Føroyum eru veikar og ikki megna at mæta borgaranum við teimum krøvum og ynskjum, tey hava. Hetta tekur upp spurningin, um veik rættarkensla og ótti fyri at krevja sín rætt eru almennir trupulleikar í føroyska samfelagnum, og um so er, hví.

Tær formligu og óformligu skipanirnar í einum samfelag eru neyvt tengdar at hvørji aðrari. Óformligar skipanir ella relatióinir, ið eru eyðkendar av solidariteti og skyldum mótvegis familju, skyldskapi og vinalagi, eru ikki bara leivdir frá einum siðbundnum samfelag, men eru eisini sermerktar við at vera ein reaktiún upp á møgulig „brek“ við teimum formligu skipanunum í einum samfelag. Hetta soleiðis at skilja, at megna tær formligu skipanirnar ikki at nøkta tann sosiala tørvin í einum samfelag, ganga krøvunum hjá borgaranum á mæti og veita rættartrygd, hevur hetta óformligar loysnir við sær. Jú betur tann formliga samfelagsskipanin er før fyri at framleiða og býta sosialar tænastur út og ganga krøvunum á mæti, sum eru til felags gagn fyri allar samfelagsborgarar, jú minni tørvur er á óformligum loysnum.⁹

1.5.2 Familjan ein týðandi leiklut

Ein reyður tráður í kanningini er kjakið um tann týðandi leiklut, ið familjan hevur sum sosialt trygdarnet, hvørjir trupulleikar standast av hesum og eitt týðilig ynski um, at politikkurin á umsorganar- og velferðarøkinum verður broyttur. Millum annað vísir tað seg, at nógvir trupulleikar standast av, at familjan/húsarhaldið – beinleiðis ella óbeinleiðis – er eindin, ið velferðarskipanin virkar undir.

Fleiri av konunum draga eisini fram manglandi fleksibilitet á ansingarstovnum, og hvussu hetta ávirkar støðuna og gerandisdagin hjá teimum. Ein sigur:

„Og eg havi eitt barn uppá hálvannað ár. Og vissi tað ikki var fyri ommur og abbar, so hevði eg slettis ikki kunnað nakað sum helst... Altso, eg hevði ikki kunnað fingið mær eina útbúgving, vissi hann sigldi, og eg ikki hevði míni foreldur og hansara mammu og sovorðið“ (*kona undir útbúgving, 27 ár, 1 barn*).

Sjúkradagar til børnini er eisini ein trupulleiki, ið konufólkini draga fram. Fleiri vísa á, at fyrsti sjúkradagur, sum tær hava rætt til, verður nýttir til at „finna eina loysn“, sum tær orða tað. Í hesum liggur, at tær í sínum netverki mugu finna onkran, ið kann verða heima hjá tí sjúka barninum:

„Og tað brúkar mann faktiskt henda fyrsta dagin til... Ella traðkar onkur inn – ein omma. Sum hjá mær eru tað mostrar, og nú eri eg so heldig, at dóttirin er ikki so ofta sjúk...“ (*kona við útbúgving, 28 ár, 1 barn*).

⁹ Sí, til dømis, eisini Lomnitz, Larissa Adler (1988) „Informal Exchange Networks in Formal Systems: A Theoretical Model.“ <http://www.colbud.hu/honesty-trust/lomnitz/pub01.PDF>.

Somuleiðis rúgvar stöðan hjá teimum gomlu (foreldrum, verforeldrum v.m.) nógv, og hvussu trupulleikin verður „handfarin“ av myndugleikunum hjá fleiri av konufólkunum, sum hendan vísir á:

„Tað verður forvæntað av familjuni. Tað verður forvæntað at absolutt, sjálvandi kunnu tey taka sær av sínum gomlu... Altso, hevur tú fýra børn, so má tað kunna bera til“ (*kona við útbúgving, 35 ár, 3 børn*).

Tær kjakast eisini um framtíðarstöðuna hjá teimum eldru, og at tú sum menniskja skal verða viðfarin við virðing, men at tað mangan ikki er so, sum ein onnur tekur fram:

„... hvør vil egentliga búgva hjá børnunum hjá sær. Altso verdigheitin í tí... mann vil so gjarna bara klára seg sjálvan... vissi mann kann fáa... eina varda íbúð ella eitt ellisheim og klára seg so gott, sum mann kann har ... Ja, eisini nú tey koyra handan politikkin nú, tá eldri fólk, vissi tey búgva einsamøll, so hava tey fyrimun at sleppa inn. Men vissi onkur er, sum kanska er líka gamal sum tey, at passa uppá tey, men bara betri fyri, so sleppa tey ikki inn“ (*kona við útbúgving, 33 ár, 1 barn*).

Hjá teimum, sum eru stakar og ikki eiga børn, verður víst á, at íbúðarmarknaðurin í Føroyum manglar fjølbroytni og er í høvudsheitum grundaður á kjarnufamiljur. Ofta noyðast tey, ið eru støk at dúva upp á familjuna. Sum ein tekur til:

„... Tað er øgiliga nógv, sum flyta heim, og tað ljóðar ordiliga hugnaligt at fara at búgva í kjallaranum hjá mammu. Men so knappliga so kemur hettar her, mann sær ikki upp um tað... so mást tú keypa tær eina hús... tað er ræðuliga hart, tá mann er einsamallur... samfelagið er innrættað til familjuna og ikki stakar persónar“ (*kona við útbúgving, 38 ár, ongi børn*).

Niðurstøðan her er tann, at konufólk sum einstaklingar eru sera bundin at ættarbandi og parlagi. Á sama hátt vísir kanningin, at einligar mammur í nógvum førum eru sera bundnar at familjuni, sum hesi brotini vísa.

„Tað einasta mann fær, tað er frípláss... Eg búgvi heima hjá mammu mínari... Eg tjeni ikki nokk til, at eg kann vera úti og klára meg sjálvan“ (*kona uttan útbúgving, 38 ár, 1 barn*).

1.5.3 Stigmatisering

Støðan hjá nógvum einligum mammum gevur eisini eina týðiliga ábending um, at tað eru nakrir veikleikar við („brek á“) velferðarskipanini, og at hon kann virka stigmatiserandi, sum hesi brotini vísa:

„Ja, boligstøtte og eyka barnakekk. Eg spurdi ikki um tað... Og tey [í Danmark] søgdu við meg, at eg skuldi siga, at eg skuldi hava eyka barna – ella børnebidrag ella hattar har. Men tað segði eg slettis ikki, tí tað føldi eg mær illa, at eg skuldi hava, tí eg var aleina. Men tey góvu mær tað, uttan at eg spurdi... Men her í Føroyum vissi tú biður um hjálp, so fólir mann seg so pinkalítlan og so naknan, tá mann situr frammanfyri tey á Almánastovuni, at mann hevur tað við sær, tá mann fer aðrastaðni

... Tey [Almannastovan] spyrja so nógv. Eg haldi, at tey koma so... tey spyrja soleiðisnar, at eg føli meg illa... Altso, eg geri alt fyri. Altso, Almannastovuna í Føroyum – tað síðsta, eg skuldi farið til, vissi eg skuldi havt hjálpa. Nei, eg lovaði mær sjálvum, at eg skuldi aldrin fara aftur... Eg føldi meg sum biddara. Ella, altso tú veit“ (*kona við útbúgving, 43 ár, 1 barn*).

„... Nú havi eg einaferð í lívinum verið inni á Almannastovuni... eg mátti ganga og bíða eftir ansingarplássi, aftaná at barsil var útgingið... Eg skal siga tær... eg fekk ikki fyri útreiðslur... Og eg føldi virkuliga, at eg hevði fingið knívin í ryggin... Og so mátti eg ringja hvønn tann eviga og tann einasta mánað, um at biðja um hasar pengarnar... Ikki fyrr enn eg til síðst ringdi... Og so sigi við eina, at nú hevði eg fingið nokk. Eg havi 7 blæur eftir til barnið hjá mær, eg havi lánt pengar til at keypa mær mat fyri. Eg hevði stadið ongur pengar fingið. Og nú kundi tað simpulthen vera nokk... Og tá nústani, aftaná at eg hevði snakkað við hesa damuna, tá kom ordan í... Men tað er akkurát sum, at hvørja ferð hetta kemur upp í Tinginum, í hendan rætning, so er tað ein, ein ella annar skrekkur fyri, eg meini tað, at tað er ein øgiligur skrekkur fyri, at vit skulu snýta systemið“ (*kona við útbúgving, 37 ár, 1 barn*).

Støðan hjá einligum mammum vísir óbeinleiðis, at í velferðarskipanini verða konufólk roknaðar sum familjulimir heldur enn einstaklingar, og at sosialar veitingar/velferðartænastur, ið verða veittar eftir tørvi – samanborið við veitingar, sum allir borgarar hava rætt til uttan mun til inntøku og sosiala støðu – viðførir, at tey, sum hava tørv á stuðli, kenna seg stigmatiserað.

Í kanningini síggja vit eina greiða tvístøðu millum tær tænar og veitingar, sum eru í Danmark og tær, sum eru í Føroyum, har respondentarnir vísa á betri umstøður í Danmark.¹⁰ Eisini eru tær sera tilvitaðar um, hvørjar móguleikar og hvørji rættindi tær hava í Danmark. Respondentarnir kenna seg heldur ikki at verða kunnaðar í nóg stóran mun um teir móguleikar og rættindi, tær hava í Føroyum á velferðarøkinum. Í eini velferðarskipan, ið lítir so nógv á familjuna sum veitara av velferð og umsorgan, ið hendan kanningin vísir, er stórur vandi fyri, at sjálvræðið hjá konum verður skert. Hinvegin, so draga konufólkini eisini her parallellir til Danmarkar, og síggja vit eisini eina tvístøðu her. Sum ein av teimum tekur til:

„Eg haldi allíkvæl ikki at t.d. í Danmark, summastaðni er tað øgiliga kalt. Og summi hava ikki samband við familjuna. Allíkvæl haldi eg, at tað almenna skal arbeiða við, at øll skulu vera her. Og eg haldi, at tað er sjarmerandi hjá okkum, at mann hevur so stóra [familju]. Allíkvæl skal mann innan tað almenna hjálpa, so øll kunnu vera við. Tað er nógv forskelligt“ (*kona við útbúgving, 29 ár, ongi børn*).

Tó so, tá tær verða spurdar, hvørt „tað almenna“ í Føroyum skal átaka sær ein størri leiklut á familju- og velferðarøkinum, hava tær eina greiða støðu um, at tað átti tað. Her vísa tær millum annað á, at tú sum konufólk fegin vil vera óheft av familjuni (foreldrunum) búskaparliga, at øll ikki eiga familju at dúva uppá, tá ið á stendur. Tær draga fram, at betri og longri burðarfarloyvi til pápar hevði gagnað familjuni og børnunum.

¹⁰ Sí ískoyti um sosialar veitingar í endanum av hesari útgávu.

Á sama hátt leggja tær dent á, at vit hava brúk fyri øllum her í Føroyum (einligum mammum/pápum, støkum, samkyndum) og tí skulu vit eisini betra um trivnaðin og umstøðurnar at búgva í Føroyum. Onkur vísir á, at fleiri og betri vølfedartænastur viðføra, at skatturin fer upp, og at hetta er eitt dilemma, men kortini hava vit sum samfelag tørv á hesum tænastrum. Niðanfyri eru nakrar áskoðanir:

„Tað er tað, at tú vilt vera óavhengigur... tú vilt klára teg sjálva“ (*kona við útbúgving, 35 ár, 2 børn*).

„Ja, men vissi eitt barn er sjúkt, altso, hvør skuldi traðka til vissi? Altso nú havi eg ikki ommur og abbar, sum eg kann brúka“ (*kona uttan útbúgving, 39 ár, 4 børn*).

„Tað er fyrst og fremst, at menninir sleppa at vera heima hjá børnunum og prøva tað. Geva teimum tríggar mánaðir“ (*kona við útbúgving, 36 ár, 2 børn*).

„Tí at vit hava brúk fyri fólki. Altso vit hava brúk fyri øllum teimum fólkunum, vit kunnu fáa í Føroyum. Og tí, akkurát sum við at velja so nógv frá, so er tað bara ein missur fyri samfelagið“ (*kona uttan útbúgving, 22 ár, ongi børn*).

„Ja, men tað betýðir so eisini, at skatturin fer upp... Hattar er eitt dilemma... Eg rokni við, at eg hevði valt at betala meira skatt, vissi tað var eg... Vissi mann veit, at tað fylgir við, og tað ikki fer til tunlar og asfalt... altso tað er tað, sum ofta hendir í dag“ (*kona undir útbúgving, 27 ár, 1 barn*).

Samanumtikið bendir kanningin á, at konufólkini ikki hava álit á føroyskar myndugleikar, og at tær ikki altíð kenna, at eitt „samfelag“ er, ið røkir teirra áhugamál. Kanningin vísir somuleiðis, at teir myndugleikar og stovnar, ið varða av vølfedartænastrum, ikki (altíð) megna at mæta teimum krøvum og ynskjum, ið borgararnir hava til vølfed og vølfedartænastrum – serliga kunna borgarin um, hvørji rættindi hann/hon hevur á vølfedarøkinum. Hetta setur spurnartekin við, hvørt myndugleikarnir og stovnarnir, ið varða av, hava tær ressursir – bæði materiellar og immateriellar – ið skulu til fyri at røkja hesar uppgávur. Á sama hátt kemur fram í kanningini, at borgararnir hava eina veika fatan av, hvørji rættindi teir hava í føroyska samfelagnum, og bendir hetta partvís á veikar formligar skipanir og partvís á vantandi álit á føroyskar myndugleikar.

1.6 Peningalig javnstøða

Konufólkini í hesari kanning leggja dent á, at líkaløn hevur stóran týðning fyri javnstøðuna í samfelagnum. Tær vísa á, at um „samfelagið“ lønar konum verri enn monnum, sigur „samfelagið“ samstundis, at konur ikki eru líka nógv verdar sum menn. Tær taka fram, at serliga á privata arbeiðsmarknaðinum manglar gjøgnumskygni á lønarøkinum. Sum ein av teimum tekur til:

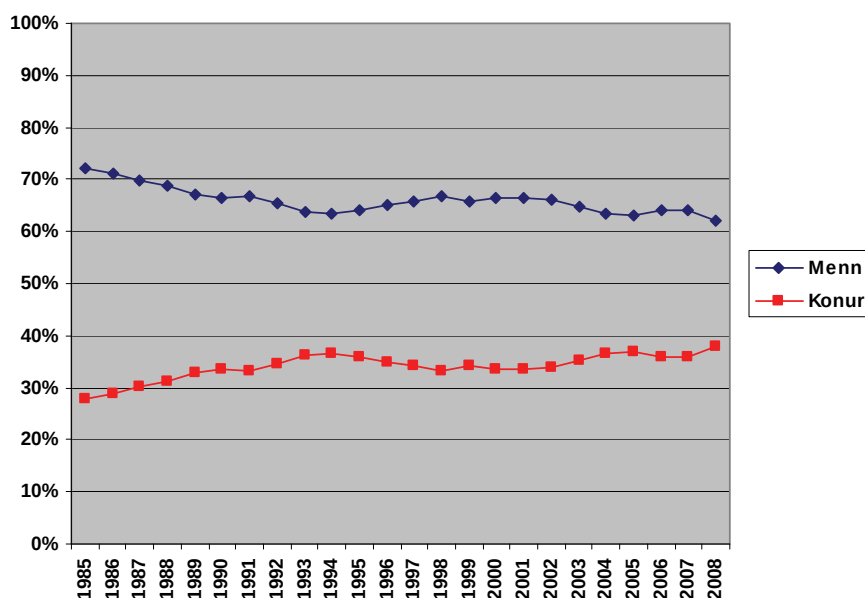
„Tað skal vera meira gjøgnumsigugt. At tað er nemmari hjá okkum at síggja, hvat tjenar ein maður innan fyri tað almenna og innan tað privata, og hvat tjenar ein kvinna... Tað skal vera meira gjøgnumsigugt“ (*kona við útbúgving, 27 ár, ongi børn*).

Eisini leggja tær dent á, at leiðsøkini hjá konufólki verða ikki virðismett:

„Mann skal í øllum føra tora at siga, at mann skal hava løn... og viðurkenna, at tað, sum mann ger, er líka gott sum tað, sum maðurin við síðuna av ger, sum situr á sama starvi“ (*kona við útbúgving, 26 ár, 1 barn*).

1.6.1 Lønarmunur millum kynini

Hýggja vit at lønargongdini tey seinni árin, síggja vit týðiliga, at stórir lønarmunur er í mun til kynini bæði. Á mynd 4 síggja vit, at í 1985 forvunnu menn 72 % av samlaðu lønarútgjaldingunum, meðan konur forvunnu 28 %. ¹¹ Í 2008 forvunnu menn 62 % av samlaðu lønarútgjaldingunum og konur 38 %.

Mynd 4: Løngjaldingar í % skift á kyn og ár

Kelda: Hagstova Føroya

Vit kunnu staðfesta, at lønarmunurin broytist ikki stórvegis, hugsa vit um, at talan er um eitt tíðarskeið uppá nærum 25 ár. ¹² Her skulu vit eisini hava í huga, at talið av konufólki í Føroyum, sum eru í vinnu, er tað hægsta samanboreið við onnur Norðurlond. Finnland hevur lægst tal av konufólki í

¹¹ Hvussu vit skilja hugtakið løn – ella hvat er íroknað – kann verað ymiskt. Í hesum føri er hagtalsliga eindin útgöldin upphædd í krónum fyri útint arbeiði. Aðrar samsýningar og útgjöld eru ikki roknað uppí (www.hagstova.fo). Sí eisini Dedding & Holt (2010).

¹² Sambært arbeiðsmarknaðarkanning frá 2005 hjá Hagstovu Føroya, arbeiddu 55 % av arbeiðsvirknu konufólki í Føroyum niðurstetta tíð, meðan einans 19 % av mannfólki arbeiddu minni enn fulla tíð (www.hagstova.fo).

arbeiði. Ein uppgæð frá 2007 vísir, at 76 % av mannfólkunum (16–64 ár) í Finnlandi og 92 % í Føroyum vóru í vinnu, meðan 74 % av konufólkunum (16–64 ár) í Finnlandi og 89 % í Føroyum vóru í vinnu (Agerskov, 2008).

6.2 Atvoldin til lønarmun

Fleiri av respondentunum halda at lønarmunin kemst av „manglandi evnum“ hjá konufólkum at seta krøv, og at tær eru bangnar fyri ósemjum á arbeiðsplássinum, sum hesar áskoðanirnar vísa:

„Konufólk mugu vera meira bombastisk. Hetta er tað, sum eg vil hava og lata vera við at vera so høfligar altíð, og serliga tá tað kemur til arbeiðsmarknaðin“ (*kona við útbúgving, 38 ár, ongi børn*).

„Vit skulu tora at forhandla sjálvar um okkara løn... Eg haldi faktiskt, at eg burdi fingið meira, men eg tori ikki at gera tað...vissi hann [arbeiðsgevarin] sigur nei... Eg eri so ræðuliga góð við mítt arbeiði eisini“ (*kona við útbúgving, 27 ár, 1 barn*).

„Eg grenjaði nemliga á einum arbeiðsplássi, men sjálvandi ikki á røttum stað, um ein [sum] var ansettur, sum var hálvavegna skúladrangur og fekk meira tímaløn enn eg... gift kona við fyra børnum og stórt lán. Hann hevði ein bil, sum hann hevði keypt... So fór eg inn til stjóran, so segði eg: Vissi eg ikki fái somu lønina sum hasin drongurin... so fór eg til hús... So sigur hann: Jamen, hvussu nógva skalt tú hava? Eg segði:... í minsta lagi tað dupulta... Og eg fekk tað [tað dupulta]“ (*kona uttan útbúgving, 39 ár, 4 børn*).

Tað er trupult at siga, hvør atvoldin til lønarmunin hjá konum og monnum er – ella hvørjir móguligir objektivir ávikavist subjektivir faktorar hava ávirkan á hetta. Tó er tað ikki óvanligt at leggja ein part av ábyrgdini yvir á einstaklingin, soleiðis sum konufólkini gera omanfyri. Kortini vita vit, at konur eiga børn, hava farloyvi og at ein rættiliga stórir partur av konufólkum arbeiða niðurstetta tíð, sum henda kanning – eins og aðrar – eisini vísir. Hetta hevur sjálvsagt ávirkan á lønarviðurskifti og støðuna hjá føroyskum konum á arbeiðsmarknaðinum. Kanningin vísir somuleiðis, at nógvar umorganar- og velferðaruppgávur framvegis liggja hjá familjuni. Hesi viðurskifti hava (ivaleyst) eisini ávirkan á tey val, ið konufólk gera, og hvussu støða teirra er í mun til móguligar arbeiðsgevarar.

Somuleiðis vísa onkrar á manglandi virðing fyri tí arbeiði, ið konufólk gera. Eitt nú taka tær fram, at pedagogar ikki uppala, men menna børn og skapa karmar um ein innihaldsríkan dag. Fyri teimum merkir javnstøða á lønarøkinum:

„At fólk hava tey somu rættindini, mannfólk ella konufólk, og at lønirnar hjá okkum lógu á sama støði fyri somu longd av útbúgvingum, og øðrum“ (*kona við útbúgving, 37 ár, 1 barn*).

Her sipa tær til, at líkaløn ikki einans snýr seg um tey formligu krøvini, men at konur og menn fáa somu løn fyri arbeiði, ið hevur sama virði, og at førleikar og arbeiðsøkir hjá konum hava sama virði sum hjá monnum.

Respondentarnir í hesari kanning draga fram, at nakrir skeivleikar standast av, at maðurin sum oftast hevur hægri inntøku enn konan, og tískil lønar tað seg best fyri familjuna, at konan er heima, tekur alt burðarfarloyvi, hon hevur rætt til, og møguliga arbeiðir niðursetta tíð. Fleiri taka hesa tvístøðu fram, tá vit tosa um, hvussu tað almenna kann stuðla upp undir eitt gott lív og betra um javnstøðuna millum menn og konur á arbeiðsmarknaðinum:

„Vissi tað var javnstøða millum [kynini], so skuldi pápin havt sín part... Men tað velja fólk jú frá, tí pápin hevur tað hægri inntøkuna... Og tað er eitt stórt lop, vissi tað er ein familja við nógvum útreiðslum... tað er hetta dilemmaðið við, hvør fortjenar mest“ (*kona við útbúgving, 37 ár, 1 barn*).

„Ja, men har er tað ofta soleiðis, at mamman prioriterar børnini fram um sítt arbeiði, har sum maðurin kanska ikki ger tað, og tí tjenar hann meira“ (*kona undir útbúgving, 27 ár, 1 barn*).

„Tú hevur kanska ammað 6 mánaðir til 1 ár. Tað er ræðuliga ringt at bróta úr tí rútmuni... Teir mangla hesa tíðina. Hesar triggjar mánaðirnar við børnunum, tá tey eru heilt lítil, tá teir standa einsamallir við teimum... Ja, har mamman ikki sleppur at blanda seg uppi“ (*kvinna við útbúgving, 31 ár, 2 børn*).

„Tað, at vissi barnið er sjúkt, so er tað betri forstáls fyri, tað vissi mamman enn vissi pápin fer heim“ (*kona við útbúgving, 36 ár, 1 barn*).

Onkrar taka fram, at tørvur er á eini kvotuskipan, har 3 mánaðir av burðarfarloyvinum verður til pápar. Um hann ikki nýtir farloyvið, eigur tað at detta burtur. Tær meta, at hetta vil økja um trivnaðin hjá familjuni og samstundis betra um umstøður hjá monnum at knýta seg tættari at børnunum, meðan tey eru smá, og føra við sær, at støðan hjá konum betrast á arbeiðsmarknaðinum. Sum ein tekur til:

„Tað er tað, sum hevði verið nokk so deiligt við hasum fasta orlovinum... mamman má út aftur at arbeiða hasar 3. mánaðirnar... Tí so hevur pápin frið við hesum barninum...“ (*kona við útbúgving, 31 ár, 2 børn*).

Niðurstøðan her er tann, at konufólkini meta líkælø at hava sera stóran týðning fyri javnstøðu í einum samfelag. Lønar „samfelagið“ konum og monnum ymiskt, sigur tað samstundis, at konur og menn ikki eru líka nógv verd. Óvanligt er ikki at leggja ein part av ábyrgdini fyri lønarmunin hjá konum og monnum yvir á einstaklingin, sum fleiri av konufólkunum eisini gera í hesari kanning. Tó vísa fleiri eisini til bygnaðarligir trupulleikar so sum burðarfarloyvisskipanina og háttin, vit virðismeta førleikar hjá konum ávikavist monnum, og arbeiði, sum menn og konur gera.

1.7. Tað góða lívið

Eins og tá vit viðgera hugtakið *javnstøða*, er umráðandi at hava í huga, at *tað góða lívið* heldur ikki er eintýðugt. Konufólk eru ikki ein homogenur bólkur, og kunnu tískil hava sera ymiskar fatanir av, hvussu eitt gott lív er. Hetta tí at konufólk liva undir ymiskum sosialum korum og sostatt kunnu hava ymisk krøv til tað góða lívið. Ein ung mamma, sum býr í einari miðalstórari bygd, sigur:

„Eg haldi, at eg havi eitt orduliga gott lív. Men tað melur akkurát. Men heima er tað orduliga gott. Eg havi eini pinkalítil hús. Eitt arbeiði, sum eg trívist ordiliga væl við.... Tað er, at eg og sjeikurin eru góð við hvønn annan og standa saman um tann lítla og sovorðið nakað... At mann hevur tíð... Sovorðið simpul ting, sum eg haldi vera tað góða lívið., (*kona við útbúgving, 26 ár, 1 barn*).

Nakað tað sama sigur ein onnur ung kona, ið býr í einari miðalstórari bygd:

„Eg haldi eisini, at eg havi tað orduliga gott... Vit hava bæði arbeiði, trý deilig børn. Tvey ganga í skúla, og eitt gongur í barnagarð. Eg arbeiði sjálv í barnagarði. Maðurin er sjómaður. Tað er eitt sindur keðiligt“ (*kona uttan útbúgving, 31 ár, 3 børn*).

Ein av hesum konunum hevur ikki fingið sær útbúgving aftaná fólkaskúlan og hin hevur staðið í læru. Tá prátið kemur inn á, hvussu tað almenna kann veita stuðul til tað góða lívið, taka tær fram, at gott hevði verið við eini útbúgving. Tað hevði økt um teirra møguleikar á arbeiðsmarknaðinum og mobilitetin hjá teimum (at kunna flyta seg geografiskt).

Onnur viðurskifti, ið respondentarnir draga fram, tá vit umrøða, á hvønn hátt tað almenna kann veita stuðul til eitt gott lív, er betri burðafarloyvisskipan, soleiðis at pápar kunnu verða longur heima hjá børnunum. Eitt nú vísir henda á:

„Eg haldi, at vit skulu halda fast við javnstøðuna. At hon er manglandi... Tað var javnstøða, inntil mann fekk børn... Vit eru heima allíkvæl... Alt tað, sum kemur afturat við børnunum, fer til mín, til konufólkarolluna... Eg skal virkuliga kempa fyri at fáa tað javnari býtt“ (*kona við útbúgving, 31 ár, 2 børn*).

Somuleiðis draga tær fram, at fall pápanna partur av burðafarloyvinum burtur, um pápin ikki nýtti møguleikan, so høvdu tær (mammurnar) strongt á fyri at teir brúktu møguleikan fyri at fara í farloyvi.

Skulu vit kortini siga nakað alment um, hvørji viðurskifti respondentarnir draga fram, tá tær skulu lýsa *eitt gott lív*, leggja tær stóran dent á, at familjan trívist, tryggjeika, eitt áhugavert arbeiði, tíð til bæði familjuna og seg sjálva, og at tær kunnu nýta ta útbúgving, tær hava. Í mun til tryggjeika draga tær fram, at hetta ikki einans snýr seg um búskaparlígan tryggjeika, men eins væl at børnini eru trygg í gerandisdegnum. Tær leggja dent á, at góðir ansingarmøguleikar til børnini er av alstórum týðningi fyri einum góðum lívi, og her eftirlýsa tær størri fleksibilitet á stovnunum. Millum annað taka tær fram, at upp- og afturlatingartíðir ikki (altíð) eru í samsvar við tørvin,

sum familjurnar hava. Eitt nú hava nógvar familjur tørv á ansing um kvöldarnar ella eitt sindur fyrr á morgni. Tær undrast eisini á, hvussu tað ber til, at tænanastan er so ymisk – hví summir stovnar steingja í summarfrítíðini, meðan aðrir saktans megna at hava opið. Somuleiðis vísa tær til vantandi fleksibilitet og rættandi á arbeiðsmarknaðinum. Her sipa tær serliga til flekstíð og alt ov fáar sjúkradagar, tá børnini eru sjúk.

Tær konur, ið ikki eiga børn, vísa á manglandi fleksibilitet á íbúðarmarknaðinum, tá tær kjakast um, hvønn stuðul tað almenna kann veita til eitt gott lív. Sum ein av teimum sigur:

„Tað hevði verið, at tað var møguligt hjá mær at fingið eitt stað at búð, sum eg kundi betalt... Og soleiðis at mann eisini hevur møguleika at liva við síðuna av“ (*kona við útbúgving, 38 ár, ongi børn*).

Hesar draga eisini fram, at fleiri og betri útbúgvingarmøguleikar høvdu stuðlað tí góða lívinum. Um ein ynskir at útbúgva seg meira, er mangan einki annað val enn at fara av landinum aftur, sum tær vísa á.

Bæði tann bólkurin av konum, ið ikki eiga børn og tær, sum hava fingið sær útbúgving uttanlands, leggja dent á, at tað almenna eisini kann økja um trivnaðin hjá fólki við at tryggja eitt sunt samfelag. Við hesum meina tær eitt samfelag, sum ikki stendur í stað, men er í støðugari menning.

„... Vissi tú hevur verið burtur, vissi eg sigi, at tú hevur verið burtur í 10 ár, og tú kemur heimaftur til eitt samfelag, sum stendur í akkurát sama stað. So ert tú ikki klárur, ella samfelagið ikki klárt til tín. Eg veit ikki, hvussu eg skal forklára tað ordiligt. So kemur tú heim við nøkrum, sum samfelagið ikki kann brúka. Og tað skapar ikki trivnað fyri teg. So, so er ikki pláss fyri mær her?... Og har eg meini, at samfelagið stendur kanska eitt sindur í stað... Men tað hevur staðið stilt nokk so leingi“ (*kona við útbúgvin, 31 ár, 2 børn*).

Samanumtikið kunnu vit siga, at nøkur av lykkaorðunum í einum góðum lívi hjá hesum konunum eru *fleksibilitetur, javnstøða í heimunum og lønarviðurskiftum, rúmligheit og tryggleiki*. Tað seinasta evnið, ið varð umrøtt í samrøðum, var, um tær nú vóru lögmaður í ein dag og fingi til uppgávu at betra um støðuna hjá konum í Føroyum, hvørji viðurskifti tær so høvdu lagt dent á.

Tær taka fram, at tørvur er á at betra um burðarfarloyvisskipanina, eldrarøktina og støðuna hjá evnaveikum. Harumframt leggja so at siga allir bólkar dent á, at stórir tørvur er á at betra um umstøðurnar hjá einligum mammum. Millum annað vísa tær til, at barnapeningaupphæddin er alt ov lág. Sum ein teirra tekur til, tá tær umrøða upphæddina:

„Tað er onki barn í verðini, sum er so bíligt. Jú, kanska í Afrika“ (*kona uttan útbúgving, 39 ár, 4 børn*).

Somuleiðis taka tær fram, at tann upphæddin, sum einligar mammur (uppihaldarar) nú kunnu fáa eyka, munar ikki nógv.¹³ Ein einsamøll mamma sigur:

„Tað er ikki fyri eina kavadrakt“ (*kona við útbúgving, 37 ár, 1 barn*).

Á sama hátt vísa tær á, at ansingarstovnar eiga at hava longur opið. Stytttri arbeiðsvika, tíð til familjuna og seg sjálva og fleiri útbúgvingarmøguleikar verður eisini umrøtt. Onkrar hava eisini atfinningar mótvegis politisku skipanin, og hvussu hon arbeiðir. Tær sóknast eftir, at politiska skipanin í størri mun tekur støði í, hvat fólkið heldur – einari bottom-up tilgongd til politiska arbeiðið, ið vit síggja í hesum brotinum:

„...Politikararnir handla sum oftast uttan at spyrja. [Teir skuldu] Fari út á arbeiðsplássini sjálvi og spurt, hvat tey ynsktu. Ikki bara nakrar hønur, sum settu seg niður og gjørdur tað“ (*kona við útbúgving, 36 ár, 2 børn*).

1.8. Endi

Í kanningini hava vit tikið støði í trimum ymiskum vølfedarskipanum – teirri liberalu, teirri sosialdemokratisku og teirri konservativu. Konufólkini umrøða nógv ymisk viðurskifti, ið hava týðning fyri trivnaðin hjá teimum í føroyska samfelagnum, og hvørjar vølfedartænastur styðja upp undir trivnaðin. Tó vísir kanningin nøkur týðilig eyðkenni frá teimum konservativu og liberalistisku skipanunum, sum konufólkini eru ónøgðar við. Kanningin bendir á, at veikar formligar skipanir hava við sær, at almennir stovnar ikki megna at mæta borgaranum við teimum krøvum og áhugamálum, hann/hon hevur mótvegis tí almenna. Eitt nú gera fleiri av konufólkunum vart við manglandi kunning frá myndugleikunum um, hvørji rættindi tær sum borgarar hava, tá tær hava vent sær til almennar stovnur. Somuleiðis vísir kanningin, at konufólkini sum einstaklingar eru sera bundnar at ættarbandi og parlagi og verða í vølfedarskipanini roknaðar sum familjulimir heldur enn einstaklingar. Hetta kemur týðiligast fram við støðuni hjá teimum konunum, ið eru stakar og hava børn. Tær eru, stutt sagt, noyddar til at dúva uppá fíggjarligan stuðul frá familjuni og kenna hetta eyðmýkjandi, umframt at tær kenna seg stigmatiseraðar, tá tær hava havt tørv á stuðli frá tí almenna. Kanningin vísir eisini eina afturvendandi tvístøðu, sum konufólkini eru í. Tær eru sera tilvitaðar um, hvørjar møguleikar og hvørji rættindi tær hava á vølfedarøkinum í Danmark, og sum tær í stóran mun meta, eru betri enn í Føroyum. Hinvegin, so eru tær nærri relatiórnirnar í Føroyum, og í Føroyum er trygt hjá børnunum at veksa upp. Tað er greið semja millum konufólkini um, at tað almenna í Føroyum átti at havt ein størri leiklut á familju- og

¹³ Upphæddin er tilsamans 6.000 kr. um árið fyri hvørt barnið og verður útgoldin við 1500 kr. hvønn ársfjórðing í forskoti. Sí, www.almannastovan.fo/main/default.asp?id={830C9ED9-63A1-4697-8C32-483EC26A2F3E}.

vælfæðarökinum, og at hetta hevði økt um trivnaðinum hjá konufólkum í Føroyum sum heild.

Í mun til spurningin um, á hvønn hátt føroyska velferðarskipanin stuðlar upp undir javnstøðuna millum konur og menn, vísir kanningin rættiliga týðiligt, at konufólkini eru á einum máli um, at javnstøða í stóran mun snýr seg um arbeiðsbýti í heiminum og líka lön fyrri konur og menn. Tær sóknast eftir eini betri burðarfarloyvisskipan til pápar og størri gjøgnumskygni í lönarviðurskiftum – serliga á privata arbeiðsmarknaðinum. Verandi støða hevur við sær, at tað rakar familjurnar harðari fíggarliga, um pápin tekur farloyvi, enn um mamman ger tað, og hevur hetta, sambært konunum, við sær, at konufólkini fáa størri ábygd av børnunum enn mannfólkini. Opinleiki og gjøgnumskygni í lönarviðurskiftum fer at vísa týðiligari lönarmunin millum menn og konur.

1.9 Bókmentalisti

- Agerskov, Ulla (ed.) (2008). *Nordic Statistical Yearbook 2008*. Nordisk statistik ársbok 2008. Volume 45, Nord 2008:001.
- Arnfred, Signe (2001). „Questions of Power: Women’s Movements, Feminist Theory and Development Aid.“ In *Discussing Women’s Empowerment – Theory and Practice*. Sida studies no. 3, pp. 73–87.
- Arnfred, Signe (2001). „Mainstreaming – mod strømmen?“ http://www.fokuskvinner.no/Publikasjoner/Kvinner_sammen/2001/1_2001/224. Heinta 21. januar 2009.
- Biskopstø, Olga & Mýri, Martha (2007). *Livikorini hjá fyrriðarpensjónistum í Føroyum – ein spurnakanning*. Granskingardepilin fyrri Økismenning: Arbeiðsrit 16.
- Dahlström, Margareta (1996). *Young Women in a Male Periphery – Experiences from the Scandinavian North*. Journal of Rural Studies, Vol. 12, No. 3, pp. 259–271.
- Deding, Mette & Holt, Helle (ed.) (2010). *Hvorfor har vi lønforskelle mellem kvinder og mænd. En antologi om ligeløn i Danmark*. København: SFI – Det nationale forskningscenter for velfærd.
- Esping-Andersen, Gosta and Myles, John. „The Welfare State and Redistribution.“ http://dcpis.upf.edu/~gosta-esping-andersen/materials/welfare_state.pdf. Heinta 13. februar 2009.
- Esping-Andersen, Gøsta (1999). *Social Foundations of Postindustrial Economies*. New York: Oxford University Press.
- Faber, Stine Thidemann (2008). *På jagt efter klasse*. Ph.d.-afhandling. Ålborg Universitet: Institut for Sociology, Socialt arbejde og Organisation.
- Giddens Anthony (2002). „There is no alternative – the Third Way is the only way forward.“ *The Independent*. Tuesday, 8 January 2002. <http://www.independent.co.uk/opinion/commentators/tony-giddens-there-is-no-alternative--the-third-way-is-the-only-way-forward-662471.html>. Heinta 13. desember 2009.
- Hagstova Føroya. www.hagstova.fo
- Jákupsstovu í, Beinta (2007). „Velfærd på Færøylene – Ny velfærdsmodell i støpeskjeen.“ I Rafnsdóttir, Guðbjörg, Linda (ed). *Arbejde, helse og velfærd i Vestnorden*. Reykjavík: Háskólaútgáfan og Rannsóknasstova í vinnuvernd.
- Jákupsstovu í, Beinta, Jacobsen, Björg (2005). „Kvinnerollen på Færøyerne i endring – en sammenlikning av kvinners politiske medborgerskab i to kommuner.“ I Berglund (red.). *Med periferien i sentrum – en studie av lokal velferd, arbeidsmarked og kjønnsrelasjoner i den nordiske periferien*. Finnmark: Norut NIBR. 2005:169–200.
- Kabeer, Naila (2001). „Resources, Agency, Achievements: Reflections on the Measurement of Women’s Empowerment.“ In *Discussing Women’s*

Empowerment – Theory and Practice.
Sida studies no. 3, pp. 17–57.
Lomnitz, Larissa Adler (1988). „Informal
Exchange Networks in Formal Systems:
A Theoretical Model.“ <http://www.colbud.hu/honesty-trust/lomnitz/pub01.PDF>. Heinta 4. maí 2009.
Rafnsdóttir, Guðbjörg Linda (ed.) (2007).
Arbejde, helse og velfærd i Vestnorden.
Reykjavík: Háskólaútgáfan og
Rannsóknastova í vinnuvernd.
Sundstrøm, Eva (2006). *Välfärdspolitiska
förhållande i Västnorden. Färöarna,*

Grönland och Island. TemaNord
2006:520. Köbenhavn: Nordiska
ministerrådet.

Karin Jóhanna L. Knudsen hevur starvast á
Granskingardeplinum fyri Samfelags-
menning, Fróðskaparsetur Føroya síðan
2006. Hon granskar, millum annað, í kyn
og sosialari menning. Hon hevur lisið og
arbeitt nógv uttanlanda. Karin Jóhanna er
útbúgving cand.scient.soc á Roskilde
Universitetscentur.

Karin Jóhanna L. Knudsen hevur starvast á
Granskingardeplinum fyri Samfelagsmenning,
Fróðskaparsetur Føroya, síðan 2006. Hon granskar
millum annað í kyn og sosialari menning. Hon hevur
lisið og arbeitt nógv uttanlanda. Karin Jóhanna er
útbúgvin cand.scient.soc á Roskilde Universitetscenter.

2. Kvinnur og vælfærd í Grønlandi

MarieKathrine Poppel

Mynd: Birger Poppel

2.1 Inngangur

2.1.1 Luttøka hjá kvinnum í samfelagsmenningini í Grønlandi

Danski staturin setti í 1950´unum og 1960´unum tvær stórar ábótarheildir í verk nevndar G50 og G60. Eitt av fráboðaðu endamálunum við ábótunum var at betra um livikorini hjá grønlandska fólkinum. Fyri at koma á mál vóru íløgur settar í verk í heilsuverki, bústaðarbygging, infrakervi og í fiskivinnuni.

Nútímansgerðin av Grønlandi og serliga tað at byggja upp fiskiídnaðin fekk serliga miðskeiðis í 1950´unum týðning fyri luttøkuni hjá kvinnum á arbeiðsmarknaðinum og hevur verið hækkandi síðan. Í 2006 vóru kvinnur 44 % av øllum í arbeiði mált í ársverkum. Á almenna økinum er tó meirilutin av starvsfólkunum kvinnur. Tað eru soleiðis meira enn dupult so nógvar kvinnur sum menn í starvi í almennari tænastu, sum millum annað fevnir um sosial-, heilsu- og undirvísingarøkið. (Poppel og Kleist 2009).

Luttøkan hjá grønlandskum kvinnum á arbeiðsmarknaðinum samsvarar við eitt støðugt hækkandi útbúgvingarstöði. Meðan tað í byrjanini av nútímanstíðarskeiðinum vóru sera fáar kvinnur, sum finga útbúgving aftaná fólkaskúlastig, var støðan í 2008 tann, at kvinnur vóru meginparturin av

bólkinum, sum fór undir eina førleikaveitandi útbúgving. Bara á teimum fakligu grundútbúgvingunum eru menn framvegis tann størsti bólkurin, meðan kvinnur eru í meiriluta á teimum millumlangu og hægri útbúgvingunum.

Hóast økjandi arbeiðsmarknaðarluttøku og eitt hækkandi útbúgvingarstöði – serliga innan fyri miðal langar og hægri útbúgvingar er dastið av øllum stjórum í Sjálvstýrinum og almennu fyrirkunum framvegis menn. „Sostatt hava níggju av teimum 11 stjórnarskrivstovunum, stýrunum og ráðunum í Sjálvstýrinum fleiri mannligar enn kvinnuligar stjórar í leiðandi størvum (stjórnardeildarstjórar, deildarstjórar og skrivstovustjórar)“ (Poppel og Kleist 2009: 342).

Grønlandskar kvinnur fingur valrætt í 1948, men nývunni rætturin sást ikki beinleiðis aftur í umboðan í Landsráðnum við valið í 1951, og við valið til kommunustýrini sama ár var úrslitið bara ein kvinnuligur kommunustýrislimur av tilsamans 100 (Agerskov 1989). Frá tí at heimastýrið var sett á stovn og til seinasta val í 2009, hava støðugt fleiri kvinnur verið valdar í Landstingið, líka sum kvinnuparturin fram til 2009 hevur verið vaksandi. Við valið í 2002 fingur kvinnuligu valevnini størstu økingina bæði í mun til mandatir og relativt. Arnat Partiat (kvinnuflokkurin) arbeiðdi fyri, at fleiri kvinnur vórðu aktivt drignar inn í politikk og fyri javnbjóðis umboðan av kynum í Landstingi og kommunustýrum, ið vóru uppstillað til hetta valið.¹⁴ Tað eru framvegis fleiri menn enn kvinnur í lóggávutinginum, meðan tað eru líka nógvar kvinnur og menn millum meinigar limir í Naalakkersuisut (fyrirverandi landsstýrið).

2.1.2 Javnstøða og javnstøðulóggáva

Javnstøðuráðið í Grønlandi varð sett á stovn við Landstingslóg nr. 5 av 20 mai 1998. Javnstøðuráðið kann eftir egið tiltak ella eftir umbøn, kanna viðurskifti, sum viðvíkja javnstøðu. Javnstøðuráðið skal sambært menningini í samfelagnum virka sum ráðgevandi stovnur fyri heimastýri, kommunurnar og í privatum spurningum um javnstøðu. Javnstøðuráðið skal geva landsstýrinum eina frágreiðing um árið um arbeiðið. Í Javnstøðuráðnum er ein formaður og seks limir. Landsstýrið útnevndir seks limir, ið eru í uppskoti frá felagsskapum og flokkum. Formaðurin og limirnir verða útnevndir fyra ár í senn, byrjandi við setanini av Javnstøðunevndini. Landsstýrið skal miða eftir jøvnum býti millum kynini, tá ið limirnir verða útnevndir. Javnstøðuráðið skal stimbra og gera sítt til at kunna borgarar og myndugleikar um javnstøðu, og virkar sum sambindingarlið til ráðgevandi javnstøðustovnar í Norðurlondum (Javnstøðuavgreiðsludeildini).

Endamálið við javnstøða millum menn og kvinnur er fastløgð í Landstingslóg nr. 7 af 11. apríl 2003:

„§ 1. Lovens formål er at fremme ligestilling mellem kvinder og mænd, såvel i privatlivet som i alle samfundets funktioner, herunder lige indflydelse og lige

¹⁴ Arnat Partiat varð góðkent sum flokkur við heimild at uppstilla til valið til landstingið 1. novembur 2001. Flokkurin stillaði upp til landstingsval 3. desembur 2002. Flokkurin fekk ikki umboð í landstingið og hevur ikki stillað upp til valini eftir.

muligheder, med udgangspunkt i kvinders og mænds lige værd. Lovens formål er desuden at modvirke direkte og indirekte forskelsbehandling på grund af køn“

2.1.3 Vælfæðarhugtakið

Ein háttur at líta at nútímans velfæðarstatinum er við at taka útgangsstöði í sonevndu „uppihaldstríhyrninginum“. Uppihaldstríhyrningurinn lýsir tillutan av almennum veitingum á tríggar hættir, ið hvør ber í sær eina ávísa grundreglu fyri sambandið millum stat, marknað og sivilsamfelag (Titmuss 1958). Í statsligu sfærini fylgja rættindini til veitingar nøkulunda við heimarætti eftir tí, Titmuss nevnir eina „stovnsgrundreglu“. Her hava allir borgarar rætt til sosialar veitingar, og veitingarnar eru nøkulunda eins fyri øll. Á marknaðinum tillutast sosialar veitingar og rættindi eftir tí, Titmuss nevnir „arbeiðamarknaðargrundreglu“. Í einari tryggingarlíknandi skipan sparir borgarin rættindi saman. Tá ið ein sosial støða tekur seg upp, verður borgaranum tillutað peningahjálp, hvørs stødd er treytað av, hvørjari vinnugrein hann/hon starvast í, hvørja løn og arbeiðslongd. Í sivilsamfelagnum er rætturin til veitingar treytaður av tørvi og trongd. Tað nevnir Titmuss eina „residuala grundreglu“. Tá ið privatu uppihaldsmøguleikarnir eru uppi, og grundleggjandi trongdin ikki er uppfyllt, fyllir staturin/siosialpolitikkurin upp við restini (Larsen og Møller 2004: 116).

Esping-Andersen hevur útbygt modelið hjá Titmuss. Hann arbeiðir við fyra modellum: tað korporativa, tað katólska, tað liberala og tað sosialdemokratiska (Esping-Andersen 1990).

Tað korporativa modelið, sum er arbeiðmarknaðarorienterað, leggur dent á sosialtryggingar, sum eru settar í verk við lóg, og sum statur, arbeiðsgevarar og løntakarafeløg umsita í felag. Katólska modelið leggur dent á familjuna, individuella ábyrgd og privata vælgerð. Liberala modelið tryggjar, at øll hava rætt til sosialar veitingar, sum eru tengdar at heimarætti, samstundis skulu veitingar vera á einum so hóskandi lágum stigi, at tað eggjar til at brúka marknaðin, til at forsyrgja sær sjálvum. Sosial-demokratiska modelið hevur til endamáls ikki bara at forða fyri fátækdømi, men eisini at tryggja eina effektiva sosiala funktiún. (Larsen og Møller 2004).

Esping-Andersen leggur dent á, í hvussu stóran mun tað einstaka velfæðarstatsslagið loysir løntakaran frá tilveruni sum „vøra“ á arbeiðsmarknaðinum – tvingslið at selja sína arbeiðsmegi á teimum treytum, sum arbeiðsmarknaðurin setur. Hann býtir velfæðarstatin sundur í mun til:

- „decommodificering“ ella avkommercialisering: í hvønn mun veitingar frá velfæðarstatinum loysa lívstreytirnar hjá einstaklinginum frá bundinskapinum til marknaðin.
- Stratifikatiún: avleiðingarnar av politikkinum hjá velfæðarstatum í mun til endurframleiðslu ella broyting av stratifikatiónsmynstrum millum stættir.
- Stovnan av stættarsambondum sum avgerandi fyri menningina av velfæðarmodellunum og teirra politisku – ideologisku grundeyðkennum (Esping-Andersen 1990).

2.1.4 Kvinnur og velferði Grønlandi

Vælferðarmodellið hjá Esping-Andersen verður ofta kritiserað fyri ikki at hava leiklutin hjá familjuni við, og hvussu hon samspælir við marknaðin og statin, herimillum fyri ikki at hava tikið uppí ógildið húsligt arbeiði og umsorgan. Samfelagsmenningin í Grønlandi hevur verið til gagns fyri grønlandskar kvinnur bæði í mun til útbúgving og luttøku á arbeiðsmarknaði umframt økjandi luttøku í politikki. Men tá ið tað í Grønlandi er stórir sosialur ójavni og ójavn búi av tilfeingi, er vandi fyri størri sosialum ójavnna millum nakrar sosialar bólkar (Carlsen 2007: 71) sum ungar kvinnur.

Í hesari kannningini av „kvinnum og velferð“ er málið, „at líta at familjupolitiskum vælferðarloysnum í Grønlandi, og hvussu tær ávirka serliga ungar kvinnur. Harafturat vilja vit eyðmerkja teir vælferðapolitisku spurningar, sum verða hildnir vera týðningarmiklir fyri ungar kvinnur/familjur, og sum kunnu vera við til at styrkja støðuna millum kvinnur í Grønlandi og javnstøðu millum kvinnur og menn“ (Vestnordisk forskningsprojekt om køn og velfærd 2009/2010).

Í verkætlanini verða ymiskir spurningar settir fram innanfyri fyra ymiskum temum. Í øðrum parti verður viðgjørt: Flytføri hjá kvinnum og orsøkir til at flyta.

Nógvar kvinnur velja at flyta burtur frá samfeløgnum norðanfyri. Frá ytrið til vakstrarøki, og út úr landinum. Tað er millum annað grundin til útnorðurlandska granskingarverkætlanina um kvinnur og velferð.

- Hvat halda tit, at orsøkin kann vera?
- Er tað tí, at fólkatalið er lítið, tí at mangul er í velferðini ella manglandi javnstøða millum kvinnur og menn?

Í triðja parti verður viðgjørt: Tað góða kvinnulívið.

- Hvussu sær eitt gott lív út fyri ungar kvinnur í Grønlandi í dag?
- Hvat meina tit, er neyðugt fyri at fáa eitt gott lív í Grønlandi?

Í fjórða parti verður viðgjørt: Almenna vælferðarskipanin.

- Hvussu kann tað almenna stuðla við, at tit fáa eitt gott lív í Grønlandi?
- Vælferðarskipanirnar í Útnorðri eru á mangan hátt øðrvísi enn tað, mann kennir frá hinum partinum av Norðurlondum. Her er tað stórfamiljan, sum má traðka til við eini hjálpanði hond, tá ið vælferðartænasturnar í samfelagnum ikki megna tað. Skulu politikarar í okkara landi satsa meira uppá almennar vælferðarloysnir á familjupolitiskum spurningum og á „javnstøðu“, enn hvat higartil hevur verið gjørt?
- Hvønn týðning hava tey almennu tilboðini fyri títt gerandislív?
- Hvørji almenn rættindi/tænastur stuðla mest samspælinum millum arbeiðslív og familjulív?

- Hvørji almenn rættindi/tænastur hava størst týðning fyri javnstøðu millum kvinnur og menn? Her meina vit t.d. rættindi, sum at kunna vera heima við sjúkum barni og rættin til farloyvi, tá ið mann hevur átt.

Í fimta parti verður viðgjørt: Javnstøða.

Luttøka í arbeiði er hægri hjá kvinnum í Útnorðri enn aðrastaðni í Norðurlondum. Kortini tykist lønarmunurin millum menn og kvinnur at vera størri vestanfyri enn í teimum eystaru pørtunum. Javnstøða er eitt hugtak, sum ofta verður brúkt í almennum orðaskifti.

- Hvussu skilir tú sjálv „javnstøðu“?
- Hvat meinar tú skal til fyri, at vit fáa javnstøðu (líkaløn) millum kvinnur og menn í Grønlandi?
- Hvussu nógv hevur javnstøða millum kvinnur og menn at siga fyri, at kvinnur vilja búgva í Grønlandi?

2.1.5 Háttalag

Ein kvalitativur granskingarhættur er brúktur fyri at lúka endamálið í kanninginini. Fokusbólkaviðtal er valt sum datainnsavningarháttur. Fimm ymiskir fokusbólkar við kvinnum úr Nuuk (høvuðsstaðurin í Grønlandi) vórðu settir saman eftir hjúnastøðu hjá kvinnunum; við/uttan børn; útbúgvingarstatus og hvar ein evt. útbúgving var tikin. Í hvørjum einstakum fokusbólki vóru 5 luttakarar (sí niðanfyri).

Í fokusbólkaviðtalinum vóru opnir spurningar brúktir (sí omanfyri), sum vóru týddir til grønlandskt, soleiðis at viðtalinu kundu gerast á móðurmálinum hjá persóninum, ið spurður varð, hvørt tað var danskt ella grønlandskt. Hvørt fokusbólkaviðtal varði 2–3 tímar. Fokusbólkaviðtalinu høvdu tveir moderatorar. Annar moderatorurin, granskingarhjálpfólkið Varste M. Berndtsson, stuðlaði samspælinum millum luttakararnar í bólkinum, orðaði spurningarnar og eggjaði viðtalsfólkunum í bólkinum til at tosa og koma fram við sínum meiningum og metingum. Hin moderatorurin (verkætlanarleiðarin) spældi viðtalinu inn á band og skrivaði referat av svarunum og syrgdi við framhaldsviðgerð í viðtalsstøðuni fyri, at allir spurningar vóru svaraðir og misskiljingar ella tað, ið var ógreitt, gjørdist greitt.

2.1.6 Fokusbólkar

Tað vórðu gjørd fimm fokusbólkaviðtal við tilsamans fimm fokusbólkum. Í samansetingini av bólkunum var lagdur dentur á eina spjaðing í mun til aldur, útbúgving, tal av børnum, hjúnastøðu og føðistað er uppgivið í niðanfyristandandi yvirlitum.

Fyri at tryggja at ikki einstakir fokusbólkaluttakarar kunnu kennast aftur, verður bert givið ein stutt lýsing av bólkunum:

Fokusbólkur 1: Einligar kvinnur við børnum.

Tær fimm einligu kvinnurnar vóru millum 23 og 28 ár, triggjar vóru føddar í Nuuk, tvær í býum sunnan fyri Nuuk. Í bólkinum vóru tvær undir útbúgving, tvær við millumlangum útbúgvingum og ein ófaklærd. Tær einligu kvinnurnar áttu eitt barn hvør, og børnini vóru millum háltannað og seks ár.

Fokusbólkur 2: Giftar/sambúgvandi kvinnur við børnum undir 12 ár.

Tær fimm giftu/sambúgvandi kvinnurnar vóru millum 24 og 35 ár. Fýra vóru føddar í býum: tvær í Ililissat, ein í Sisimiut og ein í Narsaq, tann fimta var fødd í eini bygd í Norðurgrønlandi. Í bólkinum vóru tvær undir útbúgving, tvær við millumlangum útbúgvingum og ein ófaklærd. Tær giftu/sambúgvandi kvinnurnar áttu millum eitt og fýra børn í aldrinum 1–15 ár.

Fokusbólkur 3. Kvinnur útbúnaar í útlondum.

Tær fýra kvinnurnar útbúnaar í útlondum vóru millum 29 og 33 ár. Triggjar vóru føddar í Nuuk og ein í Maniitsoq. Triggjar av teimum fýra høvdu akademiskar útbúgvingar og tann fjórða eina millumlanga útbúgving. Tær triggjar vóru einligar og áttu ongi børn, meðan tann fjórða var gift og átti eitt barn.

Fokusbólkur 4: Kvinnur uttan børn.

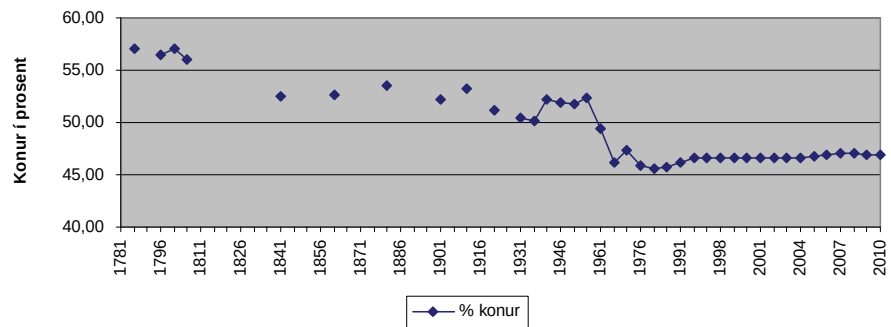
Tær fimm kvinnurnar uttan børn vóru millum 21 og 33 ár. Fýra vóru føddar í Grønlandi: ein í Nuuk, ein í Suðurgrønlandi og tvær í Diskovíkini, tann fimta var fødd í Danmark. Fýra av kvinnunum vóru einligar, og ein var sambúgvandi. Í bólkinum vóru tvær undir útbúgving, tvær høvdu fakligar útbúgvingar, og ein hevði onga útbúgving.

Fokusbólkur 5: Kvinnur uttan yrkisútbúgving.

Tær triggjar kvinnurnar uttan yrkisútbúgving vóru millum 21 og 25 ár. Tvær vóru føddar í Nuuk og ein í einum býi í Diskovíkini. Tvær vóru einligar og ein sambúgvandi. Onnur av teimum einligu átti tvey børn undir fýra ár.

2.2 Flytføri hjá kvinnum og orsøkir til at flyta

Fyri at eitt samfelag skal kunna mennast samfallandi skal helst vera javnvág millum talið av kvinnum og monnum. Talið av kvinnum var hægri enn tað hjá monnum til síðstu helvt av 1950' unum, tá ið nútímansgerðin byrjaði. Síðan 1960' ini hevur verið týðiligt undirskot av kvinnum.

Mynd 1: Kvinnuparturin av samlaða grønlandska fólkatálinum 1841–2009

Kelda: Rasmus Ole Rasmussen (2005) og ymsir árgangir av Kallallit Nunaat – Statistisk Árbog.

2.2.1 Flyting til og frá Grønlandi

Nútímansgerðin í grønlandska samfelagnum varð sett í verk í 1950´unum. Nútímansgerðin hevði millum annað við sær eina umfatandi innflyting úr Danmarkar. Tað vóru serliga menn í arbeiðsaktivum aldri, sum í eitt – typiskt styttri – tíðarskeið valdu at búseta seg í Grønlandi. Innflytingin hevur havt eitt varandi skeivt kynsbýti við sær við yvirvekt av monnum í arbeiðsaktivum aldursbólum. Tað eru framvegis serliga menn, sum flyta til Grønlands, og haraftrat flyta fleiri kvinnur enn menn nú úr Grønlandi (Poppel 2006).

Talva 1. Íbúgvartal deilt á kyn og aldur, 1. januar 2007

	Menn	Kvinnur	Tils.
Tilsamans	30.005	26.643	56.648
0–6 ár	3.036	2.966	6.002
7–14 ár	3.928	3.829	7.757
15–17 ár	1.460	1.384	2.844
18–24 ár	2.960	2.905	5.865
25–59 ár	15.591	12.849	28.44
60–66 ár	1.783	1.294	3.077
67 ella eldri	1.247	1.416	2.663

Kelda: Grønlands Statistik 2007

Tað eru meira enn 12 prosent fleiri menn enn kvinnur í Grønlandi. Í aldursbólkinum 25–59 ár eru tað næstan 3.000 fleiri menn enn kvinnur. Ein avgerandi orsök til hetta er talið av einligum monnum, sum flyta til Grønlands fyri at arbeiða eitt styttri ella longri tíðarskeið. Mannligir bygningsarbeiðarar eru størsti parturin í hesum bólkinum. Í 2006 vóru tilsamans knappliga 2600 fleiri menn enn kvinnur í arbeiði, sum vóru „fødd uttan fyri Grønland“. Av hesum „yvirskotinum“ eru gott 1500 frá byggingarvirksemi og flutningsvirksemi. (Grønlands Statistik 2008).

2.2.2. Orsökir til at kvinnur flyta

„Nógvar kvinnur velja at flyta burtur frá norðaru samfeløgnum. Frá ytriðkjum til vakstrarøki, og út úr landinum. Tað er m.a. støði undir hesari útnorðurlendskari granskingarverkætlan um kvinnur og velferð, sum beint nú er sjósett.“

Spurningur til fokusbólkarnir er: Hvat halda tit orsøkin kann vera? Er tað tí at fólkatálið er ov lítið, tí tað eru manglar í velferðini ella manglandi javnstøða millum kvinnur og menn?

Nakrar kvinnur flyta fyri at fáa betri útbúgving og arbeiði. Kvinnurnar í teimum kannaðu katagoriunum meina sum heild, at avgerandi orsøkirnar til, at kvinnur flyta burtur: frá bygd til bý og frá minni býum til størri býir, og endiliga frá Grønlandi til Danmarkar er fyri at finna betri móguleikar til útbúgving, starvsvenjingarpláss og arbeiðsmóguleikar innan fyri teirra fakøki. Ein kvinna uttan børn sigur:

„Tað er í størri mun grønlandskar kvinnur, sum fáa hægri útbúgving enn menn. Tí eru kvinnur noyddar at búseta seg har, sum arbeiðsmóguleikar eru til teirra. Umframt at tað í Grønlandi hevur verið ein røsla móti einum samfelag, sum fyri mong kanska ikki hevur verið optimal í mun til útbúgving. So sjálvandi søkir mann útbúgving aðra staðni enn í Grønlandi. Hjá nógvum, tí mann gjarna vil hava eina útbúgving, sum antin ikki finst í Grønlandi, ella tí man heldur, at ein útbúgving í útlandum kanska er betri enn hon, sum kann takast her í landinum.“

Kvinna uttan yrkisútbúgving heldur, at „nógv flyta til Nuuk fyri at fara undir eina útbúgving.“ Í 2008–2009 varð gjørd ein landsumfatandi kanning av flytftøri í grønlandska samfelagnum, serliga grundað í vónini um komandi størri virksemi¹⁵. Í flytftøriskanningini verður spurt um, hvørjar orsøkir eru til at flyta. Svarini hjá kvinnunum býta seg soleiðis upp: 11,2 % „ynski um eitt annað arbeiði“; 12,4 % „egin útbúgving“; 8,4 % „ynski um at fáa eitt arbeiði“; 7,5 % „yrkisligir móguleikar“; 7,9 % „ynski um at fáa betri løn“; 6,4 % „ynski um betri arbeiðsviðurskifti“. (Rasmussen 2010: 11).

Nakrar kvinnur flyta vegna bústaðarviðurskifti

Bústaðarmarknaðurin í Grønlandi er býttur upp í:

- almannagagnliga, sosiala bústaðarbygging (tillutan eftir tænaaldri á bíðilista)
- ein privatur bústaðarmarknaður (herímillum ein sera stórur partur av alment stuðlaðum bústøðum – m.a. lutabústaðir)
- starvsfólkabústaðir, sum verða tillutaðir í samband við setanarviðurskifti (starvsfólkabústaðir verða stórt sæð bert tillutaðir starvsfólki við framhaldsútbúgving)

¹⁵ Í flytftøriskanningini „Mobilitet i Grønland“ eru trýggir greiningarpartar: ein greining grundað á skráir fyri tíðarskeiðið 1996–2006, ein umboðandi spumarblaðskanning við 1559 perónum og ein kvalitatívur partur: 177 djúptgangandi viðtal.

Kvinnanuttan yrkisútbúgvingu sigur:

“Men fyri borgarar í Nuuk eru bústaðarviðurskiftini fyri at fara undir eina útbúgving sera trupul, orsakað av longum bústaðarbiðilistum og vantandi kollegiikømurum. Tí flytur ein partur til Danmarkar“.

Ein kvinna við útbúgving úr útlondum heldur, „at kvinnur vilja flyta úr landinum vegna vantandi bústað“. Sambært flytføriskanningina siga 4,5 % av kvinnunum „at fáa ein (betri) bústað“ vera orsök til at flyta (ibid:11).

Størsti parturin av teimum førleikagevandi útbúgvingunum liggja í Nuuk. Tey sjálvstýrisáttu kollegiini í Nuuk eru oyramerkt til lesandi, sum koma „frá Kysten“ (altso uttan fyri Nuuk)¹⁶. Sermersuup kommuna eigur fá kollegiikømur til lesandi frá Nuuk. Tað er truplari at fáa eina leiguíbúð í almannagagnligu (sosialu) bústaðarbyggingini sum lesandi og sum ófaklærd/ur í Nuuk enn í Danmark. Í dag eru umleið 15 ára bíðitíð eftir bústaði í Nuuk, um so er at mann ikki hevur eina útbúgving, sum gevur atgongd til eitt arbeiði við bústaði ella ein móguleika fyri sjálv – ella við hjálp frá foreldrum – at fígga eitt bústaðarkeyp av luta- ella eigarabústaði. Tí flyta nakrar kvinnur fyri at lætta um sínar liviumstøður.

Nakrar kvinnur flyta, tí tær ella børnini eru sjúk

Ein kona útbúgin í útlöndinum heldur, „at kvinnur flyta av landinum, um tær ella børnini eru lívshættisliga sjúk.“ Í flytføriskanningini grundgeva 1,5 % af kvinnunum heilsustøðuna sum orsök og 3,9 % almennar tænastr (i.e. heilsuverk, barnaansing, eldraumsorg v.m.) sum grundgeving fyri at flyta (ibid:11).

Tað eru ongar almennar kanningar, sum lýsa, hvussu nógv flyta vegna sjúku, men tøl sum lýsa støðuna hjá brekaðum, dokumentera, at brek av ymsum slag framvegis verða visiteraði í Danmark. „Í 2008 búðu 105 fólk við breki í Danmark, og talið er vaksandi. Brekað børn í Grønlandi verða tikin frá familjuni, tí tey liva við einum breki“ (Supplerende NGO-rapport 2009).

Nakrar kvinnur flyta orsakað av móguleikum hjá børnum

Gift kona við børnum sigur, at „kvinnur flyta fyri at fáa atgongd til frítíðaraktivitetir og fyri at børn teirra fáa eina góða skúlagongd“. Í flytføriskanningini siga 9 % av kvinnunum „útbúgving hjá børnum“ og 8,1 % „frítíðarmóguleikar“ vera orsøkir til at flyta (Rasmussen 2010:11).

Læraratrotið er stórt í Grønlandi. Tað kemur fram í „Supplerende NGO rapport til den danske regeringsrapport til FN's Komité for Barnets Rettigheder – 4. rapportering“ frá 2009, at „almenna frágreiðingin hjá landsstýrinum vísir, at tað er eitt veruligt tørvur á útbúning lærarum á 40 % í býarskúlanum, og 81 % í bygdunum. Frá 2000 og fram til í dag er talið av

¹⁶ Sjálvstýrið hevur ábyrgd av at hava gisting tøk til lesandi, ið koma aðra staðni frá úti, og sum er sloppin inn á ein útbúgvingarstov, sum Sjálvstýrið hevur góðkent, ella sum skulu undir eina starvsvenjingartíð, sum ikki kann fremjast aðra staðni í landinum. At hýsa lesandi, sum eru heimahoyrandi í útbúgvingarbynum, er harafturímóti ein kommunal uppgáva.

útbúnum fólkaskúlalærarum í grønlandska fólkaskúlanum fallið frá 863 til 858 (§ 36 spurningur EM 2008). 11 kommunur hava í skúlaárinum 2007–2008 ein læraradekning á undir 70 %, og 6 kommunur hava ein dekning á undir 60 % (KANUKOKA)¹⁷.

Videnscenter om Børn og Unge, kanningin hjá MIPI um trivnað hjá børnum vísir, at tað er eitt týðiligt samband millum trivnað og frítíðarvirksemi. 66 % av gentunum og 65 % av dreingjunum við góðum trivnað klára seg rættiliga væl ella væl í skúlanum í mun til undir helvtina av hinum ungu, sum ikki siga frá um „góðan trivnað“ (MPI 2007).

Nakrar kvinnur flyta fyri avbjóðingina

Kvinnur uttan børn geva til kennar, at orsøkin til, at kvinnur flyta burtur, eisini kann vera, at fólkatalið er so lítið, og at kvinnur av teirri orsøk ikki hava nóg mikið av avbjóðingum í gerandisdegnum.

Ein gift kona við børnum undir 12 ár heldur, at „ein av orsøkunum til, at kvinnur flyta, kann vera, at kvinnurnar ikki longur eru so bundnar at familjuni, sum tær hava verið fyri nøkrum ættarliðum síðan. Tær hava størri móguleikar fyri at ferðast, tær eru meiri individualistiskar enn fyrr, og tann móguleikan eru tað nógvar, ið taka.“ Í flytføriskanningini siga 10,5 % av kvinnunum „familjuorsøkir“ at vera orsøk til at flyta. (Rasmussen 2010: 11).

Kvinnur í Grønlandi hava í tíðarskeiðinum aftaná 2. veraldarbardaga fingið øktar móguleikar í samband við hjúnaband, familjusambond, arbeiði, útbúgving og politiska luttøku. Áðrenn 1955 var hjúnaskilnaður ikki móguligur. Í 1954 varð viðtikið „Lov for Grønland om ægteskabs indgåelse og opløsning.“ Lógin varð sett í gildi í 1955¹⁸.

Bundinskapurin hjá kvinnum til familju og familjusambond var markant størri í mun til uppihald, ansing og uppaling av børnum, áðrenn kvinnur í størri tali komu út á arbeiðsmarknaðin og talið av stovnsplássum øktist (sí talvuna niðanfyri). Útbúgvingarvalið var tey fyrstu áratíggjuni av moderniserings-tíðarskeiðinum ógvuliga avmarkað serliga fyri kvinnur. Samfelagsbroytingin og fokuseringin á fiskivinnu og ídnað í 1950´unum og 1960´unum hevði við sær útbúgvingartørv¹⁹ primert innan fyri byggingarvirksemi, og tænaðstovnvirksemi innan skipasmiðju- og flutningsøkið (Grønlands Hjemmestyre 1995). Í hesum tíðarskeiðinum fingur kvinnurnar primert arbeiði sum ófaklærdar – herímillum í fiskiídnaðinum.

¹⁷ KANUKOKA er navnið á landsfelagnum hjá grønlandskum kommunum.

¹⁸ Lov for Grønland om ægteskabs indgåelse og opløsning nr. 152 frá 11. mai 1954, í kunngerð nr. 28 frá 15. februar 1955, varð sett í verk 1. juli 1955 (Udvalget for Samfundsforskning Grønland 1961:12).

¹⁹ Í hesum tíðarskeiðinum blivu lesandi (serliga ungir menn) valdir út til at taka útbúgving í Danmark.

Talva 2. Dagstovnaveiting 1968–1998

	Tal av stovnsplássum	Skiftisavkast (pláss/tal 0–6 ár) **	Kommunal dagrøktarpláss
1968	1.132	11 %	
1978	1.720	34 %	128
1988	2.485	35 %	595
1998	3.785*	56 %	317

Nota: * inkl. frítíðarheimpláss. **Skiftisavkast er roknað út uttan kommunal dagrøktarpláss

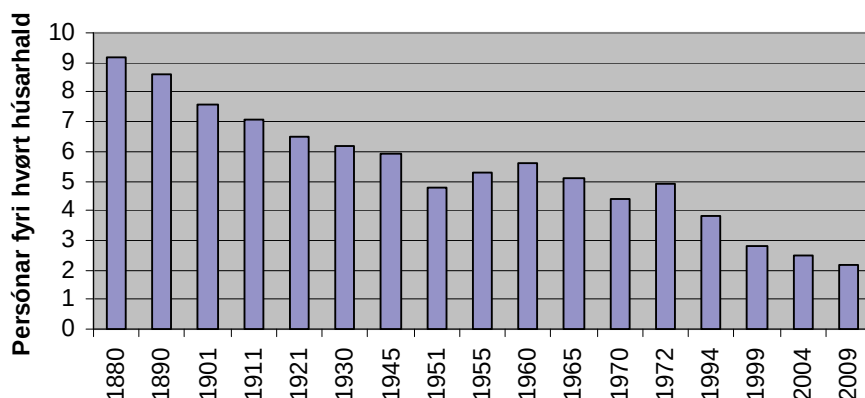
Kelda: Ymsir árgangir av Beretning for Arbejds- og Socialdirektionen og Statistisk Årbog

Eftir at heimastýrið var sett á stovn í 1979 og seinni yvirtøkan av ábyrgdarøkjum frá danska statinum, skapaðist í enn størri mun arbeiðspláss innan fyri (og í fyrstu atløgu) m.a. á sosial- og útbúgvingarøkinum og harvið ein tørvur eftir at draga at sær lokala, útbúnað arbeiðsmegi. Tá ið heimastýrið haraftrat – serliga móti endanum á 1980´unum – satsaði stórar resursur fyri at økja um útbúgvingarstöði, hevði tað nýggjar útbúgvingarmøguleikar við sær, sum serliga kvinnurnar hava brúkt.

Tær grønlendsku kvinnurnar finga atkvøðurætt í 1948 og gjørdust samstundis valbarar í politiskum organum. Henda møguleika hava kvinnurnar tó ikki tikið til sín fyrr enn tey seinastu 20 árin. Sum heild hevur lýsta samfelagsmenningin gjørt, at ungar kvinnur í dag í størri mun hava valmøguleikar enn møður teirra og ommur og eisini brúka møguleikan fyri sjálvræði.²⁰

Miðaltalið av húsarhaldsstøddum er ein av fleiri ábendingum um broytt familjumynstur. Meðan miðaltalið av húsarhaldsstødd fyri 50 árum síðan var knappliga 6, er hetta tal nú gott 2. Tað avspeglar m.a. tað viðurskifti, at trý ættarliðshúsarhald nú bara koma fyri ógvuliga sjáldan (sum hinvegin svarar til fleiri bústaðir á ellisheimum), at burðartíttleikin hevur verið fallandi, og at tað eru nógv fleiri húsarhald við einsamøllum (herundir næmingaheim) og við einum upphaldara. Fleiri av hesum viðurskiftum hava gjørt sítt til at broyta siðbundna kynsleiklutamynstrið og kynsavgjørt býti av uppgávum, soleiðis at nógvar kvinnur hava fingið betri møguleikar fyri útbúgving og arbeiðsmarknaðarluttøku.

²⁰ Í Artic Human Development Report (AHDR 2004) verða (í 11 parti) fleiri spurningar viðvíkjandi liviumstøðum hjá kvinnum viðgjørdir – herundir flyting til og frá Arktis, harðskapur móti kvinnum og umboðan av kvinnum í politiskum høpi.

Mynd 2: Tal av persónum í grønlenskum húsarhaldum í miðal 1880–2009, útvald ár.

Kelda: Benzon 1968: p. 54; Danmarks Statistik (1965, 1970). From, Jensen, Friis og Kjær (1975); Grønland Statistik: Familiers levevilkår i Grønland (1995b); Grønlands Statistik: Statistisk Årbog: ymsir árgangir.

Frá 1880 og fram til 2009 er talið av húsfólkið fallið við tveimum triðingum frá 9 niður á umleið 3. Broytingin hefur ikki havt betri bústaðarviðurskipti og bústaðarstandard við sær og hefur samstundis havt eina dramatiska broyting við sær í familjunum, av tí at tað frammanundan var stórt tal av familjum við trimum ættarliðum, meðan typiska familjan í dag er ein kjarnufamilja við tveimum ættarliðum – mangan við einsamallum upphaldara.

2.2.3 Samandráttur

Kvinnurnar í viðtalunum í teimum ymsu lívsstøðunum meina, at høvuðsorsøkin til, at kvinnur flyta frá bygd í bý og úr minni býum til størri býir og endiligi úr Grønlandi til Danmarkar, er fyrri at betra um møguleikarnar fyrri útbúgving, starvsvenjingarplássu og arbeiðsmøguleikum innan fyrri fakøki teirra²¹. Eisini heilsuorsøkir og møguleikin fyrri at fáa betur atgongd til frítíðarvirksemi og skúlagongd fyrri børn síni verða sagdar at vera týðandi í fokusbólka viðtalunum. Endiliga gevur gongdin í familju- og kynsleiklutamynstrum nógvum kvinnum møguleika fyrri í størri mun enn fyrr at velja, hvar tær vilja búgva.

2.3 Tað góða kvinnulívið

Fyrri kvinnur í Grønlandi er „tað góða lívið“ sera bundið at, um tær eru førar fyrri at klára seg sjálvar.

Spurningur til fokusbólka: Hvussu sær eitt gott lív út fyrri ungar kvinnur í Grønlandi í dag?

²¹ Legg til merkis, at kvinnurnar antin búgva fast í Nuuk ella er fluttar hagar í samband við útbúgving.

2.31. Samband við arbeiðsmarknað og útbúgving

Gift kona við børnum undir 12 ár heldur, at „eitt gott lív er, tá ið mann hevur eitt heim og eina inntøku, familjan kann liva av“. Kvinna úttan yrkisútbúgving sigur: „útbúgving er lykilin til eitt gott lív, tú fært bústað via arbeiðsplássíð og fært ráð til at keypa, hvat tað skal vera. Men mann kann eisini hava eitt gott lív, sjálvt um mann er úttan útbúgving, men hvar tað almenna kann stuðla“.

Persónligu inntøkurnar í 2007 vóru størstar í Nuuk við einum miðal á 236.000 DKK, meðan miðalinntøkan í teimum størru býunum var soleiðis: Qaqortoq (Suðurgrønland): 162.000 DKK., Sisimiut (Miðgrønland): 179.000 DKK. Og Ilulissat (Norðurgrønland): 155.000 DKK. Hagtølini vísa, at Nuuk eisini skilir seg burtur úr við einum hægri inntøkuvøkstri í tíðarskeiðnum 2002–2007 í mun til aðrar størri býir, sum eru á nøkulunda sama stigi sum hinir býirnir (Grønlands Statistik 2009c).

Mánaðarlíga arbeiðsloysi²² var í miðal í 2009 1.313, sum svarar til eitt miðal arbeiðsloysisprosent á 4,6 %. Arbeiðsloysið er ikki javnt býtt millum menn og kvinnur, av tí at arbeiðsloysisprosentíð fyri menn var 5,4 % og fyri kvinnur 3,8 %. Høvuðsparturin av teimum arbeiðsleysu er ófaklærd, sum vóru 82 % (1.077 persónar), harav 623 menn og 454 kvinnur (Grønlands Statistik, 2009a, talva 8).

2.3.2 Arbeiðsmarknaðurin

„Luttøkan hjá grønlandskum kvinnum á arbeiðsmarknaðinum hevur verið vaksandi síðan nútímansgeringin byrjaði fyri eini hálvari øld síðani. Í miðal vóru kvinnur 44 % av øllum í arbeiði í 2006. Tað eru, sambært talvu 3, fleiri menn enn kvinnur í einum parti av vinnugreinum, men á almannaøkinum, har m.a. almannaatænastur, sosial- heilsu- og útbúgvingarøkið eru, eru næstan dupult so nógvar kvinnur sum menn í arbeiði.“ (Poppel og Kleist 2009).

²² Hugtakið „medio arbeiðsloysi pr. mánað“, sum er brúkt her, fevnir um talið av arbeiðsleysu í býunum uppgjørt miðjan mánað í mun til samlaða arbeiðsstyrkina (aldursbólkin 15–63). Talið (1.313), sum er brúkt her, er miðal av nøgdini av tí einstaka medio arbeiðsloysi í mánaðinum.

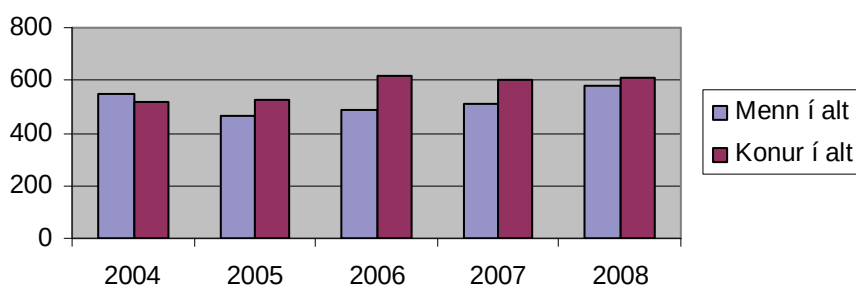
Talva 3. Samlaða talið av løntakarum býtt á vinnugrein og kyn, 2005 og 2006.

	2005			2006		
	Kvinnur	Menn	Tils.	Kvinnur	Menn	Tils.
Samlað tal av løntakarum	12.696	16.012	28.708	13.005	16.468	29.473
Almenn fyrisiting, verja og sosialtrygging	8.156	4.731	12.887	8.347	4.717	13.064
Handil og umvælingarvirki	2.008	2.767	4.775	1.974	3.030	5.004
Flutningsvirki	600	1.902	2.502	628	1.954	2.582
Gistingarhús- og matvøruvirksemi	487	394	881	471	389	860
Føst ogn, útleiging, handilstænasta v.m.	402	766	1.168	466	815	1.281
Ídnaður	265	600	865	281	643	924
Byggingarvirksemi	246	2.618	2.864	246	2.658	2.904
Annað kollektivt, sosialt og persónligt tænastrivirksemi	205	296	501	224	291	515
Peningastovnar, fíggingar- og tryggingarvirksemi	100	61	161	104	61	165
Fiskivinna	79	1.324	1.403	91	1.351	1.442
El-, gass-, hita- og vatnveiting	70	374	444	74	347	421
Heilsu- og velferðarstovnar v.m.	44	12	56	60	26	86
Undirvísing	24	20	44	28	22	50
Ráevnisgerð	8	131	139	10	149	159
Landbúnaður, veiða og skógarbrúk	1	15	16	1	13	14

Kelda: Grønlands Statistik 2008

2.3.3 Útbúgving

„Við økjandi satsing á útbúgving, eftir at heimastýrið var sett í gildi í 1979, komu fleiri kvinnur inn á serliga yrkisligar útbúgvingar innan fyri handil- og skrivstovufakini og yrkisligar og millumlanda útbúgvingar innan fyri sosial-, heilsu- og útbúgvingarøkið.“ (Poppel og Kleist 2009: 341)

Mynd 3: Tal av fólki farin undir útbúgving skift á kyn og ár

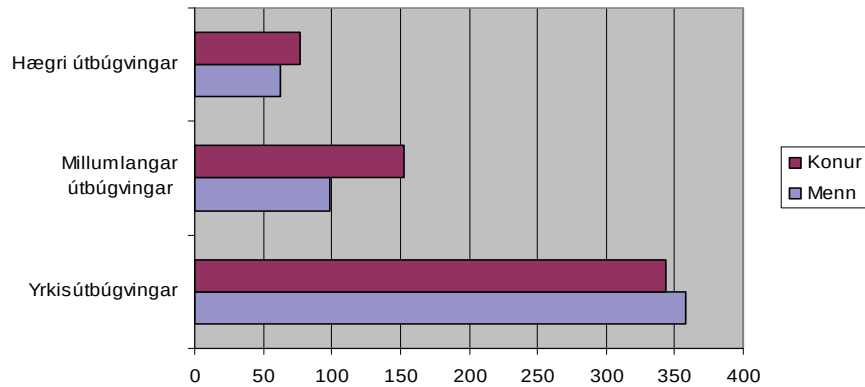
Kelda: Grønlands Statistik 2009b

Frá 2004 til 2008 øktist talið av bæði monnum og kvinnum, sum fóru undir eina førleikagevandi útbúgving.

Lutfalsliga er talið av kvinnum økt mest og er farið framum talið av monnum á øllum útbúgvingarsløgum, undantikið einari, nevniliga „yrkiligar grundútbúgvingar“, sum framvegis eru domineraðar av monnum.

Kvinnur eru í miðal eitt lítið sindur eldri enn menn, tá ið tær fara undir útbúgving, tó ikki á teimum „longri framhaldsútbúgvingunum“.

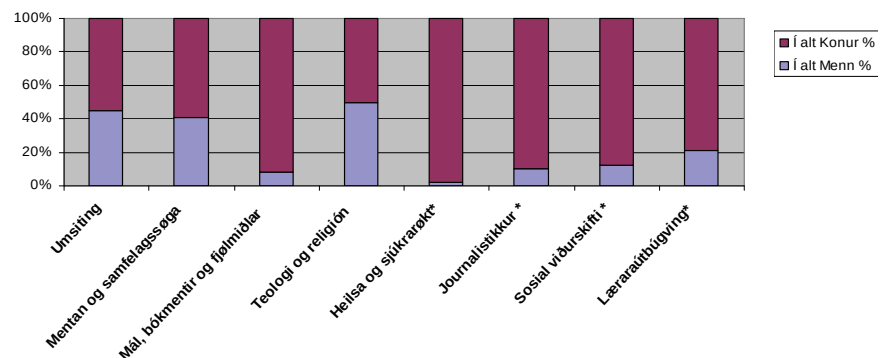
Universitетиð í Grønlandi (Ilisimatusarfik) varð sett á stovn í 1987. Nakrir stovnar/deildir (ásett við * í talvuni niðanfyri), bjóða út profesíónsbachelorútbúgvingar.

Mynd 4: Tal av fólki í miðal farin undir útbúgving skift á kyn og útbúgvingarslag

Kelda: Grønlands Statistik 2009b

Parturin av grønlendskum kvinnuligum lesandi við Ilisimatusarfik, Universitетиð í Grønlandi er á øllum útbúgvingum størri enn tann hjá monnum.

Mynd 5: Tal av lesandi við Ilisimatusarfik, Grønlands Universitet, 2009 skift á kyn í %

Kilde: Administrationen ved Ilisimatusarfik, Grønlands Universitet gennemførte på min anmodning i oktober 2009 en særkørsel på universitetets studentermateriel.

Bemærkning: * angiver, at instituttet/afdelingen udbyder en professionsbacheloruddannelse som højeste afgangsniveau

2.3.4 Yrkisleið

Gift kona við børnum undir 12 ár sigur:

„eitt gott lív er at hava eitt attraktivt arbeiði við leiðarum, sum stuðla og góðum arbeiðsfelagum, og at tað á arbeiðsplássinum er møguleiki fyri at kunna fara á skeið fyri at mennast persónliga“.

Talva 4. Kvinnur og menn sum leiðarar (stjórnardeildarstjórar, deildarleiðarar og skrivstovustjórar) í sjálfstýrisfyrisingini, mai 2009, tal og partur (%)

Ráð, stjórn og stýri	Tal		Partur (%)	
	Kvinnur	Menn	Menn	Tilsamans
Ráðið fyri Familju	4	0	4	0
Ráðið fyri Fiskivinnu, Veiðu og Landbúnað	2	1	3	33,3
Uttanríkisráðið	1	2	3	67,7
Ráðið fyri Vinnu og Ráevni	1	2	3	67
Ráðið hjá landsstýrisformanninum	3	7	10	70
Fígghjarmálaráðið	3	7	10	70
Skattastýrið	2	6	8	75
Ráðið fyri Bústað, Infrakervi og Ferðslu	2	8	10	80
Ráðið fyri Mentan, Útbúgving, Gransking og Kirkju	1	4	5	80
Ráevnisráðið	0	4	4	100
Sjálfstýrisskrivstovan	0	1	1	100
Totalur	15	33	48	69

Kelda: Við grundarlagi í heimasíðuni hjá Sjálfstýrinum: www.nanoq.gl er gjørd ein uppgerð av kynsbýtinum av toppstjórum: stjórnardeildarstjórum, deildarstjórum og skrivstovustjórum í teimum einstøku ráðunum (medio september 2009).

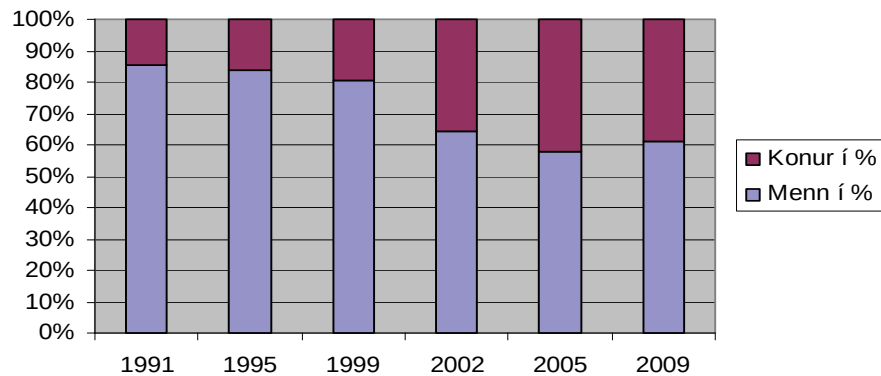
„Í níggju av tíggju ráðum, stjórnardeildum og stýrum eru fleiri mannligir enn kvinnuligir stjórar í leiðarastørvum (stjórnardeildarstjórar, deildarleiðarar og skrivstovustjórar). Í familjuráðnum, sum rúmar tað sosiala økið, umsorgan, serforsorg og m.a. javnstøðu eru bara kvinnuligar stjórar. Tølini eru haraftrat ov smá til at koma til aðra niðurstøðu enn, at tað eisini her – hóast økjandi tal av vælútbúnum kvinnum framvegis er ein yvirvág av monnum.“ (Poppel og Kleist 2009: 355–56).

Grønlandska málið er, eftir at Sjálfstýrisslógin var sett í gildi 21. juni 2009 almenna málið. Kortini er tað ikki ein lítil minniluti, sum bara tosar danskt (typiskt tilfluttur danir) ella primert danskt og grønlandskt bara í avmarkaðan mun (typiskt persónar, sum siga seg sjálvar vera bæði grønlandarar og danir) (Poppel 2009a). Komið var inn á trupulleikan í einum av fokusbólkunum í mun til júst yrkismøguleikar. Ein kvinna við útbúgving úr útlandum greiddi frá – stuðlað av øðrum í fokusbólkinum –:

„at um tú ikki dugir at tosa grønlandskt, skal tað vera møguleiki fyri at læra grønlandska málið. Tá tú ikki dugir at tosa grønlandskt, kennir tú teg í hægri mun fyri meira mismuni, enn tann mismun tú upplivir sum kvinna. T.d. í samband við yrki renir tú teg ímóti málsligum forðingum og avmarkingum í møguleikunum at taka lut í samfelagskjaki“.

2.3.5 Kvinnur sum avgerðartakarar

Tá alt annað er javnt, skuldi ein væntað, at høgi parturin av kvinnum á hægri læristovnum, vildi enda við størri umboðan í nevndum, í leiðsluni í sjálfstýrisfyrisingini og millum fólkavald, men hetta er – í øllum førum enn – ikki tilfellið.

Mynd 6: Konur og menn í landstingsvali, tal og partur (%)

Kelda: Grønlands hjemmestyres valgbøger frá 1991, 1995, 1999, 2002, 2005, 2009

Bæði talið og parturinn av kvinnuligum limum í Landstinginum er, burtur sæð frá seinasta vali í 2009, økt við øll val síðan fyrsta valið til Landstingið í 1979. Kvinnur eru stóðugt ein minni partur enn menn. Størsti vøksturin, absolutt sum relativur, av kvinnupartinum hendi við valið í 2002. Við tað valið stillaði fyrri og einastu ferð Arnat Partiat (Kvinnuflokkurin), sum arbeiddi fyrri „at fleiri kvinnur verða drignar inn í politikk“ og fyrri veruligum líka býti millum kynini í Landstingi og kommunustýrum.

2.3.6 Javnstøða í heiminum

Gift kona við børnum undir 12 ár heldur:

„at eitt gott lív er, tá ið javnstøða er millum menn og kvinnur í heiminum, og javnmett uppaling av børnum“.

Javnstøðuráðið gjørdi í 1999 eina kanning við tí endamáli at lýsa javnstøðuna millum kynini í Grønlandi í heiminum, á arbeiðsplássinum og í frítíð og almennum lívi. Frágreiðingin²³ vísir „at tað eru stóðugt fleiri kvinnur sum afturat arbeiði hava flestu praktisku uppgávnar í heiminum og standa primert fyrri barnauppalingini“ (Skydsbjerg 1999).

Í greiningini kann lesast, at kvinnur vegna økt útbúgvingarstig og eini „generellari ásannan av líka evnum hjá báðum kynum“ hava fingið „eitt gott fótafesti innan fyrri mong arbeiðsøki“ (ibid). Tað merkir, at kvinnur, sum hava útbúgving og arbeiði, ikki nýtast at vera økonomiskt bundnar at manninum ella sambúgvánum, sum tað var, tá ið kvinnurnar ikki høvdu útbúgving og typiskt máttu taka láglønarárbeiði. At tað framvegis í størri mun eru kvinnurnar, sum taka á seg uppihaldsleiklutin, hevur eina røð av avleiðingum serliga í mun til siðbundnu kynsleiklutin. Ein spurningur í Den arktiske Levevilkårsundersøgelse, SliCA hevði sum endamál at lýsa,

²³ Kanningin varð gjørd sum ein postútborin umboðandi spurnarblaðskanning av HS-analyse 1999 (Skydsbjerg 1999).

hvat tann einstaki fatar sum sítt týðningarmesta íkast til húsarhaldið²⁴. Svarini hjá grønlendsku kvinnunum býtt út á aldursbólkar gav fylgjandi yvirrornað úrslit:

Millum kvinnurnar so væl sum hjá monnunum eru teir báðir bólkarnir, sum størsti parturin eyðmerkir sum høvuðsstyrk: „vísa kærleika og umsorgan“ og „økonomiskan stuðul“.

Millum kvinnurnar – helst ikki av óvart – við umsorganarbólkinum sum hægsta stig. Eisini millum kvinnurnar er tað tann arbeiðsvirkni aldursbólkurin, sum í størstan mun upplýsa „økonomiskan stuðul“.

Meðan meiri enn 10 % av mannligum 66 ára gomlum fata sín størsta stuðul til húsarhaldið sum at „halda húsarhaldinum gangandi“ er tað galdandi fyri minni enn 3 % av kvinnunum í sama aldursbólki. Hjá kvinnunum siga 12 % av miðbólkinum hetta at vera størsta stuðulin. Tann bólkurin, sum stendur sum nummar trý millum kvinnurnar er „uppgávur í húsarhaldinum, matgerð v.m.“, og í bæði elsta og yngsta aldursbólki siga millum 15 og 20 % hetta at vera teirra týðningarmesta íkast.

Tær yngru kvinnurnar meta í hægri mun enn tær eldru kvinnurnar, at tær geva eitt íkast í samband við barnaansing og við at veita gleði til húsarhaldið, meðan miðbólkurin (í teimum arbeiðsvirknu aldursbólkunum) siga „økonomiskt íkast“ og „at halda húsarhaldinum gangandi“ sum sítt størsta íkast. Elsti aldursbólkurin metir sítt størsta íkast at vera „at vísa kærleika og umsorgan“ og at „standa fyri húsliga arbeiðinum“ í hægri mun enn teir tveir yngru aldursbólkarir²⁵. Tað tykist soleiðis at vera eitt ættarliðsmynstur, har tann arbeiðsvirkni aldursbólkurin sigur, at tey í mun til húsarhaldið leggja til við at „halda hjólunum gangandi“, sum avspeglar tað viðurskifti, at kvinnur framvegis í størri mun eru vorðnar primeru uppihaldarar í húsarhaldinum („the bread winners“). Tær yngru taka sær av systkjum, og tær eldru standa fyri umsorgan í breiðastu merking – eisini matgerð og annað húsligt arbeiði. Tey flestu av teimum nevndu fyribils úrslitunum hava meira ella minni staðfest mínar hugsanir – herímillum at persónar við tættasta tilknýti til arbeiðsmarknaðin og teimum hægstu inntøkunum halda íkast av økonomiskum slag vera teirra størsta íkast til húsarhaldinum, tey eru partar av.

Nakað óvæntað harafturímóti at teir báðir hægst settu bólkarnir fyri næstan allar aldursbólkar millum menn og kvinnur er „økonomiskt íkast“ og „kærleiki og umsorgan“. Tað avspeglar m.a. at kvinnur í øktan mun eru primerir uppihaldarar. Samstundis og ikki so óvæntað, at kvinnur í hægri mun enn menn siga sítt íkast vera innan fyri tey „bleytu“ og ikki-materiellu virðini.

²⁴ Spurningurin. Hvat heldur tú sjálv er tað týðningarmesta, tú veitir við tínum húski? Tað er kanska ella kanska ikki lønarbeiði ella inntøka frá sjálvstøðugum virki. So av øllum tí tú gert, hvat er tað týðningarmesta, tú veitir tínum húski? var orðað opið, og spyrjarin skrivaði svarini niður orðarætt. Eg havi umsett grønlendsku svarini til danskt og bólkað og kodað ll svar í fylgjandi bólkar: „arbeiði, inntøka, gjalda rokningar“ (økonomiskt bidrag), „vísa kærleika, umsorgan“; „halda húsarhaldið í gongd“; „veiða, fiskari, henta ber vm“; „húsligt arbeiði, matgerð“; „kensluligur stuðul“; „taka sær av børnum/barnaansing“; „trygt umhvørvi“.

²⁵ Kelda: Egnar SPSS-koyringar og greiningar á SliCA dátugrunninum við grønlendskum viðtalsdáta (sí fyrri fótmotuna). http://www.arctichost.net/ICASS_VI/images/03.06.02.pdf.

2.3.7 Familjúsamanhald

Familjúsamanhald hefur siðbundið havt og hefur enn stóran týðning. Aðrir stovnar kunnu ikki uttan nakað setast í staðin fyri at taka sær av funktiónunum í familjuni sum endurframleiðsla (reproduktión), sosialisering, emotionell viðurskifti, uppihald, seksualitet, líkamlig vernd og umsorgan. Tað sama er galdandi fyri víðarifyting av mentan; fyrimyndir og fimi at taka sær av børnum eru siðir, sum flestu grønlendarar eru uppvaksnir við. Gift kona við børnum undir 12 ár sigur:

„eitt gott lív er at hava síni foreldur í sama býi, hetta hefur stóran týðning fyri familjúsamanhaldið“.

Almennur flutningur sum flogferðir er dýrt og setir mangan forðingar fyri at vitja familjuna í Grønlandi ofta.

2.3.8 Umsorganardagar og meira tíð til familjuna

Tær spurdu kvinnurnar í fokusbólkunum greiða samsvarandi frá, at tað fyri at fáa eitt gott lív er brúk fyri fleiri umsorganardøgum fyri foreldur uttan mun til tilknýti til arbeiðsmarknað. Í dag hava øll rætt til at taka frí fyrsta sjúkudagin hjá barninum. Men serliga einligar mammur greiða frá trupulleikum við at fáa børnini ansað, tá ið tey eru sjúk meira enn ein dag, og at tær tí kunnu kenna seg noyddar at melda seg sjúkar sjálvar. Í samband við spurningin um „tíð til familjuna“, gera fleiri (typiskt einligar mammur) greitt, at tað kann vera trupult uttan eina sera stramma tíðarætlan at fáa tað at arbeiða fulla tíð at hanga saman við upplatingartíðirnar hjá stovnum, ynski um at hava nóg mikið av tíð saman við børnum og haraftrat at hava tíð til at dyrka egin áhugamál og t.d. taka lut í politiskum virksemi.

2.3.9 Atgongd til heilsuveitingar

Kvinna við útbúgving úr útlandum sigur:

„at eitt gott lív er, tá ið mann hefur tað trygt í mun til heilsu, og javnstøða er í samfelagnum“,

og sigur eisini at fyri at fáa eitt gott lív í Grønlandi, er neyðugt, at

„tey hava valmøguleikar og møguleika fyri ávirkan á egið lív, á sama hátt sum eitt gott og trygt heilsuøki er neyðugt og møguleiki fyri sjúkratryggingum, soleiðis at mann ikki nýtist at standa á bíðilista fyri at koma til lækna ella tannlækna. Og mann skal hava møguleika fyri viðtal hjá sama lækna“.

Veitingar frá heilsuverkinum eru ókeypis fyri persónar, sum eru meldaðir til grønlendska fólkayvirlitið og búsitandi innan fyri kommunalu skipanina. Hetta er eisini galdandi fyri turistar úr EU- og EØS londunum (eitt nú Noregi og Ísland) í samband við bráðsjúku undir uppihaldi í Grønlandi. Á

landssjúkrahúsinum finst ein medisinsk, kirurgisk og psykiatrisk deild við tilhoyrandi ambulatorium; skurð- anæstesi- intensiv, myndadiagnostisk- og fæðideild, ergoterapi, fysioterapi, sentral-laboratorium og dagsjúkrahús/ sjúklingahotellfunktión.

Tað eru 15 heilsuðki, hvørs veitingar eru bundnar at støddini á økjumum. Tað verða eisini vístir sjúklingar til ambulantar kanningar og viðgerð í Danmark (Grønlands Statistik 2009). Sjálvstýrisáttu feløgini leggja aftrat teimum ókeypiss veitingunum hjá heilsuverkinum við heilsutryggingum fyri teimum starvssettu. Tað merkir, at ein partur av teimum starvssettu í sjálvstýrisáttum felögum kunnu fáa viðgerð á privatklinikum í Grønlandi og á privatsjúkrahúsum í Danmark.

2.3.10 Nøgdsemi við egið lív

Í grønlandska partinum av Den arktiske Levevilkårsundersøgelse, SliCA vórðu allir respondentarnir bidnir um at svara spurninginum: „Hvussu nøgd/ur ella ónøgd/ur ert tú við lív títt sum heild?“ Í talvuni niðanfyri eru gjørdar samanberingar millum frásøgnina hjá monnum og kvinnum av, í hvønn mun hvør einstøk/einstakur er nøgd/ur við sítt lív.²⁶ Ein fjórðingur av grønlandskum kvinnum upplýsa, at tær eru sera nøgdar, og tveir triðingar at tær eru nakað nøgdar við lív sítt. Meðan meira enn 90 % eru nøgdar ella sera nøgdar, er tað soleiðis ein stórir bólkur við tveimum av trimum kvinnum, sum eftir egnari fatan kundi blivið meira nøgdar. Tað er bara talan um marginalar munir á frásøgnunum hjá kvinnum og monnum av nøgdsemi við lív sítt.

Talva 5. „Nøgdsemi við egið lív“ hjá tí partinum av samlaða fólkinum, sum sær seg sjálvt sum „grønlandskt“ ella bæði „grønlandskt og danskt“. Prosentbýti á kyn, 2004–2006.

Býti á kyn. Grønland 2004–2006. Prosent.			
	Kvinnur	Menn	Tilsamans
Sera nøgd	29	31	30
Nakað nøgd	63	64	64
Hværki nøgd ella ónøgd	6	5	5
Nakað nøgd	2	9	1
Sera ónøgd	0	0	0
% tilsamans	100	100	100

Kelda: Poppel 2009b

a. prosentpartarnir er roknaðir grundaðir á teir svarpersónar, sum hava svarað viðkomandi spurningunum. Tað verður í hesum sambandi gingið út frá, at respondentar, sum ikki hava svarað spurninginum, byta seg á sama hátt, sum tey, ið hava svarað spurninginum.

b. orsakað av desimalavrunding summera prosentini ikki í øllum førum til 100.

²⁶ Samanberingin fevnir um persónar, sum siga seg vera „grønlandsk“ ella „bæði grønlandsk og danskt“ svarandi til tann felagsbólkin, kvinnurnar úr hesari kanningini eru frá.

2.3.11 Samandráttur

Tær spurdu kvinnurnar í fokusbólkunum taka fram útbúgving, eitt attraktivt arbeiði, økta javnstøðu í arbeiðslívinum, í heiminum og í samfelagslívinum sum týðandi fyrirtreytir fyri at fáa eitt gott lív. Eisini familjusanahald, lætta atgongd til heilsutænastur, og – hjá teimum, ið ikki duga grønlandska málið – móguleikar fyri at læra grønlandskt, verður nevnt sum týðandi fyri „tað góða lívið“. Endiliga geva tey spurdu samsvarandi til kennar, hvussu neyðugt tað er við fleiri umsorganardøgum fyri foreldur uttan mun til tilknýti til arbeiðsmarknaðin, og at tað er brúk fyri meira tíð til familjuna.

Almennu hagtølini og fleiri kanningar dokumentera fokus hjá kvinnum á útbúgving og arbeiði. Støðugt fleiri kvinnur byrja og gera útbúgvingar lidnar, og arbeiðsmarknaðarluttøka hjá kvinnum hevur verið økjandi. Tað hevur við sær, at kvinnur eisini – og mangan samstundis sum tær taka sær av siðbundnum kvinnuuppgávum í heiminum – átaka sær leiklutin sum upphaldari, saman við einum hjúnafelaga ella sum einaforsyrgjari. Økjandi útbúgvingarstigið hjá kvinnum og luttøka á arbeiðsmarknaðinum avspeglar seg enn ikki á sama stigi í teimum fólkaavvaldu stovnunum.

2.4 Almenna velferðarskipanin

Spurningur til fokusbólkarnar: Hvussu kann tað almenna stuðla undir, at tit fáa eitt gott lív?

2.4.1 Sosialir trupulleikar hjá kvinnum

Bústaðir

Kvinnurnar vísa á, at tað almenna kann stuðla við at prioritera almannagagnligar bústaðir. Tað almenna kann eisini stuðla teimum, ið leita sær útbúgving við kollegium og við meira sjónligari kunning um starvsvenjingarpláss í samband við útbúgving.

Barnafamiljur

Somuleiðis er tað eitt gjøgnumgangandi eyðkenni frá samrøðunum við fokusbólkarnar, at tað almenna kann stuðla barnakonum betur, bæði fíggarliga og við barnaansingarmóguleikum.

Á henda hátt slepst undan teimum alt ov mongu abortunum, ella í øllum førum at minka um teir (sí talvu um abort, ískoyti 1). Nakrar kvinnur meina eisini, at tá familja hevur so stóran týðning í grønlandsku mentanini, so mugu tað skapast fíggarligir móguleikar fyri kvinnur, ið ynskja at gerast við barn. Nevnt verða góðir skúlar fyri børn, betri læknaviðgerð og sjúkratrygging á arbeiðsplássinum uttan mun til støði á arbeiðsplássinum verður nevnt sum viðurskipti, ið kunnu stuðla undir einum góðum lívi. Støk kvinna við børnum

„eftirlýsir betri vegleiðing og upplýsing um barnapengar/barnastyrk og onnur ískoyti til einligar barnafamiljur fyri at sleppa undan at brúka tíð uppá at standa í bíðirøð í umsitingini“.

Abortur varð gjørdur lógligur í 1975. Ein samanbering millum barnakonur, ið velja abort, og tær, ið fullføra ein graviditet, vísir, at tær, ið velja abort, ofta eru stakar, oftari arbeiðsleysar og oftari tosa minni danskt enn tær, ið fullføra ein graviditet. Orsakir fyri, at nakrar barnakonur velja abort, er til dømis fyri at fáa „føðipausu“ (Child spacing), ynski um at halda fram við útbúgving, ella trupulleikar við partnara (Bjerregaard, Young og Munksgaard, 1998:90). Talið av lógligum abortum hevur alt annað líka verið óbroytt í fleiri ár við einum árligum tali á 870–900 (Landslægeembedet 2008: 904). Aborttýttleikin fyri 1.000 kvinnur í aldrinum 15–49 er 61,9 í 2008. Talið av abortum hevur seinastu 15 árinum ligið rættiliga støðugt í mun til talið av føðingum, men aborttalið í 2006–2008 hevur verið hægri enn talið av føddum børnum.

Í 2008 vísti samlaði aborttýttleikin, at grønlendsk kvinna í fertila aldrinum millum 15–49 ár fær í miðal 2,2 abortir. Hetta talið er sera høgt sæð í einum altjóða samanhangi. Abortratan í Danmark er 0,44 (2007), í Føroyum 0,16 (2007) og í Svøríki 0,64. Hesar altjóða samanberingar skulu tó tulkast varisliga orsakað av munum í til dømis lóggávu, siðvenju og virðum í einstøku samfeløgnum.

Spurningur til fokusbólkarnar: Skulu politikarnir í landi okkara satsa meira uppá almennar velferðarloysnir, á familjupolitiskar spurningar og javnstøðu, enn gjørt hevur verið higartil?

Gift/sambúgvandi kvinna við børnum undir 12 ár heldur:

„at politikarnir skulu satsa meira uppá almennar velferðarloysnir á familjupolitiskum spurningum, av tí at fleiri og fleiri kvinnur koma á arbeiðsmarknaðin. Men tað eru framvegis stórir lønarmunir ímillum siðbundin mannfólkastørv og kvinnustørv“.

Stór semja er millum kvinnurnar uppá tvørs av fokusbólkunum at skjóta upp:

„færri arbeiðstímar á arbeiðsmarknaðinum og fleiri umsorganardagar sum lóggevandi barsilsrættindi í Grønlandi“.

Harafturat skjóta kvinnurnar upp

„eins prísir á dagstovnaplássum og fleksibilitet á arbeiðsplássinum, soleiðis at barnafamiljur kunnu hava minni arbeiðstíð“.

Einlig kvinna við børnum sigur:

„trupulleikar eru eisini, tá ið børnini eru sjúk í meira enn ein dag. Tá noyðast tær einligu kvinnurnar við børnum sjálvar at melda seg sjúkar. Úrslitið er at tú sum mamma noyðist at lúgva fyri arbeiðsgevara tínum“.

Kvinna uttan børn heldur:

„t tað eru fleiri trupulleikar fyri dreingir og menn, bæði við atliti til at klára útbúgving og við at handfara trupulleikar sum til dømis sjálmorð.²⁷ Sostatt er ikki javnstøða millum menn og kvinnur, og tí er eisini neyðugt at byrja at veita stuðul til menn,“

Kvinna útbúgvinn í útlandinum sigur:

„at harðskapur móti kvinnum²⁸ má steðgast“.

Kvinnur meina eisini, at eitt størri kjak um nýtslu av alkohol og euforiserandi rúsevnum má setast í gongd, at harðligir menn skulu viðgerast, og at gongd má koma á betri hjálp til offur fyri harðskapi.

Einlig kvinna við børnum sigur:

„at politikarnir mugu satsa meira uppá samanhagandi almenna umsiting, so mann ikki gongur frá einum málsviðgera til annan og fyllir eina rúgvu av pappírur út – til dømis fyri at fáa útgoldið barnapengar og íbúðartrygging.“

Ein stórir partur av teimum sosialu veitingunum í Grønlandi eru mettar eftir tørvi, sum er krevjandi í umsiting. Analysan hjá Evu Sundström av velferðarskipanini í Grønlandi vátar at, øvut av hvat ein hevði væntað, á týðningarmiklum økjum skilir seg frá donsku velferðarskipanini, til dømis við at leggja dent á tær velferðarveitingarnar mettar eftir tørvi (Sundström 2006).

Innan handikapøki eru familjur við børnum, ið hava ADHD, hart raktar. Ofta eru tey noydd at ferðast til Danmarkar fyri at fáa barnið viðgjørt. Harafturat verða giftir/sambúgvandi pensjonistar bundnir at øðrum partinum, av tí at teir ikki kunnu fáa fulla pensjón, tá ið annar parturin er á arbeiðsmarknaðinum“.

Í arktisku livikorskanningini, SLiCA, blivu persónarnir í samrøðunum spurdir um, hvørjar trupulleikar, teir mettu sum trupulleikar í nærsamfelagnum. Svarini fyri grønlenska partin av SLiCA býtt sundur í kyn, sæst í niðanfyristandandi talvu:

²⁷ Sjálmorðsrátan millum ung er framvegis høg. Tað hoga sjálmorðstalið er fyrst og fremst millum ungar menn í aldursbólkinum 15–24 ár. <http://dk.nanoq.gl/Emner/Landsstyre/Departementer/Landslaegeembetet/Udgivelser/Aarsberetning/~media/B23E8A2FA4DF470D9CCAF0BAC8B69192.ashx>.

²⁸ Harðsskapur móti kvinnum er vanligur í Grønlandi (sí „Køn og Vold“ (Poppel 2005)).

Talva 6: Hvørjir av hesum trupulleikum hava møguliga ein leiklut í tínum nærsamfelagi? Prosentparturin av grønlendsku íbúgvunum, ið játta, at ávísi trupulleikin finst í nærsamfelagnum. Prosentbýtt á kyn

	Kvinnur	Menn	Tilsamans
Arbeiðsloysi	82	87	84
Alkoholmisnýtsla	80	84	82
Rúsevnmisnýtsla	70	72	71
Sjálvmorð	65	76	70
Harðskapur í familjuni	65	71	68
Kynsligur ágangur	60	67	63

Kelda: Poppel 2009c

Viðmerkingar:

a. Prosentpartarnir eru roknaðir við støði í teimum svarpersónum, ið hava svarað teimum respektivu spurningunum. Í hesum sambandi verður roknað við, at respondentar, ið ikki hava svarað spurninginum, hava sama býtið, sum teir, ið hava svarað spurninginum.

b. Orsakað av desimalavrunding, verða prosentini samanlagt ikki altíð 100.

Svarini frá SLiCA (ið er ein umboðandi, kvantitativ kanning) vísa somu „raðfesting“ av teimum sosialu trupulleikum í nærsamfelagnum – arbeiðsloysi og alkoholmisnýtsla. Harafturímóti eru tað sum heild ein størri partur av kvinnunum enn av monnunum, ið fata teir ymsu sosialu trupulleikarnar sum trupulleikar í nærsamfelagnum.

2.4.2 Hvønn týðning hava almennu tilboðini í gerandisdegi tínum?

Tvørturum fokusbólkarnar meina kvinnurnar, at tey almennu tilboðini hava stóran týðning, til dømis sum ókeypis útbúgving. Hetta er eisini galdandi á dagstovnaðkinum – serliga í samband við broytingina til stórkommunur.

Kommunusamanlegging varð sett í verk 1. januar 2009. Tær 18 kommunurnar vórðu lagdar saman til 4 stórkommunur. Í „Sermersooq“ (stórkommunan Sermersooq varð gjørd í samanlegging við: Nuuk, Paamiut, Ivittuut, Ammassalik og Illoqqortoormiut kommunu) hava barnafamiljurnar merkt, at nú eru bíligari vøggustovuprísir til einligar mammur og tey, ið leita sær útbúgving.²⁹

Kvinna útbúgvín í útlandinum leggur dent á,

„at tey almennu tilboðini gera, at tað er gjørligt at fáa íbúðarstuðul“.

Kvinna uttan yrkisútbúgving heldur,

„at tey almennu tilboðini eru ofta meira atkomulig í Nuuk enn í restini av Grønlandi. Til dømis kunnu ungar gentur, ið eru við barn fáa tillutað íbúð, nakað sum nøkur ófaklærd brúka fyri at fáa bústað“.

²⁹ Sí: <http://www.nuuk.gl/Borgerservice/Boernepasning/Takster.aspx>.

2.4.3 Hvørji almenn rættindi/tænastur stuðla mest samspælinum millum arbeiðslív og familjulív?

Sum heild, halda kvinnurnar, at almennir dagstovnar, so sum vøggustovur, barnagarðar og frítíðarskipanir og ítróttarfeløg, hava stóran týðning fyri børn og foreldur í samspælinum millum arbeiðslív og familjulív, eins og at tað er tørvur á betri skipanum fyri sjúkradagpengar. Einlig kvinna við børnum sigur,

„at barnapengar hava stóran týðning“.

Kvinna uttan yrkisútbúgving heldur, at tey við høgari útbúgving hava nógvar fyrimunir, sum partvís ókeypis ferð í frítíðini og bústað ígjøgnum starvið,

„vit mugu sjálvi gjalda fyri okkara ferð í frítíðini mótsett hinum fakkólkunum“³⁰,

og kvinnan heldur eisini,

„at tað eru stórir munir ímillum mánaðarlønt og 14-daga-lønt“.

Kvinna uttan børn heldur,

„at tá tað handlar um tey, ið leita sær útbúgving, so stuðlar tað almenna í størstan mun samspælinum millum arbeiðslív/lestrarlív og familjulív við, at tey hava móguleika, eina ferð um árið, at ferðast til sínar heimbyr“.

2.4.4 Hvørji almenn rættindi/tænastur hava størstan týðning fyri javnstøðu millum kvinnur og menn?

Kvinnurnar meina,

„at tað er barnburðarfarloyvi fyri menn og kvinnur“

ið hevur størstan týðning fyri kynsligu javnstøðuna. Kvinna uttan yrkisútbúgving meinar harafturat,

„at tillutan av barnburðarfarloyvi til menn er gott, men at tað oftast eru kvinnur, ið taka farloyvið, orsakað av bróstgeving“.

2.4.5 Samandráttur

Kvinnurnar geva til kennar, at nógvar ungar kvinnur eru sera bundnar av familjum sínum ella sambúgvum orsakað av fáum fíggarligum resursum og vánaligum bústaðarviðurskiftum. Tí kann tað almenna stuðla við at raðfesta almannagagnligar bústaðir, eins og tað almenna kann stuðla teimum, ið leita

³⁰ Ófaklærdir limir í SIK (de grønlandske lønmodtageres landsorganisation) fáa, undir ávísing treytum – millum annað longdina av løntum arbeiði í eitt tíðarskeið frammanundan – dagpengar í sjúkutíð.

sær útbúgving, við kollegium í samband við útbúgving og meira sjónliga kunning um starvsvenjingarpláss í samband við útbúgvingar.

Somuleiðis er tað eitt afturvendandi eyðkenni frá samrøðunum við fokusbólkar, at tað almenna kann stuðla barnakonum betur, bæði fíggarliga og við barnaansingarmøguleikum. Á henda hátt slepst undan teimum alt ov mongu abortunum, ella í øllum førum kann minkast um teir. Nakrar kvinnur meina eisini, at tá familja hevur so stóran týðning í grønlandsku mentanini, so mugu tað skapast fíggarligir møguleikar fyri kvinnur, ið ynskja at gerast við barn. Nevnt verður góðir skúlar fyri børn, betri læknaviðgerð og sjúkratrygging á arbeiðsplássinum verður nevnt sum viðurskipti, ið kunnu stuðla undir eitt gott lív.

Tvørturum fokusbólkar meina kvinnurnar, at almennu tilboðini hava stóran týðning til dømis sum ókeypis útbúgving. Hetta er eisini galdandi á dagstovnaðkinum – serliga í samband við yvirgongd til stórkommununa.

Í høvuðsheitum geva kvinnurnar til kennar, at almennir dagstovnar, so sum vøggustovur, barnagarðar, eins og frítíðarskipanir og ítróttarfeløg hava stóran týðning fyri børn og foreldur í samanspælinum millum arbeiðslív og familjulív, eins og tað er tørvur á betri sjúkradagpeningaskipanum.

Kvinnurnar meina,

„at tað er barnburðarfarloyvi fyri menn og kvinnur“,

ið hevur størstan týðning fyri kynsliga javnstøðu. Kvinna uttan yrkisútbúgving meinar harafturat,

„at tillutanin av barnburðarfarloyvi til menn er gott, men oftast eru tað kvinnur, ið taka farloyvið, orsakað av bróstageving“.

2.5. Búskaparlig javnstøða

Spurningur til fokusbólkar: Hvussu skilir tú javnstøðu?

Kvinnurnar hava ymisk boð uppá javnstøðu. Onkrar meina:

„at tað er javnstøða millum kynini, men at tey bæði kynini við ymiskum førleikum millum menn og kvinnur, kunnu stuðla hvør øðrum“.

Aðrar meina:

„at javnstøða eisini skal fremjast í heiminum og í uppalingini av børnum“

Og eisini meina nakrar:

„at javnstøða merkir, at tað eiga at vera javntsettir møguleikar fyri menn og kvinnur“.

2.5.1 Fíggjarlig javnstøða

Grønlands Statistik hevur út frá inntøkuupplýsingum frá 2008 gjørt fyrsta kanningin av fíggjarligari javnstøðu millum menn og kvinnur mátað á bruttoinntøku. Uppgerðin gjørdist møgulig, tá felags skatting av hjúnaðsfeløgum var sett úr gildi pr. 01. januar 2008. Høvuðsúrslitini kunnu lesast í niðanfyrirstandandi talvu. Sum heild ber til at staðfesta, at menn í miðal hava knapt 40 % hægri bruttoinntøku enn kvinnur. Munurin í prosentum varierar, tá kynsliga ójavnin verður samanborin í kommunum, í býum og bygðum og við atliti til føðistað, men myndin er tann sama: menninir hava markant hægri bruttoinntøkur.

Talva 7 – Bruttoinntøka skift á kyn í 2008

	Menn	Kvinnur
Tilsamans	222	161
Kommunur		
Kommune Kujalleq	185	142
Kommuneqarfik Sermersooq	277	187
Qeqqata Kommunia	225	157
Qaasuitsup Kommunia	168	140
„Uden for kommunal inddeling“	548	387
Býir og bygdir		
Býir	234	168
Bygdir	148	117
Føðingarstaður		
Fødd í Grønlandi	184	151
Fødd uttanfyri Grønland	455	300

Kelda: Grønlands Statistik. Inntøkur 2010:1.

Nota: Inntøka í 1.000 kr.

Kanningin hjá Grønlands Statistik gevur ikki móguleika at samanbera inntøkur fyri menn og kvinnur í somu starvsfunktión og við somu ella líknandi útbúgvingum, eins og tað ikki er gjørligt at samanbera starvssett á tí almenna og tí privata arbeiðsmarknaðinum og fulltíðar- og parttíðarstarvssett. Hóast hesar avmarkingar í móguleikunum fyri samanberingar, so stuðla hagtølini tó teimum ymsu hugsanunum sum til dømis, at kvinnustørv eisini í Grønlandi ofta eru láglønt størv.

Spurningur til fokusbólkarnar: Hvat heldur tú skal til fyri, at vit fáa javnstøðu (líkaløn) millum kvinnur og menn í Grønlandi?

Kvinnurnar meina typiskt, at kvinnur skulu læra at duga betur at samráðast um løn, og at tað er neyðugt við sterkari fakfeløgum innan kvinnufakini. Samstundis skal hugburðurin hjá samfelagnum til løn innan kvinnufakini broytast. Hetta er galdandi til dømis í mun til námsfrøðingar, lærarar og heilsustarvsfólk.

Kvinna uttan børn gevur til kennar, at

„um tað eru fleiri kvinnur í valdstøðum fer fokus automatiskt at flyta seg til áhugaøki hjá kvinnum“.

Kvinna útbúgvinn í útlandinum heldur,

„at tað almenna betur kann stuðla, at menn og kvinnur fáa somu treytir“.

2.5.2 Javnstøða millum kynini

Spurningur til fokusbólkarar: Hvussu týðningarmikil er javnstøða millum kvinnur og menn fyri, at kvinnur vilja búgva í Grønlandi?

Kvinna útbúgvinn í útlandi heldur

„at javnstøða er sera týðningarmikil í viðurskiftum bæði til kyn og etnisitet. Og at tað hevur stóran týðning at kunna tosa grønlandska málið“.

Sambært eini einligari kvinnu við børnum, er tað eisini týðningarmikið at hyggja at hugburðum í samfelagnum til umsorgan hjá einligum kvinnum og monnum fyri børnum teirra:

„Kvinnur verða ofta hildnar at vera vánaligar mammur, tá tær forsøma síni børn, meðan menn sleppa undan samfelagsins atfinningum“.

Gift sambúgvandi kvinna við børnum undir 12 ár heldur ikki, at kvinnur flyta orsakað av javnstøðu millum menn og kvinnur:

„Kvinnur flyta av øðrum orsøkum, sum fyri at fáa eina útbúgving og at royna okkurt nýtt“.

2.5.3 Samandráttur

Uppgerðin hjá Grønlands Statistik av kynsmunum í bruttoinntøkum stuðla undir hugsanina um samband millum kvinnustørv og láglønt størv.

Kvinnurnar meina typiskt, at kvinnur skulu læra at duga betur at samráðast um løn, og at tað er neyðugt við sterkari fakfeløgum innan kvinnufakini. Samstundis skal hugburðurin hjá samfelagnum til løn innan kvinnufakini broytast. Hetta er galdandi til dømis í mun til námsfrøðingar, lærarar og heilsustarvsfólk.

2.6 Høvuðssjónarmið og samandráttur

Dátugrundarlagið fyri henda partin kemur frá: samrøðum við fokusbólkar, gjørdar í Nuuk, við serligum atlit til ymisk aspekt viðvíkjandi „kvinnum og velferð“; almennum hagtølum – serliga viðvíkjandi útbúgving og arbeiðsmarknað eins og spurnakanningar um alt landið sum til dømis tann

grønlandski parturin av „Den arktiske Levevilkårsundersøgelse, SLiCA“ (2004–2006)³¹ og „Mobilitetsundersøgelsen“ (2008).

2.6.1 Høvuðssjónarmið frá samrøðunum við fokusbólkar

Kvinnurnar í fokusbólkunum, sum búgva í Nuuk, við ymsum lívsumstøðum meina, at høvuðsorsøkin til at kvinnur flyta av bygd í býir og frá smærri býum til størri býir, og síðan úr Grønlandi til Danmarkar, er fyri at betra sínar móguleikar fyri útbúgving, starvsvenjingarpláss og arbeiðsmóguleikar innan teirra fakøki. At tað skal vera lættari atgongd til heilsukanningar og viðgerð, eins og móguleiki fyri betri atgongd til frítíðartiltøk og skúlagongd til børnini, er týðningarmikið í samrøðunum við fokusbólkar. Harafturat gevur gongdin í familju- og kynsleiklutamynstrum nógvum kvinnum í størri mun enn fyrr móguleika at velja, hvar tær ynskja at búgva.

Kvinnurnar geva til kennar, at tað almenna kann stuðla við at raðfesta almannagagnligar bústaðir.

Tað almenna kann eisini stuðla teimum, ið ynskja útbúgving, við kollegium í samband við útbúgving og meira sjónligum upplýsingum um starvsvenjingarpláss í samband við útbúgvingar.

Tað er eisini gjøgnumgangandi í samrøðunum við fokusbólkar, at tað almenna kann stuðla kvinnum, ið eru við barn, betur, bæði fíggarliga og við barnaansingarmóguleikum. Á henda hátt slepst undan teimum nógvu abortunum, ella í øllum førum verður tað minkað. Onkrar kvinnur meina eisini, at tá familja hevur so nógv at týða í grønlandsku mentanini, so mugu tað skapast fíggarligir móguleikar fyri kvinnur, ið ynskja at gerast við barn. Góðar skúla til børnini, betri læknaviðgerð og sjúkratrygging á arbeiðinum uttan mun til positiún á arbeiðsplássinum verða eisini nevnd sum viðurskipti, ið kunnu stuðla undir eitt gott lív.

Kvinnurnar í samrøðunum í fokusbólkunum eru á einum máli um, at fyri at fáa eitt gott lív, er neyðugt við fleiri umsorganardøgum til foreldur, uttan mun til tilknýti til arbeiðsmarknaðin. Harafturat siga tær, at tað er neyðugt við meira tíð til familjuna.

Kvinnurnar halda tvørtur um fokusbólkar, at almennu tilboðini hava stóran týðning til dømis sum ókeypis útbúgving. Hetta er eisini galdandi á dagstovnaðinum – serliga í samband við broytingina til stórkommunur. Kvinnurnar geva sum heild til kennar, at almennir dagstovnar, so sum vøggustovur, barnagarðar og frítíðarskipanir og ítróttarklubbar hava stóran týðning fyri børn og foreldur í samspælinum millum arbeiðslív og familjulív, eins og tað er tørvur á betri sjúkradagpengaskipanum.

Kvinnurnar meina, „at tað er barnsburðarfarloyvi fyri menn og kvinnur“, ið hevur størstan týðning fyri kynsliga javnstøðu.

³¹ Arktiska livikorskanningin, SLiCA, er dokumenterað á www.arcticlivingconditions.org. Samrøður-
nar í grønlandska partinum vórðu gjørdar í tíðarskeiðinum 2004–2006.

2.6.2 Menningarrák sambært hagtølum og nationalum kanningum

Almennu hagtølini og fleiri kanningar dokumentera hækkandi fokus hjá kvinnum til útbúgving og arbeiði, men eisini stórar munir í bruttoinntøku. Fleiri og fleiri kvinnur byrja og gera útbúgving sína lidna, og luttøkan hjá kvinnum á arbeiðsmarknaðinum hevur verið støðugt hækkandi tey seinnu árin. Kvinnur, sum hava útbúgving og arbeiði, noyðast ikki at vera fíggjarliga bundnar av monnum ella sambúgvum sínum, sum tað var fyrr. Tað hevur havt við sær, at kvinnur eisini – og ofta samstundis sum tær taka sær av siðbundnum kvinnuuppgávum í heiminum – oftari taka leiklutin sum forsyrgjari, antin saman við hjúnafelaga ella sum stakir uppihaldarar.

Um sæð verður burtur frá síðsta vali í 2009, so er talið av, eins væl og parturin av, kvinnum í Landstinginum, hækkað við øll val síðan tað fyrsta Landstingsvalið í 1979. Hækkandi útbúgvingarstöði og luttøkan á arbeiðsmarknaðinum hjá kvinnum, speglast tó enn bara í avmarkaðum máti í umboðanini í fólkavaldu stovnunum, og kvinnum eru enn ein minni partur enn menninir.

Grønlandska velferðarskipanin verður ofta sæð í samband við, ella næstan sum avrit av tí dansku velferðarskipanini. Sum tað sæst millum annað í viðmerkingunum omanfyri um ymiskar sosialar veitingar, og sum Sundström konkluderaði í síni analysu av grønlandsku skipanini (Sundström 2006), so eru tað munir. Til dømis verða nakrar sosialar veitingar í Grønlandi útgoldnar eftir metingum (veitingar mettar eftir tørvi).

2.7 Keldur

- Agerskov, Ulla (1989). Frán kvinnonominering till partinominering. Grönländske kvinnor under självstyret. I Drude Dahlerup, red. Vi har ventet længe nok. Köpenhamn: NORD
- AHDR Arctic Human Development Report (2004). Akureyri: Stefansson Arctic Institute.
- Arbejds- og Socialdirektionen: Beretninger. Diverse årgange. Nuuk.
- Bentzon, Agnete Weis (1968). *Familiens organisation i de grønlandske samfund*. Nyt fra Samfundsvidenskaberne vol. 10. København: Midtsjællands Bogtrykkeri.
- Bjerregaard, Peter, Young, T. Kue and Munksgaard (1998). *The Circumpolar Init – health of a population in transition*. Munksgaard, Copenhagen.
- Carlsen, Aksel (2007). Grønland: et holdningsskift i den post-koloniale velfærds politik? I: Rafnsdóttir, Guðbjörg Linda (red.): *Arbejde Helse og Velfærd i Vestnorden*. Reykjavík: Háskólaútgáfan og Rannsóknastofa Í Vinnuvernd,
- Danmarks Statistik. *Folke- og boligtællingen i Grønland 1965*. København.
- Danmarks Statistik. *Folke- og boligtællingen i Grønland 1970*. København.
- Den arktiske Levevilkårsundersøgelse, SLiCA. www.arcticlivingconditions.org.
- Esping-Andersen, Gösta (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- From, Anders, Kirsten Just Jensen, Peter Friis og Anders Kjær (1975). *Sociale problemer i Grønland – Levevilkår og sociale problemer i Vestgrønland*. Socialforskningsinstituttet, publikation nr. 64. København: Teknisk Forlag.
- Grønlands Hjemmestyre (1995a). *Uddannelsespolitisk Redegørelse*. Pilersuifik, Nuuk.
- Grønlands Hjemmestyre (1991). Valgnævnet. *Valgbog for valg til Grønlands Landsting den 5. marts 1991*.

- Grønlands Hjemmestyre (1995). Valgnævnet. *Valgbog for valg til Grønlands Landsting den 4. marts 1995*.
- Grønlands Hjemmestyre (1999). Valgnævnet. *Valgbog for valg til Grønlands Landsting den 16. februar 1999*.
- Grønlands Hjemmestyre (2002). Valgnævnet. *Valgbog for valg til Grønlands Landsting den 3. december 2002*.
- Grønlands Hjemmestyre (2005). Valgnævnet. *Valgbog for valg til Grønlands Landsting den 15. november 2005*.
- Grønlands Hjemmestyre (2009). Valgnævnet. *Valgbog for valg til Grønlands Landsting den 2. juni 2009*.
- Grønlands Selvstyre (2009). Hjemmeside: www.nanoq.gl. udtræk medio september 2009 af departementers og styrelser personalefortegnelser.
- Grønlands Statistik (1995b). *Familiers Levevilkår i Grønland*. Nuuk.
- Grønlands Statistik (diverse årgange). *Kalaallit Nunat – Grønland. Statistisk Årbog*. Nuuk. Atuagkat.
- Grønlands Statistik (2007). *Grønlands befolkning 1. januar 2007*. <http://www.stat.gl/LinkClick.aspx?link=BefolkStat%2fBefolkning%2fBefolk+07+PubDK.pdf&tabid=86&mid=457&language=da-DK>
- Grønlands Statistik (2008). *Beskæftigelsen 2006*. Arbejdsmarked 2008:3. <http://www.stat.gl/Statistik/ArbejdsmarkedogLedighed/tabid/85/language/da-DK/Default.aspx>
- Grønlands Statistik (2009a). *Ledigheden i byerne 2008*. Arbejdsmarked 2009:1. <http://www.stat.gl/Statistik/ArbejdsmarkedogLedighed/tabid/85/language/da-DK/Default.aspx>
- Grønlands Statistik (2009b). *Kompetencegivende uddannelser 2009*. Uddannelse 2009:1. <http://www.stat.gl/Statistik/Uddannelse/tabid/100/language/da-DK/Default.aspx>
- Grønlands Statistik (2009c). *Indkomststatistik 2007*. Indkomster 2009:1. <http://www.stat.gl/Statistik/Indkomster/tabid/90/language/da-DK/Default.aspx>
- Grønlands Statistik (2010). *Indkomststatistik 2008*. Indkomster 2010:1. <http://www.stat.gl/Statistik/Indkomster/tabid/90/language/da-DK/Default.aspx>
- Ilisimatusarfik, studentermatrikel: særkørsel, oktober 2009.
- Landslægeembedets årsberetning 2008. <http://dk.nanoq.gl/Emner/Landsstyre/Departementer/Landslaegeembedet/Udgivelser/Aarsberetning/~media/37E1B4327F964CE090412F5C808815E8.ashx>
- Landstingsforordning nr. 12 af 31. oktober 1996 om orlov mv. og dagpenge ved graviditet, barsel og adoption.
- Landstingslov nr. 5 af 20. maj 1998 om Grønlands Ligestillingsråd.
- Landstingslov nr. 7 af 11. april 2003 om ligestilling af kvinder og mænd.
- Larsen, Elm og Hornemann Møller (2004). „*Socialpolitik*“. København: Hans Reitzels Forlag.
- Ligestillingssekretariatet (http://dk.nanoq.gl/Emner/Landsstyre/Departementer/Departement_for_sociale_anliggender/Ligestillingssekretariatet.aspx)
- Lov nr. 473 af 12. juni 2009 om Grønlands Selvstyre.
- MIPI – Videntcenter for Børn og Unge (2007). <http://mipi.nanoq.gl/Emner/e%20Udgivelser/~media/29595D69CD B04848A5E4F2E3365FBD6F.ashx>
- Poppel, Birger (2009a). *Levevilkår i Grønland (6) Det grønlandske sprog – en status ved Selvstyrets indførelse*. I: Sermitsiaq nr. 27, 3. juli 2009.
- Poppel, Birger (2009b). *Levevilkår i Grønland (1) Individuel velfærd og tilfredshed med livet eller: hvordan synes vi selv det går?* I: Sermitsiaq nr. 8, 20. februar 2009.
- Poppel, Birger (2009c). „Levevilkår i Grønland (4) Befolkningens opfattelse af væsentlige sociale og miljømæssige problemer“ I: Sermitsiaq nr. 22, 29. maj 2009.
- Poppel, MarieKathrine (2005) (red.). *Køn og Vold i Grønland*. Nuuk: Atuagkat A/S.
- Poppel, MarieKathrine (2006). „Mænds vold mod kvinder i Grønland i nordisk og arktisk perspektiv“. I: Petersen, Hanne (red.). *Grønland i Verdenssamfundet*. Nuuk: Forlaget Atuagkat/Ilisimatusarfik.
- Poppel, MarieKathrine (2008). Domestic violence – violence against women by men. Præsentation på ICASS VI, International Congress on Arctic Social Sciences, 22. august 2008, Nuuk. (http://www.arctichost.net/ICASS_VI/images/03.06.02.pdf).
- Poppel, MarieKathrine og Kleist, Janus C. (2009). „Køn og magt i politik og erhvervsliv i Grønland“. I: Niskanen, Kirsti og Nyberg, Anita (red.): *Kön og*

- makt i Norden. Del I Landsrapporter.* TemaNord 2009:569. Köpenhamn: Nordiska Ministerrådet.
- Raffnsdóttir, Linda (under offentliggørelse) (red.). *Køn og Velfærd i Vestnorden*. Vestnordisk forskningsprojekt om køn og velfærd.
- Rasmussen, Rasmus Ole (2005). *Befolkningsudviklingen i Grønland*. I: „Geografisk Orientering 2005“, nr. 6, 35. årgang. Odense: Geografforlaget.
- Rasmussen, Rasmus Ole, Nordregio (2010). *Mobilitet i Grønland*. *Sammenfatning af hovedsynspunkter fra analysen af mobilitet i Grønland*. Nuuk: Mobilitetsstyregruppen.
- Skydsbjerg, Henrik (1999). *Ligestilling i Grønland – En undersøgelse af ligestillingen i Hjemmet, på arbejdspladsen og i det offentlige liv*. HS Analyse Nuuk, Grønland.
- Sundström, Eva (2006). „*Välfärdspolitiska förhållanden i Västnorden Färöarna, Grönland och Island*“. TemaNord 2006:520. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet.
- Supplerende NGO rapport til den danske regeringsrapport til FN's Komité for Barnets Rettigheder – 4. rapportering“ fra 2009. http://www.mibb.gl/fileadmin/user_upload/artikler/Skyggera_pport_dansk_1_.pdf
- Mariekathrine Poppel* er adjunktur á Afdelingen for Sociale Forhold (sosialrágevaraútbúgvingin) við Ilisimatusarfik (universitetið í Grønlandi). Hon granskar millum annað í kyni og harðskapi, kynsleiklutum og arbeiðsmarknaðarviðurskiftum í grønlenska samfelagnum. Hon hevur ritstjórnað bókina *Køn og vold i Grønland*, sum kom út í 2005.

Mariekathrine Poppel er adjunktur á Afdelingen for Sociale Forhold (sosialrágevaraútbúgvingin) við Ilisimatusarfik (universitetið í Grønlandi). Hon granskar millum annað í kyni og harðskapi, kynsleiklutum og arbeiðsmarknaðarviðurskiftum í grønlenska samfelagnum. Hon hevur ritstjórnað bókina *Køn og vold i Grønland*, sum kom út í 2005.

3. Kvinnur og velferð í Íslandi

Guðbjörg Linda Rafnsdóttir og Ingibjörg Lilja Ómarsdóttir

Mynd: Magnus Fröderberg/Norden.org

3.1. Inngangur

Sum nevnt í innganginum skilja londini í Útnorðri, tvs. Føroyar, Grønland og Ísland, seg frá hinum Norðurlondum, av tí at eitt fleirtal av íbúgvunum eru menn (Norden i tal, 2009). Tað sama ger seg eisini galdandi í summum útjaðaraøkjum í hinum Norðurlondum. Seinastu árin hefur verið granskað í fráflying úr útjaðaraøkinum, og her hefur ein víst á, at útbúgvingarmøguleikar og fjølbroytt arbeiðstilboð ávirka aldurs- og kynssamansetingina á lokala fólkinum munandi. Nógvar útjaðarkommunur hava tørv á starvsmøguleikum til serútbúgvinn fólk, har fáu arbeiðstilboðini til kvinnur hefur við sær, at tær í størri mun enn menninir, leita sær aðrastaðni. Tað vísir seg, at stöðan á arbeiðsmarknaðinum og á velferðarøkinum ávirkar javnstöðuna ímillum kynini, og hvar fólk velja at búseta seg (Carlsen, 2007; Jónsson, 2007; Sundström, 2006; Berglund, Johansson og Kramvig, 2005).

Í Íslandi er tað vanligt, at tey ungu leita sær til útlandið, annaðhvørt tað er fyri at fáa sær útbúgving ella at finna arbeiði. Nógv verða verandi uttanlanda, sjálvt um meginparturin kemur aftur innan nøkur ár. Sama er ikki galdandi, um vit hyggja at flytingini frá fámentu kommununum til býarøkini í Íslandi. Útjaðaraøkini, ið uppliva størstu fráflyingina, eru

næstan bara grundað á siðbundin mannfólkayrki, eitt nú fiskiskap, landbúnað og skógarrækt (Nordisk Atlantsamarbejde [NORA] 2009). Sambært eini nýggjari MA-granskingarætlun, ið Gunnarsdóttir (2009) hevur gjørt, er einstáttað arbeiði í heimstaðnum og betri lønarkor í høvuðsstaðarøkinum høvuðsorsøkin til, at kvinnur í aldrinum 20–39 leita sær aðrastaðni. Gunnarsdóttir leggur afturat, at tað næstan bara eru menn, ið skapa politikkin, taka lut í kjaki og taka avgerðir viðvíkjandi økismenning.

Hesin parturin lýsir viðurskifti millum búseting, velferð og javnstøðu í Íslandi, við støði í fokusbólkunum, ið vóru settir saman av 24 íslenskum kvinnum. Sambandið millum land og bý verður ikki stórvegis nevnt, av tí at serligt atlit verður tikið til vanligu velferðina og javnstøðu. Endamálið er at lýsa ymsu velferðarveitingarnar í Íslandi, og hvussu lutakarnir uppliva, at hetta ávirkar lív teirra. Kvinnurnar vóru bidnar um at lýsa, hvørjir partar av íslenska samfelagnum, eftir teirra tykki, virka væl, og hvørjar ábøtur skulu til, so at tær kunnu uppliva Ísland sum eitt gott stað at búgva.

Granskingarúrslitini eru grundað á fimm fokusbólkaviðtalur, gjørdar ímillum juni-septembur 2008. Fokusbólkarir vóru settir saman av 24 kvinnum ímillum 28–47 ár, ið allar vóru búsettir í høvuðsstaðarøkinum, ímeðan samrøðunar fóru fram. Fleiri av teimum eru tó uppvaksnar úti á bygd. Bólkarir vóru settir saman út frá eyðkennum, lýst í innganginum til bókinu. Kvinnurnar høvdu í miðal 2,3 børn í aldrinum 0–19 ár. Fleiri teirra høvdu áður verið búsettir í ávikavist Svøríki, Danmørk, Norra, Bretlandi, Háland, Italiu og USA. Respondentarnir skulu ikki kennast aftur og verða navngivnar í mun til fokusbólkarnar sambært innganginum til frágreiðingina.

3.2. Búseting

Um vit ikki taka Grønland og Føroyar í Útnorðri við, so er íslenska samfelagið fáment sammett við hini Norðurlondini. Fólkatalið í Íslandi var 317.630 tann 1. januar 2010. Tey trý londini í Útnorðri verða lýst sum mikrosamfeløg, av tí at fólkatalið er undir eina millión (Jónsson, 2007). Íslendski búskapurin er lítil í mun til flestu lond í vesturheiminum, men er tó merktur av tí, ið eyðkennir búskapin hjá størri londunum.

Fráflyting hevur helst ein annan týðning fyri samfeløg, hvørs íbúgvatal er hægst 300.000, enn fyri tey lond, har milliónir búgva. Harumframt er búskapurin hjá smáum londum vanliga meira viðbrekin enn búskapurin hjá milliønsamfeløgum, sum kemur av m.a. fáum útflutningsvørnum og óstøðugum prísnum. Ein trupulleiki, ið hevur merkt londini í Útnorðri, er einstáttaðir vinnukarmar, ið hevur við sær úttar príslagsbroytingar (Jónsson, 2007). Londini hava verið noydd at siga fólki í vinnuførnum aldri farvæl, tá tey í krepputíð hava valt at flyta til útlondini. Flestu teirra, men ikki øll, venda heim aftur seinni. Tá ið íslendingar, ið eru búsettir í skandinavisku londunum, samanbera velferðarskipanir í ymsu londunum, koma tey ofta til

ta niðurstöðu, at íslenska skipanin er ov vánaliga ment til, at tey kundu hugsað sær at farið heimaftur.

Nógvir mentir evropeiskir búskapur, sum eru merktir av broytingum, bjóða bæði eina væl menta velferðarskipan umframt haldgott almannaverk. Íslendski búskapurin hevur verið fyri nøkrum av teimum størstu broytingunum, men her hevur mann altíð valt at givið framíhjárætt til arbeiðsmarknaðartiltøk, at tryggja høgt tal av fólk í vinnu, fram um eina væl menta almannaverksskipan og ymsar velferðarveitingar. Úrslitið, sambært Jónsson (2009), er eitt lítið velferðarøki í mun til hini vestevropeisku londini, ikki minst tey skandinavisku velferðarsamfeløgini.

Búskaparlig afturgongd og umleggingar í fiskiskapinum hevur rakt serliga kvinnuarbeiði á bygd, av tí at flakavirkini noyðast at lata aftur vegna minking í veiðu og effektiviseringar (Skaptadóttir og Proppé, 2005). Úti á bygd hevur arbeiðsmarknaðarpolitikkurin hinvegin havt serligt atlit at styrkja vinnuna, innan eyðkendu mannfólkavinnurnar.

Allir luttakararnir í kanninginini búðu í Íslandi og í høvuðsstaðarøkinum, ímeðan viðtalurnar fóru fram, men nakrar kvinnur høvdu fyrr búð á bygd og uttanlanda í eitt longri ella styttri tíðarskeið. Av tí at fokusbólkarnir høvdu torført við at tosa nágreiniliga um, hvat fekk íslendskar familjur at dáma betur at búgva uttanlanda, ber til at siga, at spurningurin um búseting er flættaður inn í hini evnini í greinini. Búseting kom ofta fram, tá velferðarskipan varð umrødd. Livikor og lívsvirði var ofta samanborið við hini londini, serliga millum tær kvinnurnar, ið høvdu búð uttanlanda.

Í høvuðsheitum var semja um, at tað er verri at sameina arbeiði og familju í Íslandi enn aðrastaðni í Norðurlondum, sum kemur av *ferðini í samfelagnum*, sum nógvar kvinnur tosaðu um, men eisini av verri veitingum á familju- og velferðarumráðinum.

Stórt útboð av relevantum stórvum og sambandið við víðkaðu familjuna var eftir øllum at døma høvuðsorsøkirnar til, at kvinnurnar, ið høvdu búleikast uttanlanda, valdu at fara heim til Íslands. Helst avgerandi fyri samleikan og trivnaðin hjá kvinnunum var samband við næstrafólk, serliga foreldrini, men eisini ynski um at børnini vóru íslensk. Víðkaða familjan vísti seg tó í kjakinum at hava tvær síður. Nógvar kvinnur, ið áður høvdu búð uttanlanda, søgdu, at tær høvdu havt meira tíð í kjarnufamiljuni, meðan tær búðu uttanlanda. Nú noyddust tær at býta tíð og megi millum børn, foreldur og verforeldur. Kvinnurnar kendu seg at hava høvuðsábyrgdina av trivnaðinum hjá gomlu foreldrunum. Ábyrgdinar kundu tískil vaksa til eina byrðu og eitt eyka trýst, ið nakrar av kvinnunum høvdu ilt við at megna. Sambandið við víðkaðu familjuna og gomul foreldur var tískil ikki ber fragd, men økti trýstið, ið ofta var stórt frammanundan.

Ein kvinna, ið fór aftur til Íslands fyri fáum árum síðani, lýsir vónirnar hjá foreldrum og verforeldrum um vitjan í vikuskiftinum, nakað sum fyri hana kennist sum eyka arbeiðstrýst og ein kapping við tíðina heldur enn stuttlig samvera:

„krøvini eru himmalhøg... mann er byrjað at býta vikuskifti sundur: „Vit ætlaðu at drekka morgunkaffi við tykkum, tí vit skulu eta døgurða við hinum í morgin“ ... vit hava kanska ein hálvan sunnudag [at hvíla í]. Skulu vit sova leingi? Ella skulu vit bara hugna okkum saman við børnunum her heima?“ (*Mamma at trimum, ið hefur búð uttanlanda*).

Um tað mundi, samrøðurnar fóru fram, hevði mann upplivað eitt áratíggju, ið var merkt av avgjördari framgongd á arbeiðsmarknaðinum við stórum tali av fólki í vinnu og týðiligari lønarbroyting í einstøkum vinnugreinum. Nógvir lutakarar, ið høvdu búð uttanlanda, høvdu lættari við at finna arbeiði í Íslandi enn í tí landinum, tey áður høvdu verið búsett ella høvdu lisið í. Kvinnurnar vóru samdar um, at eitt nøktandi og hóskaði arbeiði var umráðandi fyri menniskja og var vaksandi partur av samleika teirra.

„... eg haldi, at tað týðningarmesta er at hava eitt hóskaði arbeiði, so nógvir virði í lívinum eru heft at tí at hava tað stuttligt í arbeiðinum...“ (*Mamma at fimm, sum hefur búð uttanlanda*)

Hóast góðu viðurskiftini á íslenska arbeiðsmarknaðinum heilt fram til heystið 2008, høvdu fleiri valt at leita sær arbeiði í útlondum. Orsøkirnar vóru m.a. hægri grundløn og í miðal styttri arbeiðsdagar enn í Íslandi. Nógvir lutakarar nevndu, at tað yvirarbeiði, ið skal til fyri at hækka inntøkurnar, ið er meira vanligt í Íslandi enn aðrastaðni, ofta leggur familjuna undir stórt trýst. Umráðandi, ikki minst fyri barnafamiljurnar, var, at ein ikki altíð skuldi stríðast fyri at fáa endarnar at røkka saman. Tað var týðningarmikið at kunna skapa eitt gott heim til børnini, vera saman við teimum í frítíðini og geva teimum móguleikar at iðka frítíðarítriv. Tey skiltu væl, at nøkur valdu at búseta seg í útlondum, har grundlønin røkkur til eitt fullgott lív og frítíðarítrivini hjá børnunum, heldur enn at verða verandi í Íslandi har ein skal átaka sær eykaarbeiði fyri at røkka somu ágóðar.

Sum nevnt verður seinni í greinini, so hefur tíðartrot, strongd, vantandi tolsemi og materialisma nógvir at týða fyri kvinnurnar, tá tær samanbera Ísland við onnur lond. Nógvir lutakarar halda, at júst hesi viðurskifti taka ov nógvir pláss í gerandisdegnum í Íslandi í mun til hini londini. Hesin hugburður sæst serliga aftur hjá teimum kvinnum, ið hava búð uttanlanda, einsamallar ella saman við familju.

Høvdu tær valt at farið uttanlanda aftur, hevði tað fyrst og fremst verið fyri at leita sær betri starv ella eftir tí lívsvirði, ið ger at mann er harri yvir egnari tíð og gerðum. Tað, ið tær fyrst og fremst høvdu saknað, var víðkaða familjan.

3.3. Lívsvirði

Fokusbólkarnir umrøddu lívsvirði. Hvat er lívsvirði, og hvat skal gerast í Íslandi fyri at økja um lívsvirði? Lívsvirði er eitt leysligt hugtak og kann vera svárt at skilgreina. Tá Ólafsson og Eyþórsson (2004) skilgreina

lívsvirði, vísa teir til Brocks (1993) og vísa á, at lívsvirði hjá fólki kann mátast út frá trimum sjónarhornum. Lívsvirði kann skilgreinast hugmyndafrøðiligt, antin tað er trúnaðarligt, filosofiskt ella annað. Eisini ber til at skilgreina tað eftir, um ynski og longsul hjá tí einstaka eru vorðin uppfyllt. Tí er týðningarmikið at hyggja eftir, í hvønn mun menniskju er før fyri at røkka tað lívsvirði, tey ynskja sær. Og til endans kann lívsvirði skilgreinast eftir, hvussu fólk sjálv skilgreina egnu støðu sína. Ólafsson og Eyþórsson (2004, 19) skriva:

Valið ímillum hesar tryggjar mátarnar er ikki altíð eyðsæð. Sigast kann ivaleyst eisini, at politikarar plaga at hava serligt atlit til, um fólk sjálvi eru før fyri at gera eftir egnum ynskjum og longslum, og tí velja teir at skoða, í hvønn mun fólk hava møguleika at røkka teir góðar, tey ynska sær. Eitt sjónarhorn, ið hevur atlit til materiellum viðurskiftum og hevur sínar týðiligu avmarkingar.

Í fyrsta lagi kann tað hava við sær at ov nógvur dentur verður lagdur á búskaparligan vøkstur tvs. ein gongd, ið lættliga kann minka um lívsvirði, til dømis við minni frítíð ella við skaða á umhvørvið. Í øðrum lagi er ikki víst, at fólk verða nøgd, sjálvt um tey fáa ynski síni at ganga út, ið tí at tey kunnu stremba eftir onkrum, ið kann hugsast at vera óynskt eftir samfelagskiterii.

Hetta síðsta var umrøtt í fokusbólkunum tó við viðvendum sjónarmiði. Luttakararnir lögdu dent á, at fólk vóru ikki avgjørt nøgd, sjálvt um ynski teirra gingu út, til dømis út frá materiellum kriterium, ið samfelagið helt vera ynskiligt. At einstaklingurin og familjan ofta noyddist at gjalda nógv fyri hetta. Tá kvinnurnar umrøddu økt lívsvirði, var tað hóast alt eyðsæð, at tær ynsktu sær meira tíð og rásarúm fyri seg sjálva, tær vildu sleppa undan virtuelli materialismu samfelagsins og frá kravinum um fullkomna útsjónd, ógjøriligum avriki og úrslitum.

3.3.1 Tíðin

Tíðin var afturvendandi evni, tá kvinnurnar umrøddu lívsvirði. Tær eru upptiknar av tíðini sum dømi um lívsvirði, ið tær saknaðu og tí skaptu trupulleikar í gerandisdegnum. Kvinnurnar, ið høvdu búð uttanlanda, hildu at tíðartrotið var størri trupulleiki í Íslandi enn aðrastaðni. Hvat man hetta standast av? Er tað av tí at íslendingar ikki raðfesta frítíðina nóg høgt, ella tí at tey raðfesta arbeiði hægri enn gjørt verður í grannalondum? Ella er frágreiðingin at finna í íslendsku lønarskipanini, starvslívinum ella mentanini? Eru vit trælkonur starvsins? Er frágreiðingin at finna í eyka trýstinum, ið kemur við ábyrgdini av víðkaðu familjuni, tá fólk fara *heim*, hóast algongdu áskoðanina av at víðkaða familjan veitir stuðul?

Umframt tíðartrotið tosaðu luttakararnir nóg um nógvu ábyrgdina og trýstið, ið serliga kvinnur við børnum eru fyri. Ferð eftir ferð komu tær inn á trýstið, ið verður lagt á kvinnur, ið hava ábyrgd av einari familju, samstundis sum tær arbeiða fulla tíð, uttan at ábyrgdin av familju og húsarhaldi verður býtt javnt millum húsfólkið. Royndirnar hjá kvinnunum eru í samljóð við

onnur íslensk kanningarúrslit, ið vísa, at kvinnur framvegis hava eina størri ábyrgd av húsarhaldinum enn menninir (Stefánsson, 2008a og 2008b).

Orðaskifti um trýst og tíðartrot er tætt knýtt at orðaskiftinum um strongd. Luttakararnir hildu dámin í høvuðsstaðnum vera strongdan og hildu orsøkirnar vera bæði bygnaðarligar og persónligar.

Bygnaðarligu orsøkirnar vóru m.a. stóra talið av fólki í vinnu og longri arbeiðsdagar sammett við grannalondini, bæði millum menn og kvinnur. Miðal arbeiðstíðin í Íslandi í 2007 var ávikavist 46,9 tímar um vikuna hjá monnum og 35,6 tímar hjá kvinnum (Íslands Statistik, [ed. a]). Hetta skal sammetast við, at arbeiðsvikan í hinum Norðurlondunum í 2007 var í miðal ávikavist 38,3 tímar hjá monnum og 33 tímar hjá kvinnum (EUROSTAT, 2009). Munurin á arbeiðstíðini hjá monnum um vikuna er nærum níggju tímar og nærum trýggir tímar hjá konum. Umframt langar arbeiðsdagar er barnsburðartalið í Íslandi høgt. Børn fødd á lívi fyri hvørja kvinnu var 2,1 í 2007, sammett við í miðal 1,9 børn fyri hvørja kvinnu í hinum Norðurlondunum, og 1,5 barn í Evropa annars. Barnsburðartalið í Íslandi er hægsta í Evropa næst eftir Turkalandi sambært tølum frá Íslands Statistik, 2007 [ed. b] og Norden i tal, 2007. Tað, ið ikki kemur fram í hesum keldum er, at barnsburðartalið í Grønlandi var 2,2 børn í 2007 og 2,5 børn í Føroyum (Statistisk årbog 2007 og 2010).

Harumframt kann vísast á persónlig og mentanarlig viðurskifti, sum eina roynd at finna ein frágreiðing uppá persónligt press og strongd. Eitt nú kemur tað oftari fyri, at íslendingar javnmeta tað at arbeiða hart við arbeiða nógv samanbórið við skandinavarnar (Ólafsson, 1998). Hetta hugsaðu allir luttakararnir nógv um í fokusbólkinum summarið 2008:

„... tað er ótrúliga kul at vera øgiliga upptikin,“

segði ein mamma at tveimum, við stórari áherðslu, men samstundis við atfinningarsamum orðalagi, tá ið hon lýsti tað, hon skilti sum vanligi hugburðurin millum íslendingar. Tá hon búði uttanlanda, upplivdi hon øðrvísi virðisreglur, har frítíðin hevði størri virði. Ein mamma at fimm:

„Eg arbeiði trý ymisk støð allan veturin bara fyri at fáa endarnar at røkka saman, og tað varð tulkað sum heilt kul.“

Aftursvarið, hon fekk fyri alt hetta arbeiðsavrik, var vanliga „Oys, sum tú ert dugnalig!“ Allar kvinnurnar í fokusbólkinum nikka játtandi:

„... ja, eg arbeiði sum sagt til klokkan sjey og skrivaði teldupost hvørt kvøld heilt fram til miðnátt, so ert tú ordiliga kul.“ (*Serfrøðingur í privatari fyrirøku og mamma at einum barni*).

Luttakararnir umhugsaðu, hvat tað merkti at vera eitt gott starvsfólk. Var tað at viðkomandi arbeiði hart, ella snúði tað seg um at vera longest til arbeiðis. Kvinnurnar ivaðust í páhaldinum, at samanhangur var millum tað at arbeiða hart og at arbeiða yvir. Tær hildu at ein sovorðin skilmerking var órættvís,

av tí at fólk hava ymiskar fortreytir fyri at kunna arbeiða yvir. Tað átti at verið eyðsæð, at kvinnurnar, ið aloftast hava høvuðsábyrgdina av gerandisrøktini av familjuni og vanaarbeiðinum í heiminum, ikki hava somu móguleikar at arbeiða yvir sum tey, ið ikki hava líknandi ábyrgd:

„Tak kvinnur, til dømis mammur at trimum ella fyra børnum, sum dømi – um ein skal lúka slíkar treytir fyri at fáa lønarhækkun, so má ein gera 200, 300 ella 400 tímars eyka arbeiði [...] slík ónatúrlig krøv forða frammanundan øllum kvinnum við børnum frá móguleikanum fyri lønarhækkun, og so eru bert stakir menn eftir sum [...] onga ábyrgd hava.“ (*Alment starvssettur serfrøðingur og mamma at einum barni*).

Kvinnurnar vóru samdar um, at tilík krøv neyvan tryggjaðu fyrítøkunum bestu starvsfólkini. Umframt at arbeiðssemi hevur høgt virði í íslendsku mentanini, eru nógv, ið leggja dent á samveru við familjuni, serliga meðan børnini búgva heima. Krøv til foreldur um, at tey luttaka aktivt í frítíðaraktivitetum hjá børnunum økjast alsamt. Her koma vit fram á eitt av mongum andsøgnum, ið síggjast í viðtalunum. Ein langur arbeiðsdagur saman við hækkaða kravinum til familjúsamveru hevur við sær, at kvinnurnar ofta halda tað vera torført at *liva upp til væntanirnar*.

3.3.2 At sleppa at vera fyri seg sjálva

Tá kvinnurnar umrøddu lívsvirði tosaðu nógvar um stóru krøvini, ið setast til útsjóndina hjá kvinnum í Íslandi og boðskapin um, at allar kvinnur eiga at vera av somu fullkomnu stoyping. Vantandi tolsemi var eitt afturvendandi evni, sum nógvar kvinnur hildu vera nóg tvýðiligari í Íslandi enn í nógvum øðrum londum, harumframt vánalig fatan av margfeldi. Tær vístu á, at tað var lættari at *vera fyri seg sjálva* í einum størri samfelagi.

Nógvir luttakarar hildu tað vera ein vansa, at tað í Íslandi er ein høvuðsáskoðan, at móguleikarnir eru líka fyri øll, og at tey, ið ikki „liva upp til væntanirnar“ heilt einfalt eru verri enn onnur. At tað er sjálggjørt, og at tey tískil ikki kunnu skylda uppá samfelagið, tey liva í. Tí mugu øll liva upp til væntanirnar. Og hetta ger mann m.a. við at vísa, at mann fortjenar væl og fær útvegað sær allar móguligar materiellar ágóðar. Harafturímóti kann hetta elva til nógv trýst og strongd.

„Eg skilji tað á ein ella annan hátt sum nýríkur ovurhugi... fólk eru við at missa tamarhaldið á sær sjálvum.“ (*Støk kvinna, ið hevur lisið uttanlanda*).

Orðaskifti um íslendsku mentanina er ikki nýtt, tað snýr seg m.a. um, *at tola í tøg* og *halda kjaft*, *bíta saman tenn* og *halda á*, heldur enn at viðmerkna trupulleikar og trýstið. Eitt landseyðkenni, ið m.a. er umrøtt í granskingarúrslitum í 1990'unum (sí til dømis Júlíusdóttir, 1993; Rafnsdóttir, 1995).

Men hóast tosið um nógva strongd og arbeiðstrýst, vísti tað seg, at nógvar av kvinnunum innast inni vóru rættuliga ernar av, hvussu nógv tær

arbeiddu umframt alt annað, tær fingur av skafti umframt arbeiði. Ein luttakari orðaði seg á henda hátt, tá ið hon tosaði um arbeiðsgevara sín:

„Hann veit sjálvandi, at eg eri arbeiðsnarkomanur ...“

Sagt við einum brosi, men innast inni er hon heilt errin av sær sjálvari, – ein áskoðan, hon ikki er eina um. Hetta gevur okkum eina ábending um, hvussu djúpt áskoðaninar um dygd í arbeiði eru røttfestar í tilvitskuni hjá íslendsku kvinnunum. Samstundis tykjast tær at vera tilvitaðar um, at trýstið á tær, antin tað er móti sær sjálvari ella øðrum, ikki er heilsugott fyri kvinnur. Nógvar tosaðu eisini um, hvussu langt tíðarskeiðið er fyri íslenskar kvinnur, har tær eru undir trýsti. Tær vera mammur á ungum aldri samanborið við hini londini í vesturheiminum og fáa kanska yngsta barnið, tá ið tær eru í fjørutunum. Hetta burðarmynstrið hevði við sær, at nógvar íslenskar kvinnur enn høvdu lítil børn, tá tær máttu byrja at taka sær av egnum foreldrum, ið nú vóru vorðin gomul. Tær vístu eisini á, at tað ikki er óvanligt, at íslensk lesandi á fróðskaparsetri fáa børn, og nógvar keypa fyrstu íbúð sína, meðan tey enn eru lesandi. Hetta verður ofta fata positivt og prógvar ídni og áræði, men kvinnurnar fataðu tað ofta sum tekin um vantandi planlegging og rein og skær grammheit, ið førði við sær trýst á familjurnar, serliga kvinnurnar.

3.3.3 Avleiðingarnar av materialismuni

Íslenska materialisman var afturvendandi evni í orðaskiftunum, ein materialisma, ið sambært Max Weber (Collins & Makowsky, 1998) verður hildin at bera boð um framstig, og hvussu væl fólk hava klárað seg í lívinum. Sambært luttakarunum er hetta galdandi bæði fyri ogn, útsjónd og lívshátt og ger sítt til at trýsta fólk enn meira at útvega sær meira pening fyri at uppihalda lívsháttinum.

“Dagsins krøv eru so við og við blivin so stór; mann skal hava fulltíðarstarv, mann skal helst eiga trý børn, man skal helst hava sethús og jeep, tú skal hava hund, tú skal hava møguleikan at ferðast uttanlanda triggjar ferðir um árið, vetrarfrí, halda frí við strondina og vikuskiftisfrítíð. Tað er so við og við møguliga vorðið nakað órealistiskt. Eg haldi ov stór krøv verða sett, og fólk eru farin at hava ov stórar vónir.“ (*Serfrøðingur í privatari fyrirøku og mamma at einum barni*).

Eitt evni, ið var afturvendandi, var stríðið um materiellu ágóðarnar, ið var vorðið ein byrða fyri íslenskar familjur. Ein mamma at trimum børnum samanbar tíð sína í Svøríki við lívið í Íslandi:

„... tú vart rætt og slætt ikki upptikin av, at tú ikki átti ein mikroovn, at tú ikki átti ein bil ..., tú vart onkursvegna nøgd við tað, tú hevði ... tú legði kanska eisini heldur ikki í, um buksurnar, tú gekst í, vóru eitt serligt merki ella ikki. Eg helt har var ein ótrúligur munur á ... eg hevði tað onkursvegna betri við meg sjálva [uttanlanda] enn her heima, har eg haldi, at eg alla tíðina strembi eftir at bera meg at á ein ávísan hátt,

vera nýklypt, fara til ávís stöð og ganga við hesum brillunum [...]. Eg held, at það var torført [aftaná eg flutti til Íslands] at lúka allar treytirnar, ið samfelagið setur einum.“

Viðtalurnar avdúkaðu hesar treytir, antin tað snúði seg um ung lesandi, ung foreldur ella vaksni, ið hava verið leingi á arbeiðsmarknaðinum:

„Eg havi í langa tíð saknað [í hesum landi] at tað, t.d. verður hildið at vera vanligt at vera fátækur lesandi.“ (*Kvinna uttan børn, ið hevur lisið bæði í Íslandi og Onglandi*).

Fleiri vóru samdar í hesum. Nevnt var, at sjálvt um fólk gingu í studentarskúla ella lósu á fróðskaparsetri, so var væntað, at tey høvdu fasta inntøku, so tey kunnu lúka mongu treytirnar um materiellar ágóðar, ið annars bert verður sett teimum, ið hava fasta inntøku á arbeiðsmarknaðinum.

„Tú skalt ganga í røttu klæðunum, og tú skalt hava ferð á, tá ið tú er í býnum.“

Kvinnurnar hildu, at huglagið uttanlanda var meira róligt, har tað m.a. varð góðtikið, at fólk ikki høvdu so nógvan pening. Ein kvinna sigur soleiðis:

„Vit eru so upptikin av at hava framgongd, at vit ikki rættuliga vita, hvørjum vit skulu hava framgongd við, vit skulu bara hava framgongd.“

Ein onnur spurdi síðani:

„Nær eru gólvtilfar vorðið so týðningarmikið?“

Lívið í Íslandi var sammett við útlandið, ikki bert í mun til materiellar ágóðar, men eisini sambandið við onnur menniskju og familjuhendringar, t.d. barnaføðingardagar:

„Fyrsta árið eftir at vit vóru flutt heim, skuldu vit halda barnaføðingardag, gakk avstað við tær! Tað var ræðuligt, eg øtaðist við tankan um tað í fleiri vikur, ikki var nóg mikið at bjóða eina sjukulátakøku, líkasum uttanlanda har eg tók ímóti øllum barnaflokkinum uttan at skula hugsa um foreldur teirra. Her skalt tú hava kalt borð og borðreiða fyrri allari víðkaðu familjuni, har skulu verða heitir rættir, okkurt bæði til Per og til Pól... Hetta er nakað, vit hava øst okkum upp til, soleiðis gera øll, og eg skal ikki sigast at vera ein verri mamma enn hinar.“ (*Mamma at trimum, ið hevur búð í USA*).

Nógv varð tosað um, hvat hetta kom av. Nú tá kvinnurnar skilliga hava tað betri við hugburðinum til materialismu, útsjónd og lívskor sum heild, ið tær kennna uttanlanda frá, hví blivu tær so eitt við almennu siðvenjunum í hesum landinum, tá tær fóru heim aftur?

„Eg minnst, hvussu eg byrjaði at hugsa øðrvísi um ávís ting [meðan hon búði uttanlanda] og tonkti, ja, hetta vil eg gjarna taka við mær, tá eg fari heim aftur til Íslands, men innast inni visti eg væl, at eg skjótt fór at venda aftur til íslenska stevið, og tað var júst tað, ið hendi, bráðliga var eg partur av íslenska stevinum, og bráðliga

var tað øgiliga týðningarmikið at hava bil og sovorðið,“ (*Ein kvinna uttan barn, ið hevði lisið í Onglandi og lært seg sparna lívsstílin, ið hon hevði sæð hjá kenningum.*)

Kanska snýr tað seg hjá fólki um leitanina eftir viðurkenning frá teimum, ið er næst í umhvørvinum, smb. ástøði hjá Goffman (1969), har lívið sammetist við sjónleikarhús, har øll spæla tann leiklut, ið hann ella hon halda verður væntað av teimum. Luttakararnir halda, at avrik teirra verður mett út frá sjónligum viðurskiftum, bæði ognir, uttanlandaferðir og kravt ídni. Kvinnurnar vóru sannfærðar um, at íslendingar eru eitt materialistiskt fólkaslag, hvørs samleiki meira og meira er treytaður av materialistisku hugmynd teirra. Um vit eiga alt, sum væntað verður av okkum og gjarna eitt sindur afturat, so halda vit, at vit liva upp til væntanirnar. Vit grenja møguliga um tær treytir, ið verða settar, men í veruleikanum hava vit ikki hug at broyta tær. Málið er framgongd. Men hví og hvat so?

3.3.4 At hava eitt val

Sambært flestu luttakarunum er stórt lívsvirði heft at tí at kunna velja frítt; valið at útbúgva seg, valið at ferðast, valið at starvast og vera sjálvstøðug. Summar hildu, at frælsa valið var ein av styrkjunum í íslenska samfelagnum. Men viðtalurnar avdúkaðu eisini nógvar andsøgnir í kjakinum um tað at velja frítt. Kvinnurnar lovprísaðu frælsa valinum, men samstundis funnust tær at krøvunum hjá samfelagnum um frammanundan skilamarkað lívsvirði og lívshátt, eitt nú framgongd í familju og arbeiðinum. Soleiðis minkar tolsemi móttvegis margfeldinum, og tá ið avtornar, kemur tað fram, at øll eru skapt líka. Hugburður og avgerðir, ið ikki er í samljóð við høvuðsáskoðanina í samfelagnum, verða ikki tikin fyri fult. Tá ið avtornar er frælsa valið næstan ikki til: „Sjálvt um tú hevur eitt val, skalt tú fylla nakrar karmar, tað er trupult at velja sjálvstøðugt,“ sigur ein luttakari.

Hvat er orsøkin? Lítla íbúgvatalið verður ofta tikið fram sum ein møgulig frágreiðing um, at samfelagseftirlitið er stórt í minni samfeløgum. Tað tosaðu tær nógv um. Lítla íbúgvatalið ger, at vi hava stórt eftirlit við hvør øðrum við øllum fýrimunum og vansom, tað hevur við sær. Kvinnur, ið høvdu búð uttanlanda, vóru mest upptiknar av gerandisfrælsinum, ikki bert sammett við materialismu, men við lívsvirði yvirhøvur. „Tá ið tú flytir uttanlanda, fært tú upp á ein ella annan máta loyvi at vera øðrvísi, enn tú plagdi at vera, tú fært møguleikan at royna tíni egnu mörk,“ segði ein mamma at einum barni. „Tú hevur ikki kensluna av, at tú alla tíðina verður rannsakað,“ legði ein kvinna uttan barn afturat.

Kanska er lítla samfelagið frágreiðingin um, at luttakararnir hildu, at fólk í Íslandi gingu í ov smáum skóm, tá viðvíkur hvat verður góðtikið, og hvat ikki verður góðtikið í umhvørvinum. Í ávísum bólkum fær ongin stungið nösina fram uttan at verða lagdur undir illgruna sambært kvinnunum.

Lítla íbúgvatalið í Íslandi verður mett at avmarka persónliga frælsið hjá einstaklinginum, men hóast tað hildu kvinnurnar, at tað eisini hevði sínar góðu síðir. Sum til dømis frælsi fyri børnini, sum tær mettu at verða

rættuliga umráðandi fyri teirra avgerð um at fara heim aftur til Íslands. Lívsroyndirnar tú fekst við móguleikanum at spæla einsamøll uttanfyri saman við vinum, og sjálvi at sleppa at kanna nærumhvørvið, var nakað, kvinnurnar hildu vera serliga íslendskt og dýrabart. Hetta frælsið vísir seg eisini í íslenska vananum at lata smábørn sova uttanfyri í barnavogninum. Ein siður, ið ikki bert stendst av álitinum, íslendingar hava til umhvørvið, men eisini av reinu luftini og sannføringini um, at tað er heilsugott fyri børnini at fáa døgurðablund uttanfyri.

Í orðaskiftinum um lívsvirði var smidleiki á arbeiðsplássinum ofta frammi, ein smidleiki, ið gjørdi tað gjørligt at røkja familjutørvin. Har foreldur kundu fara við og heinta børnini í skúlanum og úr frítíðarítrivum, taka lut í tiltøkum í skúlanum ella barnagarðinum, alt hetta í arbeiðstíð. Tó var havt á munni, hvussu neyðugt tað var at flyta ítrivini inn í skúlnar, soleiðis at foreldur ikki skuldu koyra børnini úr einum stað í annað. Smidleiki sammett við arbeiðstíð og summarfrítíð er týðningarmikið fyri samspælið millum familju og arbeiðslív. Flestu kvinnurnar hildu, at hesin smidleiki vanliga var at finna á íslenska arbeiðsmarknaðinum, har tað yvirhøvur læt seg gera.

Sambært luttakarunum stendst lívsvirði eisini av javnstøðu. Ein javnstøða, ið verður hildin at vera sjálffylgja í Íslandi, sjálvt um hon ikki neyðturviliga er tilstaðar. Summi (sí t.d. Gunnarsdóttir, 2005) hava víst á, at mann í Íslandi dyllir markið millum ymsar samfelagsbólkar og ta sannroyndina, at ikki eru líka móguleikar fyri øll í íslenska samfelagnum. Kvinnurnar hildu, at tað næstan er forboðið at tosa um ójavna, men áskoðanirnar vóru deildar um avleiðingarnar. „Her í Íslandi aftra vit okkum við at siga fátækar, stakar mammur ella fátækir, stakir pápar, vit venda gleðiliga blinda eyga til fátøk menniskju í Íslandi,“ greiðir ein luttakari frá, ið hevur búð uttanlanda. Summar hildu, at fyrimunir kundu vera við at taka skúlabúnað í nýtslu, soleiðis at trýstið á foreldur og børn um at ganga í dýrum klæðum í skúla minkaði, ella „steðga hesum ørskapi“ sum ein av teimum málbar seg um móttaklæði til børn. Summar mótmæltu og hildu, at ikki øll foreldur fóru at góðtaka skúlabúnað. Ein mamma at trimum skúlabørnum hevði ikki álit á, at skúlabúnað fóru at vera vanligir í Ísland: „Tað eru so fá, ið ynskja líkleika, fólk hava ikki hug at vera líka og soverðið, tey vilja vera best.“

3.4. Almenna velferðarskipanin

Kvinnurnar umrøddu íslensku velferðarskipanina, mangan sammett við londini tær sjálvar kendu.³² Nakrar komu fram á nógv fyrimyndarlig ting í íslenska samfelagnum, t.d. heilsukanningar av kvinnum, ið eru við barn, kanningar av nýfðingum, barnagarðar og móguleikan at nema sær hægri

³² Nærri frágreiðingar um velferðartænastur í Danmørk, Føroyum, Grønlandi og Íslandi sæst í talvu aftast í hesi útgávu.

útbúgving. Flestu voru samdar um hetta. Í hesum sambandi var dentur lagdur á, hvussu týðningarmikið tað var at vera sjálvstøðug, at kunna klára seg sjálva „um øll hvørva“. Tað var tó ongin serlig trúgv á, at velferðarskipanin traðkaði til, um okkurt hendi í lívi teirra (sum t.d. hjúnaskilnaður, deyði hjúnarfelagsins vm.). Tískil var hugmyndin, at tær bert høvdu seg sjálvar at líta á, djúpt rótgrógvín. Harafturímóti vístu kvinnurnar, ið høvdu búð uttanlanda, á, at íslenska velferðarskipanin á nógvar mátar var betri ment enn í fleiri evropeiskum londum og í USA. Nógvi kundi tó betrast, serliga innan heilsuverkið og velferðarveitingar.

3.4.1 Illa atkomulig rættindi

Luttakarnir tosaðu ofta um, at munur er á tí, ið sagt verður, at velferðarskipanin hevur at bjóða og veruligu móguleikarnar at nýta hesi tilboð. Inntøkustýrda barnafamiljuveitingin varð nevnd sum gott dømi. Í Íslandi er veitingin treytað av inntøkuni hjá foreldrunum, har inntøkumarkið er mett at vera lágt. Full barnafamiljuveiting til fyrsta barnið er 144.166 ISK (6.800 DKK)³³ um árið og 171.545 ISK (8092 DKK) fyri hvørt barnið eftir tað. Ískoyti til børn undir sjei ár er 61.191 ISK (2.886 DKK). Full barnafamiljuveiting til stök foreldur er nakað hægri, 240.043 ISK (11.323 DKK) fyri fyrsta barnið og 246.227 ISK (11.614 DKK) fyri hvørt barnið eftir tað, ímeðan ískoytið fyri børn undir 7 ár er sum áður, 61.191 ISK (2.886 DKK) um árið. (Skat [ed.]). Støddin á barnafamiljuveitingini kann sammetast við t.d. Svøríki, har foreldur fáa 12.600 SEK um árið, ið samsvarar 223.000 ISK (10.518 DKK), fyri fyrsta barnið, uttan mun til inntøku (Försäkringskassan [ed.a]). Í Danmark í 2010 fáa foreldur at børnum í aldrinum 0–2 ár 16.998 DKK (360.358 ISK) um árið, foreldur at 3–6 ára gomlum fáa 13.448 (285.098 ISK) ímeðan foreldur at 7–17 ára gomlum fáa 10.580 DKK (224.296 ISK). Barnafamiljuveitingin í Danmark og Svøríki er ikki inntøkustýrd sum í Íslandi. (Skatteministeriet [e.d.a]).

Barnafamiljuveitingin hjá hjúnarfeløgum ella sambúgvandi í Íslandi verður skerd, tá ið samlaða inntøkan fer upp um 2.415.492 ISK (113.938 DKK), inntøkumarkið hjá stökum foreldrum er 1.207.746 ISK (56.969 DKK). Við einum barni verður barnafamiljuveitingin skerd við 2 % av inntøkuni, ið fer út yvir markið, við tveimum børnum verður hon skerd við 6 % og við trimum ella fleiri børnum verður hon skerd við 8 % av inntøkuni (Skat [ed.]). Kvinnurnar gjørdur vart við, hvussu lága inntøku ein skal hava fyri at fáa fulla barnafamiljuveiting. Tískil fáa fægstu foreldur eina barnafamiljuveiting, sum í roynd og veru virkar sum „fátækraískoyti“ til foreldur við ógvuliga lágum inntøkum. Harumframt var víst á, at tað almenna hevur heimild at afturhalda barnafamiljuveiting um foreldur, ella enntá stjúkforeldur, skylda landinum pening t.d. skatt. Ein mamma at fyra misti rættin til barnafamiljuveiting, tá ið hon flutti saman við einum manni. Hon lýsir hetta soleiðis:

³³ Kurs 21.2 t. 16. juni 2010

„Tú ert ekki einstaklingur longur, og landið kann spæla við rættindi, ið eru ætlað börnunum. Eg haldi, at her er stórt ósamsvar. Míni búskaparligu viðurskipti hövdu ikki upp á nakran máta broytt seg, annað enn at eg flutti saman við einum manni. Eg skuldi sjálvandi framvegis uppihalda bæði mær sjálvari og börnunum á sama stigi sum fyrr.“

Fleiri velferðarveitingar vóru, ið kvinnurnar ikki hildu vera nóg væl atkomiligar, t.d. frítíðarheimspláss til barnaskúlabørn. Frítíðarheim vóru ofta havd á lofti, summar vóru ikki nøgdar við virki teirra og tørvin á plássum. Ein stók mamma at einum barni sigur soleiðis:

„... nú er hetta annað árið á rað, at eg eri úti fyri, at barn mítt ikki verður raðfest, barn mítt og eg hoyra ikki til rættan bólík ... eg haldi, tað er vitaleyst í einum landi við trý hundrað túsund menniskjum... at tað skal vera neyðugt at leita sær ráð í eini samtykt fyri at finna útav um eitt barn skal raðfestast ella ikki [at sleppa á frítíðarheim]“.

3.4.2 Kunningarstreymur

Luttakararnir meintu, at almanna- og heilsutænastan átti at verið einfaldari, meira sjónlig og atkomilig. Tær hildu eisini, at tað enn er snópisligt at leita sær almenna hjálp, hetta sammett við dentin, ið verður lagdur á ídni í íslensku mentanini, sum vit hava viðgjørt áður. Kvinnur, ið hövdu búð uttanlanda, sóknaðust eftir frægari kunning frá tí almenna til fólk, ið ætla at flyta til landið, ikki bert útlendingar, men eisini íslendingar, ið koma heim aftur eftir mong ár í útlegd. Nógvar hövdu ikki áður verið uppihaldarar og komu tí heimaftur til aðrar treytir, enn tær kendu til áður. Tí var týðningarmikið at betra um kunningina til hendan bólíkin. „Eg kendi tað, sum tað var torførari at flyta heim, enn tað hevði verið at flyta uttanlanda í sínari tíð, lægið, hóast tey óteljandi pappírini, ið skuldu sendast til ymsar myndugleikar í útlandinum,“ segði ein gift mamma at trimum børnum.

Tískil var týðningarmikið við einum slag av minnislista til fólk, ið fluttu heim aftur til Íslands, so at tey týðiliga vita, hvat tey kunnu krevja, og hvat skal til fyri at røkka hesi rættindi. Eisini um sjúka skuldi borist á, ella tá tørvur er á velferðarveitingum. Í einum fokusbólík var eitt uppskot um millumgongufólk á heilsumiðstøðunum, ið hevði ábyrgd av sovorðnari kunning, ið hevði spart nógva tíð og strev, ofta í kensluligum og torførum umstøðum.

„Tú hevur rætt til eina rúgvu, tú ikki ánar, at tú hevur, tú mást leita tær upplýsingar á lagnastu støðunum, ongantíð er tað soleiðis, at tú kemur til eitt ávíst stað, har sami persónurin gevur tær allar upplýsingarnar, tær tørvar, ein slíkur persónur fær bert fortalt tær ein brotpart.“ (*Gift mamma at fyra, ið hevur búð uttanlanda*).

„Hetta er nakað, eg haldi er eyðkent fyri íslenska samfelagið sum heild, at ongar reglur eru, alt er so kámt, ongin høvuðsdátugrunnur er... onki er skrivað niður ella ásett. Fólk eru óvanliga vánaligt upplýst um rættindi síni.“ (*Ein mamma at tveimum, ið hevur búð uttanlanda*).

Trot á upplýsing og illa atkomulig upplýsing var ofta havt á munni, tá ið komið var inn á flyting til landið, barnaumsorgan og gomul foreldur:

„Mamma mín er vorðin eldri, og eg havi akkurát funnið útav, hvussu villingarsamt og illa atkomuligar sakirnar eru...“

3.4.3 Barnsburðarfarloyvi

Ofta varð tosað um barnsburðarfarloyvi í Íslandi í fokusbólkunum. Lógin um barnsburðar- og foreldrafarloyvi frá 2000 miðar ímóti at tryggja barninum samveru við bæði foreldur. Níggju mánaðir barnsburðarfarloyvi skal tískil býttast so, at triggir mánaðir eru merktir mammuni, triggir mánaðir pápanum, meðan hinir triggir mánaðirnir kunnu býttast frítt millum bæði foreldur. Annað foreldrið ikki kann lata sínar oyramerktu triggjar mánaðir til hitt foreldrið. Foreldur hava rætt til 13 vikur av barnsburðarfarloyvi uttan løn (Lógin um barnsburðar- og foreldrafarloyvi nr. 95/2000). Lógin skal lutvíst tryggja barninum samveru við bæði foreldur og lutvíst gera tað møguligt hjá mammum og pápum at sameina familju og arbeidslív.

Í Gallupkanning frá 2006 helt meirilutin av svarpersónunum, at barnsburðarfarloyvi til pápan fór at hava góða ávirkan á støðuna hjá kvinnunum á arbeidsmarknaðinum (Statsministeriet, 2009 c). Kvinnurnar taka tó framvegis longri barnsburðarfarloyvi enn menninir, og lógin hevur ikki rudda út ójavna í løn (Einarsdóttir, 2004).

Luttakararnir taka undir við, at barnsburðarfarloyvi nú er níggju mánaðir í Íslandi, har tað verður væntað, at páparnir taka barnsburðarfarloyvi. Men tær halda ikki, at lógin er heilt fullkomin, at bara orðið farloyvi gav skeiva fatan av, hvat tað vil siga at vera heimagangandi við einum lítlum barni. Har vóru eisini ymsar áskoðanir um sannroyndina, at foreldur ikki kunnu flyta teirra ávikavist triggjar mánaðir til hvørt annað. Fyrst og fremst var tað órímligt hjá børnum, ið ikki áttu pápar, ið ynskja ella vilja fara í barnsburðarfarloyvi. Um páparnir ikki taka av sínum trimum mánaðum, so falla teir burtur, og harvið fáa børnini bert seks mánaða barnsburðarfarloyvi. Nakrar kvinnur vóru serstakliga ónøgdar við hesa reglu og hildu, at børnini vóru slept uppá fjall.

„... so standa stakar mammur við tí sannroynd, at páparnir ikki taka av sínum barnsburðarfarloyvi, og tískil hava børnini ikki rætt til somu samveru við foreldur síni – eg haldi, at tað átti at snúð seg um rættindini hjá børnunum líka so nógv, sum tað snýr seg um rættindini hjá foreldrunum.“ (*Støk mamma at einum barni*).

Luttakararnir søgdu, at sjálvt um flestu foreldur brúktu barnsburðarlógina í lógarinnar anda, so høvdu tær eisini verið fyrri nøkrum veikleikum, tá tað kom til, hvussu páparnir brúktu farloyvið. Dømi vóru um pápar, ið fóru í farloyvi, men hildu fram við at arbeiða „svart“, samstundis sum mammurnar framvegis vóru heima við børnunum. Vanligasta frágreiðingin var tann, at páparnir vóru betri løntir, og at familjurnar ikki kláraðu seg við tí, tey fingi útgoldið frá Barnsburðarfarloyvisgrunninum. Sambært lógini eru

mánaðarligu gjöldini frá Barnsburðarfarloyvisgrunninum 80 % av miðallønini í undanfarnu 12 mánaðunum, tó ongantið meira enn 350.000 ISK (16.519 DKK)³⁴ (Lóg um barnsburðar- og foreldrafarloyvi). Dømi um stakar mammur vóru nevndar, ið vistu um, at páparnir hjá børnunum brúktu sínar trýggjar mánaðir, uttan at teir tóku sær av barninum, meðan teir vóru í farloyvi.

Kvinnurnar hildu, at barnsburðarfarloyvi átti at víðkast til 12 mánaðir, og at tíðin, foreldrini høvdu rætt til fráveru vegna sjúku hjá børnunum, átti at víðkast. Samstundis kjakaðust tær um, hvørt víðkan av rættindunum hjá løntakarunum at taka sær av sjúkum børnum hevði niðurbrotið støðuna hjá ungum fólki (mammum og pápum) á arbeiðsmarknaðinum, um arbeiðsgevarirnir óttaðust fyri ov nógvari fráveru frá arbeiði vegna barnasjúku.

Nevnt var, at tað var verri hjá einum arbeiðsgevara at finna ein avloysara í trýggjar mánaðir, enn um farloyvistíðin var t.d. seks mánaðir. Nakrir luttakarar hildu, at tað var meira hent við 12 mánaða barnsburðarfarloyvi, har páparnir tóku meira enn trýggjar mánaðir. Hetta hevði lætt um hjá leiðarum og arbeiðsgevarum at finna avloysara. Broytingarnar høvdu ivaleyst styrkt um støðuna hjá kvinnum á arbeiðsmarknaðinum. Luttakararnir sóknaðust eftir øktum smidleika í samband við barnsburðarfarloyvi, soleiðis at foreldur betur kundu leggja farloyvi til rættis við atlit til tørvin hjá familjuni og arbeiðsgevarinum.

Kvinnurnar vóru ógvuliga upptiknar av felags foreldramyndugleikanum, hvat hann í veruleikanum hevur við sær, og hvussu tað ávirkar børnini. Síðani 2006 hava íslendsk foreldur automatiskt felags foreldramyndugleika við hjúnarskilnað ella uppsøgn av skrásettum búfelagsskapi, uttan so at annað er avtalað (Barnalógin nr. 69/2006). Ávís stúran var fyri umstøðunum fyri uppaling innanfyri karmarnar í einum felags foreldramyndugleika, hvussu sleppast kundi undan øvutum boðum og ótryggleika hjá barninum. Har var ein greið støða til, at høvuðsábyrgdin av barninum átti at verið hjá øðrum foreldrinum. Um ábyrgdin skuldi bítast millum tveir einstaklingar, ið høvdu ilt við at samstarva, gekk tað út yvir barnið. Tískil sóknaðust kvinnurnar eftir fleiri reglum og treytum fyri samband millum fráskild foreldur. Harafturat ynsktu tær gransking í avleiðingunum av felags foreldramyndugleika, t.d. um skiftisbørn, ið skifta ímillum at búgva eina viku hjá mammuni og eina viku hjá pápanum.

3.4.4 Sjúk børn

Kvinnurnar tosaðu rættuliga nógv um rættindi at vera heima hjá sjúkum børnum og børnum við serligum tørvi. Fyrimunurin við einum smidligum arbeiði var tikin fram ferð eftir ferð. Smidligt arbeiði, ið gjørdi, at tað var gjørligt hjá foreldrum at skipa arbeiði soleiðis, at tey kundu taka sær av sjúkum børnum sínum og harumframt taka part av arbeiði sínum við sær

³⁴ Virði 21,2 per 16. juni 2010

heim. Grundleggjandi rættindini hjá foreldrunum til fráveru vegna sjúk börn er ásett í íslensku arbeiðssáttmálunum og kann tískil vera skiftandi. Tað kann vera heilt upp í 12 arbeiðsdagar hvørt ár til hvørt foreldur, uttan mun til hvussu nógv börn eru skal (Bandalag háskólamanna) [ed]. Summar hildu, at nógva staðni á arbeiðsmarknaðinum skiltu tey væl, at foreldur høvdu brúk fyri fráveru í samband við sjúk börn, og tað eisini í hægri mun enn ásettu rættindini. Luttakararnir hildu, at aloftast var gjørt av á hvørjum einstøkum arbeiðsplássi hvørt fráveran varð skrásett sum sjúkradagar hjá børnum ella foreldrum. Hóast vanligu hugburðin hjá arbeiðsgevarum, sum væl skilja foreldrafráveru í samband við sjúk börn, so segði ein av luttakarunum, sum sjálf er arbeiðsgevari og mamma at fýra, soleiðis:

„... sum arbeiðsgevari er ein kanska varin við at seta ungar mammur í starv.“

Í Svøríki hava sjúk börn undir 12 ár rætt at hava foreldur heima hjá sær upp til 120 dagar um árið. Foreldur kunnu flyta rættin til fráveru vegna sjúk börn til aðrar næstringar (Försäkringskassan [ed b]). Hetta varð nógva tosað um og var væl dámt av øllum luttakarunum: „... eg kundi flyta dagar til vermammu mína, tá elsta dóttir okkara var sjúk,“ sigur ein mamma at trimum, ið hefur búð í Svøríki og hevði einans góðar royndir við hesum. Í Svøríki fylgir rættindi til sjúkradagar barninum, men í Íslandi fylgir rættindi tí vaksna, uttan mun til hvussu nógva börn hann ella hon eiga. Ein skipan, har fleiri enn foreldrini kunnu brúka sjúkradagar barnanna, kann minka um mistrúnna móti smábarnafamiljum á arbeiðsmarknaðinum, um fleiri avvarðandi kunnu býta ábyrgdina millum sín, tá ið børnini gerast sjúk. Í staðin kann vandi vera fyri, at skipanin hevur við sær, at serliga ommur ongantíð sleppa undan ábyrgdini og noyðast at fara frá arbeiðsplássinum at taka sær av ommubørnunum. Tískil kann loysnin hugsast at lækka um virði á kvinnum á arbeiðsmarknaðinum, ikki bert meðan tær hava smábørn, men í allari yrkisleið teirra. Tessvegna kann hugsast, at skipanin hevur við sær, at kvinnur verða *devalueraðar* á arbeiðsmarknaðinum ikki bara meðan tær hava smá börn, men meðan tær eru á arbeiðsmarknaðinum sum heild.

3.4.5 Víðkaða familjan

Í samfeløgum við lítlum íbúgvatali sum í Útnorðri, er frástøðan til víðkaðu familjuna ofta styttri enn í størri samfeløgum. Myndugleikarnir hava eisini til henda dag hildið, at víðkaða familjan, serliga kvinnurnar, taka sær av bæði ungum og gomlum, og soleiðis partvís samsýna almennu velferðarveitingarnar, ið vit kenna frá skandinavisku londunum. Hesin hugburður hevur kanska gjørt sítt til, at velferðarskipanin við hesum hugburði um javnstøðu millum kyn er ment seinni í Útnorðri enn í hinum norðurlendsku londunum. Kvinnurnar vóru allar samdar um teir fyrimunir, ið eru tengdir at stuðlinum frá víðkaðu familjuni, t.d. við barnaansing. Men kvinnurnar, ið hava royndir av at búgva uttanlanda, fjart frá víðkaðu familjuni, vóru eisini allar samdar um, at trýstið, ið var tengt at nærleikanum

til víðkaðu familjuna, ofta var stærri enn stuðulin. Foreldur, ið enn hövdu góða heilsu og vóru virkin á arbeiðsmarknaðinum, hövdu nóg annað at taka sær til enn at ansa eftir ommu- og abbaðörnum. Hini, ið vóru farin av arbeiðsmarknaðinum, vóru ofta útslitin ella sjúk og tørvaðu tískil sjálvi hjálp og stuðul. Breið fatan var millum kvinnurnar, at víðkaða familjan var ikki longur stóri stuðulin hjá barnafamiljunum, sjálv at áskoðanin um tað øvuta livur í øllum góðum.

Tá ið tær vóru spurdar, um víðkaða familjan hjálpti til við barnaansing, svaraði ein av kvinnunum:

„Hetta er ikki nakað, ið eg og vinkonur mína eru fyri, undantikið nakrar einstakar fittar mammur, sum taka ein tíma ella tveir, men [tær] eru ikki heima við grýturnar saman við børnunum eitt heilt vikuskifti.“

Tá ið kvinnurnar umrøddu, hvussu lítla hjálp tær veruliga fingur frá foreldrum til barnaansing, nevndu tær ógvuliga sjáldan pápar sínar, tær vóru heldur upptiknar av, at tær ikki kundu líta á mammur sínar. Tað er tískil áhugavert at hyggja nærri at, hvussu djúpt í undirvitskuni okkara ímyndir um kynsleiklutir eru inngrónar, hóast tær hugburðsbroytingar, ið eru farnar fram seinnu árinum. Tað sær út til, at nakrir arbeiðsgevarar og leiðarar halda, at ommur – og í minni mun mannlig familja – gott kunnu hjálpa til og ansa eftir sjúkum børnum, soleiðis at mammurnar hava møguleika at ansa arbeiði sítt. Ein stök mamma at einum barni segði frá einari arbeiðssamrøðu:

„Tá ið tey funnu útav, at foreldur míni ikki vóru á lívi, at eg var einsamøll við barninum, at pápin ikki tók sær av tí, og at foreldur faðirsins búðu uttanlanda... so segði hon frá, orsaka, men vit kunnu ikki seta teg í starv. Hvussu verður, tá ið barn títt verður sjúkt? Eg hugdi bara upp á hana og segði ja...?“

Í samrøðuni hevði staka mamman sagt frá, at hon átti beiggjar, men hetta var ikki áhugavert hjá teimum, sum hövdu setanarsamrøðuna.

Breið semja var í øllum fokusbólum, at umstøðurnar hjá teimum eldru í Íslandi ikki vóru nøktandi. At fólkapensjónin var ov lág, at treytirnar at fáa hjálp, eitt nú heimahjálp frá tí almenna, ofta vóru løgnar. Kvinnurnar umrøddu eisini umstøðurnar á ellisheimum og hildu, at tær vóru ikki nøktandi. Tey eldru vóru tískil ógvuliga bundin av hjálp frá næstringum, nakað ið kundi vera rættiliga skiftandi. Víst varð á, at eldratænastan var ógvuliga ójovn í ymsu kommununum.

Nóg hildu, at sjúkufikseringin á almannaøkinum var ógvuliga eyðsýnd: Ein kvinna, ið er lækni sjálv, segði soleiðis:

„Eg skuldi søkja um heimahjálp til mammu mína, og tey kravdu læknaváttan! Nú, nú, hon er bara vorðin eldri og fær ikki vaska heima, er tað neyðugt, at sjúka er tengd at tí? Hví kann mann ikki bara søkja um heimahjálp, skal okkurt vera áfatt?! Hví skal mann koma við einari sjúkugreining?“

Luttakararnir voru oftá fyri, at almenni stuðulin ikki var nøktandi, og at tað fyrst og fremst rakti kvinnurnar.

“Omma mín eigur tvey børn, tvs. mamma mína og beiggja hennara. Beiggi hennara, maðurin í familjuni, hevur ikki tíð at taka sær av sínari egnu mammu,” segði ein av luttakarunum.

Tað er rættuliga vanligt, at synirnir ikki hava ábyrgd av gomlu foreldrum sínum, og hetta halda luttakararnir ikki vera rættvíst. Ein kvinna sigur soleiðis:

“Ímyndið tykkum kvinnuna, støðuna vit eru í, vit skulu vera superkvinnur á arbeiðsmarknaðinum, vit skulu einsamallar ansa eftir børnum okkara og heiminum og foreldrunum.”

Røddir av hesum slag hava vit hoyrt í Íslandi tey síðstu áratíggju, og fokusbólkaviðtalin vísar at manglandi javnstøða millum kynini við hús framvegis er sera vanligt.

3.4.6 Heilsuskipanin

Tað kom fram, at útbreitt nøgdsemi var við íslendsku heilsuskipanina. Kvinnurnar, ið høvdu búð í Stóra Bretlandi, longri sunnanfyri í Evropa og USA hildu, at hon væl kundi metast við hesi lond. Góðskan á eldratænastuni varð tó átalað í øllum fokusbólkum. Høgar heilivágsútreiðslur hjá teimum, ið tørvaðu nógvan heilivág, varð átalað, og somuleiðis longu bíðlistarnir til summar skurðviðgerðir. Høgar tannlæknaútreiðslur voru eisini ofta tiknar fram sum skemdarblettur á velferðarskipanini. Kvinnurnar heftu seg við ómetaliga stóra tørvin á kommunulæknum í ávísu støðum, sum tarnaði fólki í at fáa gleði av góðari og bíligari læknatænastu. Tær hildu, at avlamispensjónin í Íslandi er alt ov lág, og hildu, at summi menniskju í roynd og veru ikki høvdu ráð at fara á avlamispensjón. Í staðin royndu tey at fáa tann nakað hægri abeiðsloysisstudningin. Tær brúktu ein 35 ára gamla kvinnu við fullari avlamispensjón sum dømi, ein mamma at tveimum børnum og sambúgvandi, sum hevði fingið 136.285 ISK (6.429 DKK)³⁵ um mánaðan í avlamispensjón áðrenn skatt. Grundupphæddin í arbeiðsloysisstudninginum (full tíð) er harafturímóti 6.900 ISK (326 DKK) um dagin ella 149.523 ISK (7.053 DKK) um mánaðin, um talan er um 21,67 arbeiðsdagar um mánaðin (Vinnumálastofnun), [ed].

3.4.7 Útbúgvingarskipanin

Kvinnurnar mettu, at stór hol voru á dagstovnaðinum, frá tí at barnsburðarfarloyvið endar og til tíðina har børn fáa barnagarðspláss, aloftast um tvey ára aldur.

³⁵ Virði 21, 2 per 16. juni 2010

Aftur og aftur varð dentur lagdur á, at dagrøktarmammuskipanin í Íslandi var alt ov vánalig, og at karmarnir ikki vóru í lagi yvirhøvur. At ongin hevði yvirlit yvir tøkum dagrøktarmammum í teirra býlingi, nær børnini finga pláss, og at har heldur ikki vóru nakrir heildarupplýsingar um dagrøktarmammur ella tænastrá, tær veita. Prísir fyri dagrøkt mettu kvinnurnar vera alt ov høgan. Harafturímóti vóru tær sum heild nøgdar við barnagarðsøkið. Kvinnurnar róstu arbeiðinum saman við børnunum og máltíðirnar, ið vórðu bjóðaðar, og tær upplivdu sum heild, at barnagarðarnir vóru framúr væl skipaðir. Sama nøgdsemi var ikki galdandi fyri frítíðarstovnarnar, tvs. stóðini har yngri barnaskúlabørnini halda til eftir skúlatíð. Misnøgd var við arbeiðinum saman við børnunum, og hvussu økið er skipað. Átalan var serliga ætlað kommununum, har búskaparligu karmarnir, sambært kvinnunum, vóru alt ov trongir og er prógv um undirmeting av siðbundna arbeiðinum hjá kvinnum:

„... tað er lønin, ið er trupulleikin, sjálvandi, mann rindar fólki eina vána løn... Skipanin er heldur ikki nøktandi,“

segði ein stók mamma at einum barni og sær hetta sum tekin um, hvussu seint tað líðir við javnstøðu ímillum kynini í Íslandi.

„... um samfelagið væntar, at kvinnur útbúgva seg, forsyrgja sær og arbeiða, so mugu grundarfortreytirnar verða har, og tær eru ikki í lagi...“

Hesin hugburður var vanligur í flestu fokusbólkunum, og tað sæst, at skipanin av frítíðarstovnunum kosta kvinnunum stórt stríð.

Kvinnurnar vístu eisini á, at tað var óheppið, at frídagarirnir ikki vóru samskipaðir, t.d. vetrarfrí í barnaskúlum og barnagørðum í sama býlingi, sjálvst um menningin var á rættari leið. Á arbeiðsmarknaðinum var heldur ikki siður, at foreldur hildu vetrarfrí saman við sínum børnum, sjálvst um skúlar og barnagarðar vóru stongdir, sum hinvegin økti trýstið á barnafamiljur um at sameina familju og arbeiðslív.

3.5. Javnstøða millum kyn

Fyrsta javnstøðulóg kom í gildi í 1976 við tí í hyggju at fremja javnstøðu millum kyn á øllum samfelagsøkjum, tó við serligum atliti til arbeiðsmarknaðinum. Sambært The Gender Gap Index (Indekstalið fyri kynsglopp) frá 2009 stendur Ísland hægst í verðini, tá talan er um javnstøðu millum kyn. Indekstalið sigst at vera bygt á búskaparligar, politiskar, útbúgvingarligar og heilsuligar útrokningar (Hausmann, Tyson og Zahidi, 2009). Kortini er ólíka løn millum kyn enn sannroynd í Íslandi, har kvinnurnar draga afturút, og búskaparliga valdið hjá kvinnum ikki er komið langt (Rafnsdóttir og Styrkarsdóttir, 2009). Luttakararnir vildu vera við, at hetta hevði sín uppruna í lítla íbúgvatalinum í íslenska

samfelagnum. At avmarkaða búskaparlíga valdið hjá kvinnunum partvís kundi skiljast við atlíti til eitt lítið samfelag, ið setur øll í sama bás og heldur fast við avoldaðar stereotypur. Fokusbólkarnir tosaðu nógv um íslensku mentanina/fólkasálina, samfelagseftirlit og avmarkað ráðarúm fyri margfeldi og sjálvstøðugan vilja. Men tær vóru eisini upptiknar av sterku einstaklingahugsanini í Íslandi, har aðal hugburðurin er, at menniskja sjálvt skal smíða sær eydnuna góða. Kjakið endurspeglar tískil ávísar andsøgnir.

3.5.1 Arbeidsmarknaður

Kvinnurnar tosaðu um, at tað var alneyðugt at fremja javnstøðu heima. Summar umrøddu, at javnstøðukjakið í dag snúði seg í nógv størri mun um arbeidsmarknaðin enn heimini. Ein av høvuðsfortreytunum fyri javnstøðu á arbeidsmarknaðinum er harafturímóti, at foreldrini deilast um ábyrgdina av uppvækstrinum hjá børnunum, umsorganini fyri øðrum í víðkaðu familjuni og av húsarhaldinum. Sum áður nevnt, uppliva nógvir lutakarar framvegis, at høvuðsábyrgdin fyri ólønna arbeiði í heiminum í stóran mun liggur á kvinnuni. Tær vísa eisini á, at húsarbeiði, t.d. reingerð, ofta verður útveitt til aðrar kvinnur, tá konan ikki megnar at taka sær av tí, í staðin fyri at uppgáurnar vera meira javnt býtt millum mannin og møguliga eldri børn. At kvinnurnar sum heild sjálvar mugu gera sítt til at loysa seg sjálvar frá ábyrgdini. Tað, ið forðar fyri broytta leiklutabýtinum ímillum kynini, verður lýst sum afturhald og eftirlit, ið verður flutt millum ættarliðini.

„Tað snýr seg ikki um tíðina, tað tekur at vaska gólv, men heldur ábyrgdina, ið liggur á tær,“ sigur ein sambúgvandi kvinna uttan børn.

Heildaráskoðanin millum lutakararnar var, at tær høvdu havt størri ábyrgd av víðkaðu familjuni og rakstrinum av húsarhaldinum enn menninir. Tí vóru tær fyri stórum trýsti at sameina familju og arbeidslív. Tær skulu vaska gólv, turka av, geva børnunum mat, lata tey í, fara við teimum og eftir teimum, fara til handils, gera mat, busta tenninar hjá børnunum og leggja tey í song. Harumframt skulu tær taka sær av aldrandi foreldrum og syrgja fyri, at heimið sær reint og nossligt út. Út frá nøkrum viðtalum sást, at kvinnur vóru eisini bidnar at hjálpa stórum beiggjum við reingerð. Summar kvinnur hildu, at kravið um, at øll skuldu arbeiða fulla tíð, viðhvørt kendist sum óyvirkomuligt. Henda áskoðanin kom serliga fram millum tær ófaklærdu kvinnurnar. At velferðarskipanin átti at gjørt tað møguligt, at bæði foreldur ikki arbeiddu fulla tíð:

„Tá ið eg arbeiði fulla tíð og samstundis skal syrgja fyri heiminum, so er heimið rætt og slætt í sorli,“ sigur ein ófaklærd gift mamma at tveimum børnum.

Royndirnar og upplivingar hjá kvinnunum samsvara við granskingarúrslit, ið snúgva seg um familjuábyrgd og arbeiði í húsarhaldinum hjá monnum og kvinnum. Í tíðarskeiðinum 1998–2004 var parturin hjá íslenskum monnum

í húsarhaldinum lutfalsliga lægri enn í skandinavisku londunum annars. Í sama tíðarskeiði fór lönnta starfstíðin hjá monnum niður, men hjá kvinnunum fór hon upp (Haraldsson og Magnússon, 2009). Tað tykist sum samspælið ímillum hesi bæði øki, tvs. starvi og familju, hevur stóra ávirkan á javnstøðuna. Høvuðsábyrgdin fyri familjulívi og hústarbeiði liggur framvegis hjá kvinnunum, og sama er galdandi fyri krevjandi uppgávuni at sameina familju og starðslív, halda luttakarnir.

Nógvar hildu at vanligu kynsleiklutirnir framvegis leggja fót fyri øktari javnstøðu:

„Ein er sjálvandi noydd at vera stinn, ella sum maður mín ofta sigur við meg“ áh, tú er eitt ordiligt mannfólk! „Tað sigur hann, tá ið eg haldi fast við okkurt, tað eri eg sera væl nøgd við, og eg fari at mæla døtrum mínum til at vera enn stinnari,“ sigur ein mamma at tveimum, ið hevur búð uttanlanda.

Vil tað so siga, at kvinnur tann dagin í dag framhaldandi verða fataðar sum maskulinar, um tær eru stinnar og seta krøv? Tað tykist, sum máttin kyn tulka atburðin hjá fólki er djúpt rótgrógvinn í undirvitskuni, tí kynshugsanin, ið luttakarnir finnast at, verður endurspeglað í teirra egnu úttalilsum.

3.5.2 Løn sett í samband við kyn

Stríðið fyri líkaløn millum kynini hevur verið leingi ávegis í Íslandi. Hóast javnstøðulógin í 1976, sum áður nevnt, skuldi fremja javnstøðu á øllum samfelagsøkjum, so hevur hon í hægri mun havt serligt atlit til starðsmarknaðin. Kortini vísir nýggj íslensk gransking, at enn er størri lønarmunir millum kynini í Íslandi enn í hinum londunum, vit vanligar samanbera okkum við (Mósesdóttir, Dofradóttir, Einarsdóttir, Blöndal, Þórarson og Ásgeirsdóttir, 2006). Hóast langa stríðið og javnstøðulóg síðani 1976 – og hóast mátingarnar hjá The Gender Gap Index – so hevur tað gingið ómetaliga seint fyri seg í seinnu árum at fáa búskaparlígan javna ímillum kyn.

Dentur varð lagdur á hetta, tá ið javnstøðulógin var endurskoðað í 2008. Viðtøkur vóru skoyttar uppí, ið skuldu javna kynsbýti í nevndum og ráðum í landi og kommunu, soleiðis at hvørt kynið var umboðað við minst 40 %, tá ið talan var um trý ella fleiri umboð. Sama er galdandi fyri nevndir hjá almennum partafeløgum og fyrirkum, har land ella kommuna eru høvuðsánarar (Rafnsdóttir og Stykarsdóttir, 2009).

Í kjalarvørrinum á búskaparlíga skráðlinum á heysti 2008 setti stjórnin ein starðsból, Javnstøðuvarðhaldið, ið skuldi meta um, hvussu skráðlið ávirkaði støðuna hjá kynunum og ansa eftir, um og hvussu búskaparlíga kreppan ávirkaði ávikavíst kvinnur og menn. Tískil tók fígjarmálaráðharrin avgerð í mars 2009 at seta verkætlanarráð um gender budgeting, í samsvar við avtaluni hjá OECD-londunum at seta í verk gender budgeting innan 2015 (Almanna- og heilsumálaráðið, 2009a).

Men hóast mangar verkætlanir og lóggávu í meira enn hálva öld, við tí máli at økja javnstøðu millum kyn, er ójavni í lønini millum kynini framvegis vanlig og áhaldandi á íslenska arbeiðsmarknaðinum. Ójavni í lønini millum kvinnur og menn er máldur at vera eitt sindur yvir 16 %, um ein tekur arbeiðsmarknaðin sum heild og lagt verður upp fyri viðurskiftum sum eitt nú arbeiðstímar, starv, útbúgving, aldur, vinna og ábyrgd á arbeiðinum (Almanna- og heilsumálaráðið, 2009b og 2009c).

Ójavni í lønini millum kynini snýr seg partvís um, at siðbundin kvinnuarbeiði eru mett til lægri løn enn siðbundin mannfólkaarbeiði. Men tað snýr seg eisini um, at kvinnur fáa lægri løn enn menn, sjálvt um tær røkja somu arbeiði. Luttakararnir tosaðu ofta um, hvussu kynsjónarmiðið hjá arbeiðsgevarum var viðvirkandi til at varðveita ójavnan í løn millum kvinnur og menn, uttan mun til motivatión og dugnaskap hjá starvsfólkunum:

„Eg eri útbúgvin í mannfólkaferi og hevði arbeitt líka nógv sum dreingirnir í mínari starvsvenjing [...] triggir dreingir [...] tá vit vóru liðug við útbúgvingina [...] høvdu vit akkurát somu førleikar. Eg rýmdi, tá eg hevði skeldað menniskja, ið var leiðari, tí teir [dreingirnir] finga bjóðað dupult so høga løn sum eg,“ fortelur ein faklærd kvinna og mamma at einum barni.

Fleiri líknandi dømi vórðu nevnd. Í næsta broti lýsir ein kvinna, ið hevur ríkið egið virkseimi í nøkur ár, sínar royndir. Innan hetta hevði hon verið í starvi á privata arbeiðsmarknaðinum. Tá hon bað um lønarhækkkan var reaktiónin negativ:

„Eg bað um eina ávísa upphædd [lönarhækkkan], men tey søgdu „nei, vit eru noydd at spara“. Eg var byrjað at leita mær arbeiði aðrastaðni, so eg segði starvið frá mær. Ein maður, ið var settur í mítt stað, fekk júst somu upphædd, ið eg hevði kravt, tey søgdu, tað var tí, hann var uppihaldari, men ikki eg! Eg havi kortini 10 ára starvsroyndir, eri mamma at fyra børnum og eri munandi betri útbúgvin enn mannlígi avloysari mín. Eg haldi, tað er heilt ótrúligt.“

Summar kvinnur hava eina vón um eitt samfelag, har ójavnin í lønini er farin tíð, ímeðan aðrar ikki vóru líka vóngóðar:

„Eg haldi ikki at hetta stríðið kann vinnast,“ sigur ein ófaklærd mamma at tveimum.

Tað virkar sum, at hugmyndin av manninum sum høvuðsuppihaldari leggur fót fyri lønarmenningini hjá kvinnunum, uttan mun til hvat arbeiði viðkomandi persónur, kvinna ella maður, hevur í familjuni ella á arbeiðsmarknaðinum. Tað er ein hugmynd, ið er ring at basa, at mennirnir altíð eru høvuðsuppihaldarar og ongantíð kvinnurnar. Hóast stóra talið av fólki í vinnu, bæði millum kvinnur og menn, og sannroyndin, at tað er torført at uppihalda eitt íslenskt húsarhald við bert einari inntøku, so tykist tað sum hugmyndin av monnum sum einauppihaldarar er ring at basa. Doeringer og Píore hava arbeitt við, hvussu kynshugburður hjá arbeiðsgevarum í 1970' unum var við til at skapa kynsbýttan arbeiðsmarknað og kynsbýttar lønir (Doeringer og Píore, 1980/1971). Hóast umleið 40 ár eru

liðin, síðani teir skrivaðu hetta, vísa royndirnar hjá kvinnunum, at grundhugburðurin hjá nógvum arbeiðsgevarum ikki hevur broytt seg síðani tá, og at mann enn ikki heldur, at tveir javnmettir uppihaldarar eru í einari familju, hóast báðir partar arbeiða fulla tíð.

Kvinnurnar hildu, at ójavnin í lønini millum kynini sum heild skapti ójavna millum kynini og ásetti arbeiðsbýti í heiminum. At tá ið maðurin er betri løntur enn kvinnan, ið ofta er ein sannroynd, so verður hægri lønin hjá manninum brúkt sum próvgrund fyri, at høvuðsábyrgdin av húsarhaldinum verður lagt á kvinnurnar:

„... júst sum maður mín sigur, tú kanst vera heima, tí eg fái jú hægri løn enn tú. Tað skilji eg ikki sum javnstøða [...] eg arbeiði í einum barnagarði, har eg havi ábyrgd, um eg ikki komi til arbeiðis, og tað skortar við starvsfólki, so noyðist ein at koyra børnini heim, og tað fati eg sum mangul uppá virðing. ... lønin hjá kvinnunum skal rætt og slætt vera hægri, so tær kunnu svara monnum sínum aftur,“ sigur ein ófaklærd gift mamma at tveimum børnum.

Tað var eyðsýnt í samrøðunum, at spurningurin um hvør má vera heima, tá ið børnini gerast sjúk, kann skapa ósemju millum hjúnarfelagar, og at mammurnar, ið oftast hava lægru lønina, aloftast mugu verða verandi heima. Spurningurin er, hvussu umstøðurnar eru í familjum, har kvinnan er betur lønt enn maðurin, ella har partarnir hava líknandi løn. Ein serfrøðingur og uppihaldari við einum barni sigur soleiðis:

„Eg havi eisini hoyrt, at stríð kann koma í millum hjúnarfelagar, um hvørs arbeiði [er raðfest hægri], er tað mítt arbeiði... ella er tað hansara arbeiði, ið verður raðfest hægri... tað kann rættuliga lætt enda í stríði, har ein noyðist at siga: „Lurta, eg havi eisini eitt arbeiði, og sjálvt um eg fái lægri løn enn tú, so royni eg eisini at arbeiða meg upp, og eg havi eisini mál, so...?“ Vinkona mín hevur akkurat havt slíkt orðaskifti við mannin, tey eiga tvey børn.“

Ein serfrøðingur og mamma at tveimum segði soleiðis:

„Eg veit at vinkonur mínar hava tað soleiðis, at tær hava størstu ábyrgdina, tær stytta arbeiðsdagin eitt sindur, hava størstu ábyrgdina av húsarhaldinum, og mennirnir hella tann vegin at arbeiða meira fyri at fáa endarnar at røkka, og um tað er øvut... íðan, tað er ikki so vanligt. Tað er øgiliga týðningarmikið at røkka hesa javnvágina í heiminum, og tað er nakað, ið øll pør mugu arbeiða fram ímóti.“

Enn vantar nógv vitan um kysrelateraðu støðuna hjá foreldrunum á arbeiðsmarknaðinum. Mann hevur sóknast eftir meira gransking av, um ungar mammur hava verri við at fáa arbeiði enn páparnir, serliga nú arbeiðslívið er undir trýsti. Tørvur er eisini á at meta um, hvussu nógv ávikavist mammur og pápar fara frá arbeiðinum, tá ið børnini eru sjúk.

3.5.3 Kyn og ræði

Luturinn hjá kynum í virkisleiðslum og øðrum leiðandi störvum er ógvuliga ójafnur, har mennirnir eru týðiliga yvirumboðaðir. Hetta er serliga galdandi fyrri leiðslur í privatum og bórsskrásettum fyrirkæmum (Rafnsdóttir og Styrkársdóttir, 2009). Luttakarnir tosaðu um, hvat orsökinn kundi vera til henda framhaldandi ójafna kynjanna millum, og hvör kundi fremja veruligar broytingar. Um kynskvotering ella aðrir hættir vóru tað rætta:

„Eg haldi tað er áhugavert, at tá okkurt skal uppkallast eftir pápa sínum, so er breið semja millum fólk, men tá kynskvotering í virkisleiðslum verður borin upp á mál, so er tað heilt við síðurnar av, tá noyðast vit at lata tíðina arbeiða fyrri okkum,“ sigur ein mamma at trimum børnum.

Ymiskar meiningar vóru kortini í fokusbólkunum um kynskvotering í nevndum, ráðum og virkisleiðslum. Ein mamma at trimum og serútbúgvinn vísti á, hvussu týðningarmikið tað er, ikki bert við 20 % kynskvotering, men eisini at arbeiða ímóti tí innetni og frændaveldi, ið setir dóm á lítla samfelag okkara.

„So nógv hevur verið í tíðindunum um teir, ið hava siti í nevndum saman, teir, ið eru persónligir vinir – her er trygdarskipanin veik, ógvuliga veik... eg haldi tað er skilaleyst at tosa um førleika, í hvussu so er ikki í hesum tíðum, eg haldi ikki, tað hevur nakað við førleika at gera... Tað snýr seg í hvussu so er um eina ósjónliga skipan, ongin kann sannføra meg um annað, okkurt er øðrvísi enn tað tykist at vera.“

Í mars 2010 samtykti íslenska lóggávutingið eina lógarbroyting, ið hevur við sær, at í nevndum í partafeløgum og privatum vinnufeløgum við meira enn trimum persónum, skulu bæði kyn vera umboðað við minst 40 %, innan 2013 er farið. Lógin bindir eisini fyrirkærnar at leggja upp fyrri kynsbýtinum í nevndum í partafeløgum og tá stjórar verða settir (Lógarbroyting viðvíkjandi Partafelagslógini og Smápartafelagslógini (ognarrættur, kynsbýti og arbeiðandi nevndarformenn, nr. 13/2010).

Men hvat vilja vit rækka við javnstøðustríðnum? „Mítt endaliga mál er bert at vera javnmætt,“ sigur ein luttakari uttan børn, „og sleppa undan kravinum um at vera sett í bás,“ leggur ein kvinna uttan barn afturat. Við básin sipar hon til kynsstereotypunnar. „Ja júst so, sleppa undan kravinum um at vera á ein ávisan hátt, um tú ert maður, og á annan hátt um tú er kvinna,“ leggur ein triði luttakari afturat.

3.6. Samandráttur

Endamálið hjá granskingarverkætlanini var at kanna hugburðin hjá íslenskum kvinnum til velferð, og hvørjar velferðarveitingar tær halda vera týðningarmiklar. Einans kvinnur vóru til samrøðu, við tað at kanningin er partur av einari verkætlan í Útnorðri, ið hyggur serliga at sannroyndini, at færri kvinnur enn menn búgva í ávíkavist Føroyum, Grønlandi og Íslandi, í mun til

flest onnur stöð. Kvinnurnar flyta í stærri mun enn mennirnir frá sonevndu útjaðarökjunum, og líkindini fyri, at tær flyta aftur, eru minni, sum millum annað stendst av einstáttaðum starvsmøggleikum, fáum útbúgvingartilboðum og afturhaldandssinnaðum hugburði til stöðuna hjá kynum. Henda gongd hevur skapt ójavnvág í aldurs- og kynssamansetingini í spjaddbygdum økjum í Norðurlondum (Carlsen, 2007; Ívar Jónsson, 2007; Sundström, 2006; Berglund, Johansson og Kramvig, 2005; Ingólfur V. Gíslason og Kjartan Ólafsson, 2005).

Allir luttakararnir í kanningini vóru búsettir í høvuðsstaðarøkinum í Íslandi, ímeðan viðtalurnar fóru fram. Kortini høvdu nógvar búð ávikavist uttanlanda og úti á bygd í longri ella styttri tíðarskeið. Málið um búseting nemur við øll evni í granskingarverkætlanini, serliga í kjakinum um lívsvirði og velferð. Sterka tilknýti, kvinnurnar høvdu til føðilandið, ikki minst víðkaða familjan, var altavgerðandi fyri at seta búgv í Íslandi. Hetta hóast tær meta, at nógvar velferðarveitingar eru betur mentar aðrastaðni, serliga í skandinavisku londunum. Tað tykist at stóra útboðið av týðandi størvum var høvuðsorsøkin til, at teir luttakarar, ið høvdu búð uttanlanda, valdu at fara heimaftur til Íslands.

3.6.1 Lívsvirði

Hóast tær, ið luttóku vóru nøgdar við at búgva í Íslandi, og tær ikki høvdu ætlanir um at flyta uttanlanda, so var tíðartrot, strongd, tørvandi tolsemi og materialisma nógv í tonkum teirra, tá tær samanbóru Ísland við onnur lond. Skilt út frá ástøðinum um lívsvirði, ið var nevnt áður (Ólafsson og Eypórsson, 2004), ivast kvinnurnar týðiliga í, at lívsvirði fyrst og fremst var skilgreina materialistiskt. Ynski og longsul, ið tær gjørdur vart við í samrøðunum, snúðu seg um at *minka um ferðina í gerandisdegnum*, at hava meira tíð til seg sjálva og síni næstringar. Fokusbólkarnir drógu ofta tíðina fram sum tilfeingi, ið tær ikki høvdu nóg góða atgongd til. Ein sannroynd, ið tær hildu, skapti nógvar trupulleikar og lækkaði lívsvirði teirra. Frágreiðingarnar vóru bæði bygnaðarligar og persónligar, sjálvt um stór samankobling var ímillum hesi bæði. Millum tær bygnaðarligu orsøkirnar nevndu tær langar arbeiðsdagar, høga vinnuluttøku og høg burðartøl. Millum persónligu orsøkirnar nevndu tær materialismu, ójavna millum kynini og virðingaróttu fyri nógvum løntum arbeiði. Kunningartilfarið avdúkaði ávísar tvørsøgnir; á einari síðu upphaldið at lítla fólkatálið í Íslandi skapti stórt samfelagseftirlit, sum setti øll í sama bás, sum skerdi persónliga frælsið hjá kvinnunum, og hinvegin dentin, ið verður lagdur á sterka einstaklingalyndi, og at íslendingar hava ilt við at laga seg til fastar reglur.

3.6.2 Velferðarskipanin

Uppskotini, ið luttakararnir høvdu til eina úrslitagóða og sterka velferðarskipan, vóru rættuliga eins. Tær lögdu dent á, at velferðarskipanin

átti at javna möguleikarnar hjá kvinnum og monnum á arbeidsmarknaðinum, eins og möguleikarnar hjá menniskjum sum heild. Kvinnurnar sóknaðust eftir einari velferðarskipan ið var løtt at skilja, úrslitagóð, heildarupplýst og gjøgnumskygd, nakað tær ikki altíð hildu, at hon var.

Luttakararnir talaðu fyri einari leinging av barnsburðarfarloyvinum upp í 12 mánaðir, og nevndu fleiri orsøkir til, at hetta hevði gagnað bæði barni, foreldrum og arbeidsgevara. Eftir at 12 mánaða barnsburðarfarloyvi var liðugt, skuldu børnini fáa tilboð um pláss á dagstovni. Tær lögdu dent á, at bæði skipanin av barnagarðsøkinum og gerandisarbeiði í barnagørðunum var ábending um framsøkni og kundi metast við tað besta, ið var í útlandinum. Á barnaskúlaøkinum var tað fyrst og fremst frítíðarheimsøkið, ið luttakararnir hildu trongdi til ábøtur. Tær hildu, at tað var týðningarmikið, at bæði frítíðarítriv og skúlatíng vóru liðug klokkan fimm seinnapartin. Nógvir luttakarar hildu, at tørvur var á at bota um samskipanina millum summarfrítíðina hjá skúlum og arbeidsmarknaðinum. At tað var trupult, at foreldur vóru noydd at gjalda fyri dýr summarskeið til smærru børnini, ið ofta er sannroynd í høvudsstaðarøkinum, soleiðis at tey kunnu byggja brúgv um gloppið millum tað, at skúlarnir lata aftur um summarið og summarfrítíðina hjá foreldrunum. Harvið var gjørdur mismunur á fleiri børnum, av tí at fleiri familjur ikki hava ráð at gjalda fyri hesi skeið.

Allir fokusbólkar funnust at lágu barnafamiljuveitingini, og hvussu myndugleikarnir hava valt at lata næstan alla inntøku minkað inntøkustýrdu upphæddina, við tí úrsliti at fæstu foreldur finga barnafamiljuveiting. Tær lögdu dent á, at rætturin til foreldrafráveru frá arbeiði í samband við barnasjúku skuldi heftast at einstaka barninum og ikki foreldrunum, sum tað er nú. Tær tóku undir við hugskotinum um, at eisini onnur tætt skyldfólk kundu taka sær frí frá arbeiði at taka sær av sjúka barninum, sum gjørt verður í Svøríki. Hetta gjørdi tað møguligt at t.d. ommur og abbar kundu vera heima saman við sjúkum børnum, ið hevði styrkt støðuna hjá ungum foreldurum, serliga kvinnum á arbeidsmarknaðinum. Fokusbólkararnir vóru sum heild nøgdir við íslensku heilsuskipanina, men átalaðu, at ískoyti til tannlæknahjálpið ikki verður veitt. Hetta hevur við sær, at tey lægstlønðu ikki hava ráð at fara til tannlæknakanning og at røkja tenninar. Kvinnurnar lögdu áherðslu á, hvussu neyðugt tað var at gera eldraveitingarnar meira smidligar og skilja ímillum alt eftir tørvi hjá hvørjum einstøkum persóni.

3.6.3 Javnstøða millum kyn

Nógvir luttakarar drógu fram, at høvðusábyrgdin fyri húsarbeiðinum og velferðini hjá víðkaðu familjuni sum heild lá hjá kvinnunum. Hetta samsvarar eisini við nýggj kanningarúrslit (Kolbeinn Stefánsson, 2008a). Tað lýsir eisini stóra trýstið, kvinnurnar kendu á sær í samband við at sameina familju og arbeiðslív. Áskoðanin um, at menn eru uppihaldararnir, og kvinnur hava ábyrgd fyri umsorgan, tykist at leggja fót fyri kvinnunum við atlit til lønarmenning og jøvnum arbeiðsbýti í heiminum. Lønarmunurin

millum kynini er framvegis stórir, og kvinnurnar tosaðu oft um, at hugburðurin hjá arbeiðsgevaranum var viðvirkandi til at halda fast við ójavnna á lønarøkinum millum kynini, uttan mun til førleika ella motivatión hjá starvsfólkunum, ið Doeringer og Piore (1980/1971) varnaðust longu fyri 40 árum síðani, og fleiri granskarar hava umrøtt í fleiri ár. Kvinnurnar vístu á, at ójavnin í lønini skapti sum heild ójavna millum kvinnur og menn, ásetti arbeiðsbýti í heiminum og varðveitti siðbundnar kynsstereotypur. Tær hildu, at henda ónda ringrás mátti brótast.

3.7. Endi

Ísland var millum fyrstu lond í verðini, har kvinnur finga valrætt og rætt at bjóða seg fram til Altingið (1915), og millum tey fyrstu Norðurlond, ið ásetti eina Javnstøðulóg (1976). Ísland var fyrsta landið, ið ásetti barnsburðarfarloyvi, ið gav pápunum sjálvstøðugan rætt til tríggjar mánaðar barnsburðarfarloyvi, og land nummar tvey í Norðurlondum, aftaná Noreg, ið ásetti kynskvoting í virkisleiðslum. Vinnuluttøkan hjá íslensku kvinnunum er ein av hægstu í verðini, og sambært Indekstalið fyri Kynsglopp (The Gender Gap Index) frá 2009 er Ísland fremst í verðini, tá ið ræður um javnstøðu millum kyn. Indekstalið byggir á búskaparligar, politiskar, útbúgvingarligar og heilsuligar útrokningar. Vil tað siga, at Ísland er lovaða land kvinnurnar?

Hendan kanning vísir, at hóast kvinnurnar vóru ernar av landi og fólki, so hildu tær, at rútmán í íslenska samfelagnum á sumri 2008 var alt ov skjót og beint fram kvinnufiggindalig. At kvinnur og barnafamiljur komu undir eitt stórt trýst, har nógv lønt arbeiði er størsta dygdin hjá fólkinum, samstundis sum mann prísar samveruna við familjuni. Tískil var stórir spenningur millum lønararbeiði og familjulív, ið serliga rakti kvinnurnar. Tær saknaðu stuðul frá velferðarskipanini, bæði almennar tænastur, men eisini tiltøk at fremja javnrættindi á arbeiðsmarknaðinum. Tær hildu, at kvinnur vóru fyrri øvutbeintum krøvum. Tær skuldu gera sína skyldu á arbeiðsmarknaðinum, samstundis sum tær skuldu vera fullkomnar mammur, konur, døtur og húsmøður og stremba eftir vakurleikafyrirmyndunum hjá mótahúsunum. Hóast valrætt, javnstøðulóg, barnsburðarfarloyvi og indekstalið fyri kynsglopp (The Gender Gap Index), so føldu kvinnurnar ikki, at javnstøðan millum kynini í íslenska samfelagnum var nøktandi, hvørki búskaparliga ella á heimaøkinum.

Síðani samrøðurnar fóru fram, hevur íslenska samfelagið verið merkt av stórum roki. Fíggjarøkið í landinum fall saman og var fyrri djúpari, altumfatandi kreppu. Politiska dagsskráin snýr seg tískil fyrst og fremst um at endurbyggja fíggjarøkið og arbeiðslívið og at verja velferðarskipanina, ið var ment síðstu áratíggini. Enn er ov skjótt at siga nakað um, hvussu búskaparliga skræðlið ávirkar javnstøðuna millum kynini. Skerjingar í almannatænastu kann tó væntandi skapa størri arbeiðsloysi og fátækradømi millum kvinnur.

Sum skilst av omannevnda orðadrátti er tað kortini týðningarmikið at minnst, tá íslenska samfelagið skal endurbyggjast, at virðini hjá íbúgvunum áttu at verið endurskoðað, at *ferðin í tilveruni átti at verið minkað*, har størri dentur verður lagdur á velferð og javnstøðu millum kyn.

3.8. Bókmentalisti

- Arbejdsdirektoratet (Vinnumálastofnun). (e.d.). 1.11. Fjárhæð atvinnuleysisbóta. Hentet den 27. februar 2010 fra <http://www.bhm.is/rettindamal/kjarasamningar2008/>
- Bandalag háskólamanna. (e.d.). Kjarasamningur 20 aðildarfélaga BHM. Hentet den 22. februar 2010 fra <http://www.bhm.is/rettindamal/kjarasamningar2008/>
- Berglund, A., Johansson, S. og Kramvig, B. (2005). Inledning. In Berglund, Johansson og Molina (red.), Med periferien i sentrum – en studie av lokal velferd, arbeidsmarkeder og kjønnsrelasjoner i den nordiske periferien. Alta: Norut NOBR Finnmark rapport.
- Brock, D. (1993). Quality of life in health care and medical ethics. Í M. Nussbaum og A. Sen (red.), The quality of life (p. 95–132). Oxford: Clarendon Press.
- Carlsen, A. V. (2007). Grønland: et holdningsskift i den post-koloniale velfærds politik? In Guðbjörg Linda Rafnsdóttir (red.), Arbejde, helse og velfærd i vestnorden (s. 57–75). Reykjavík: Háskólaútgáfan og Rannsóknastofa í vinnuvernd.
- Collins, R. og Makowsky, M. (1998). The Discovery of Society. Boston: Mass. McGraw-Hill International Editions.
- Doeringer, P. og Piore, M. J. (1980/1971). Intern Labor Markets and Manpower Analysis. (7. udg.). Massachusetts: Heath Lexington Books.
- Einarsdóttir, Þ. (2004). „Hvar er jafnréttið?“ (Var finns jämställdheten?). Ávarp á fundi Fémínistafélags Íslands. Hentet den 10. marts 2010 fra http://www3.hi.is/~einarsd/kynjafraedi/greinar_erindi05.htm
- Eiríksdóttir, Ó., Rafnsdóttir, GL., Sveinsdóttir, H. og Gunnarsdóttir, HK. (2007). Á vaktinni. Viðhorf fólks og væntingar. Reykjavík: Rannsóknastofa í vinnuvernd. Ritröð Rannsóknastofu í vinnuvernd.
- Eurostat. (e.d.). Average number of usual weekly hours of work in main job, by sex, professional status, full-time/part-time and economic activity. Hentet den 19. februar 2010 fra http://nui.epp.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_ewhuna&lang=en
- Försäkringskassan. (e.d. a). Vem får barnbidrag? Hentet den 20. februar 2010 fra <http://www.forsakringskassan.se/nav/6e62450e2b94bba02142cd6cf9a1f08c>
- Försäkringskassan. (e.d. b). Tillfällig föräldrapenning. Hentet den 25. janúar 2010 af <http://www.forsakringskassan.se/nav/cb6226deb4a707b3259760d307588194>
- Goffman, E. (1969). The presentation of self in everyday life. London: The Penguin Press.
- Gíslason, IV. og Ólafsson, K. (2005). Könsmonster i flyttingar från landsbygden på Island. In Berglund, Johansson og Molina (red.); Med periferien i sentrum – en studie av lokal velferd, arbeidsmarkeder og kjønnsrelasjoner i den nordiske periferien (s.142–168). Alta: Norut NOBR Finnmark rapport.
- Gunnarsdóttir, A K. (2009). Orsakir búferlaflutninga kvenna af landsbyggðinni. Óbirt lokaverkefni til M.A.-gráðu: Háskóli Íslands, Menntavísindasvið.
- Gunnarsdóttir, HK. (2005). Ójöfnuður í heilsufari á Íslandi. Tímarit hjúkrunarfræðinga, 81(2) s.18–25.
- Haraldsson, G. og Magnússon, M Á. (red.). (2009). Ísland 2009 – stöðuskýrsla. Reykjavík: Félagsvísindastofnun Háskóla Íslands og Hagfræðistofnun Háskóla Íslands.
- Hausmann, R., Tyson, L., og Zahidi, S. (2009). The Global Gender Gap Report. Geneva: WorldEconomic Forum.
- Íslands Statistik. (e.d. a). Hentet den 20. januar 2010 fra <http://hagstofan.is/Hagtolur/Laun,-tekjur-og-vinnumarkadur/Vinnumarkadur>
- Íslands Statistik (e.d. c). Fæðingar 2007. Hentet den 19. februar 2010 fra

- <http://hagstofan.is/Pages/95?NewsID=3212&templateid=8>
- Jónsson, G. (2009). Economic Volatility and Social Protection in Iceland in the Post-War Period. Óútgefið handrit.
- Jónsson, Í. (2007). Arbejdsmarkeder i Vestnorden – om deres dynamik og særpræg. In Guðbjörg Linda Rafnsdóttir (red.), *Arbejde, helse og velfærd i Vestnorden* (s. 167 – 181). Reykjavík: Háskólaútgáfan og Rannsóknastofa í vinnuvernd.
- Júlíusdóttir, S. (1993). Den kapabla familien i det isländska samhället. En studie om lojalitet, äktenskapsdynamik och psykosocial anpassning. Göteborg og Reykjavík: Göteborgs universitet.
- Lög um breytingu á lögum um hlutafélög og lögum um einkahlutafélög (eignarhald, kynjahlutföll og starfandi stjórnarformenn) nr. 13/2010).
- Mósesdóttir, L., Dofradóttir, AG., Einarsdóttir, Þ., Blöndal, KSt., Þórðarson, E. og Ásgeirsdóttir, S. (2006). Evaluating equal pay in the Nordic countries: final report of the project På sporet av likelön. Evaluating equal pay. – Mælistikur á launajafnrétti. Reykjavík:
- Norden i tal. (2007). København, Nordiska ministerrådet. Hentet den 20. januar 2010 fra http://www.norden.org/is/utgafa/utgefid-efni/2007-731/at_download/publicationfile
- Nordisk Atlantsamarbejde. (2009). Challenged by Demography – En NORA conference om Nord-Atlantens demografiske udfordringer. Alta: Höfundur.
- Ólafsson, K. og Eyþórsson, GÞ. (2004). Fjölskylduvogin – mæling á lífsgæðum. Forhönnun? útgáfustaður?: Rannsóknastofnun Háskólans á Akureyri.
- Ólafsson, S. (1998). Hugarfar og hagvöxtur. Reykjavík: Háskólaútgáfan.
- Rafnsdóttir, GL. og Styrkársdóttir, A. (2009). Kön och makt i isländskt näringsliv. In Kirsti Niskanen og Anita Nyberg (red.), *Kön och makt i Norden*. Del 1. Landsrapporter (s. 163–182). útgáfustaður? TemaNord. Hentet den 16. juni 2010 fra <http://www.norden.org/da/publikationer/publikationer/2009-569>
- Rafnsdóttir, GL. (2007). Arbete, hälsa och välfärd i de västnordiska länderna, Färöarna, Grönland och Island. In Guðbjörg Linda Rafnsdóttir (dred.), *Arbejde, helse og velfærd i Vestnorden* (s. 221–237). Reykjavík: Háskólaútgáfan og Rannsóknastofa í vinnuvernd.
- Rafnsdóttir, GL. (1995). Kvinnofack eller integrering som strategi mot underordning. Diskussion kring kvinnliga fackföreningar på Island. Lund: Lund University Press.
- Sigursteinsdóttir, H. og Rafnsdóttir, GL. (2009). Women and Farming. Staða kvenna í landbúnaði. Kynjafræðilegur sjónarhóll. Stjómál og stjórnsýsla, 5(1), s.27–48. Vefúmarit. Hentet den 3. februar 2010 fra http://www.stjornmalogstjornsysla.is/images/stories/fg2009v/hs_glr.pdf
- Skatteministeriet. (e.d.). Upplýsingavefur RSK. Hentet den 25. januar 2010 fra http://www.rikisskattstjori.is/birta_sidu.asp?vefslod=/skattar/barnabaetur.asp&val=2.0
- Social- og socialsikringsministeriet (2009a). „Ráðherra íhugar lagasetningu um kynjakvóta.“ (Minister tänker lagbinda könskvotering) Hentet den 10 marts 2010 fra <http://www.felagsmalaraduneyti.is/frettir/frettatilkynningar/nr/4171>
- Social- og socialsikringsministeriet (2009b). „Ný rannsókn á launamun kynjanna.“ (Ny forskning kring löngapet). Hentet den 10 marts 2010 fra <http://www.felagsmalaraduneyti.is/frettir/frettatilkynningar/nr/4115>.
- Social- og socialsikringsministeriet (2009c) Jafnréttisþing. Skýrsla félags- og tryggingamálaráðherra um stöðu og þróun jafnréttismála jafnrétti kynjanna í tölum. Hentet den 18. maj 2010 fra http://www.jafnretti.is/D10/_Files/Jafnrth2009_net.pdf
- Stefánsson, K. (2008a). Kynhlutverk. Viðhorf til kynbundinnar verkskiptingar. Hentet den 8. februar 2008 fra <http://www.thjodmalastofnun.hi.is/Kynjaviðhorf%20-%20workingpaper.pdf>
- Stefánsson, K. (2008b). Samspil vinnu og heimils. Álag og árekstrar. Hentet den 20. januar fra 2010 af <http://www.thjodmalastofnun.hi.is/Working%20Paper%20of%20Chapter%204.pdf>
- Styrkársdóttir, A., Erlingsdóttir, RG. og Rafnsdóttir, GL. (2010). Jämställdhet och svågerpolitik på Island. Ett historiskt perspektiv på jämställdhetspolicyn på Island. Í Kirti Niskanen og Anita Nyberg (red.), *Kön och makt i Norden* (p.75–92). København, TemaNord. Hentet den 16. juni 2010 fra <http://www.norden.org/da/publikationer/publikationer/2010-525>

Sundström, E. 2006. Valfärdspolitiska förhållanden i Västnorden“

Ministerrådets TemaNord, 520, København: Nordisk Ministerråd

Skaptadóttir, UD og Proppé, HR. (2005). Global processes, localities and gender identities. A feminist perspective on changes in Icelandic Fisheries. Í Barbara Neis, Marian Binkley, Siri Gerrard and Maria Cristina Manesch (ritstjórar), *Changing Tides. Gender, Fisheries and Globalization*. Halifax: Fernwood Books.

Ingibjörg Lilja Ómarsdóttir er Ph.D.

lesandi við Háskóla Íslands, samstundis

sum hon er verkætlanarleiðari á deildini fyri samfelagsvísindum við sama universitet. Hon hevur áður granskað í arbeiðslívi, velferð og kyni.

Guðbjörg Linda Rafnsdóttir er professari í sosiologi við Háskóla Íslands. Hon granskar í millum annað velferð, arbeiðslívi, kyni og heilsu. Hon hevur ritstjórnað bókina *Arbete, hälsa och välfärd i de västnordiska länderna Färöarna, Grönland och Island*, sum kom út í 2007 og *Barn- och ungdomsarbete i Norden*, sum kom út í 1999.

Guðbjörg Linda Rafnsdóttir er professari í sosiologi við Háskóla Íslands. Hon granskar í millum annað velferð, arbeiðslívi, kyni og heilsu. Hon hevur ritstjórnað bókina *Arbete, hälsa och välfärd i de västnordiska länderna Färöarna, Grönland och Island*, sum kom út í 2007 og *Barn- och ungdomsarbete i Norden*, sum kom út í 1999.

Ingibjörg Lilja Ómarsdóttir er Ph.D. lesandi við Háskóla Íslands, samstundis sum hon er verkætlanarleiðari á deildini fyri samfelagsvísindum við sama universitet. Hon hevur áður granskað í arbeiðslívi, velferð og kyni.

Appendiks – Vælfærdartænaður í Útnorðri

Veiting	Føroyar	Grønland	Ísland	Danmark
Barnsburðarfarloyvi	Mamman hevur rætt til 4 vikur undan føðing og 30 vikur aftaná, pápin hevur rætt til 4 vikur, samlað hava mamman og pápin 34 vikur. Veiting, 100 % av miðalinntøkuni seinastu 12 mánaðirnar, tó í mesta lagi 25.000 krónur.	Mamman hevur rætt til 2 vikur undan føðing og 15 vikur eftir føðing, pápin til 3 vikur. Eftir hetta 17 vikur til valfritt býti millum mammu og pápa. Samlað hevur mamman og pápin rætt til 37 vikur barnsburðarfarloyvi. Sáttmála-avtalur finnast, sum geva mammum rætt til fulla ella partvísa løn. Onnur hava rætt til barnsburðardagpening, sum er treytaður av inntøkumissi undir barnsburðarfarloyvi, frá 1. apríl 2008 á 78,70 kr. um tíman.	Mamman fær tríggjar mánaðir, og pápin fær tríggjar mánaðir, og tríggjar mánaðir fáa foreldrin at býta ímillum sín eftir vild. Tilsamans hava foreldrin rætt til 9 mánaðir farloyvi. Barnsburðarfarloyvi kann takast ein mánað undan ásettu føðing og skal takast innan fyri 18 mánaðir. Gjaldið er 80 % av miðalinntøkuni, men verður tó ikki hægri enn 13.700 krónur. Foreldur hava hvør sær tríggjar mánaða ólönt foreldrafarloyvi, sum kann takast, til barnið er fyllt átta ár.	Mamman hevur rætt til 4 vikur undan føðing + 14 vikur eftir. Síðan 32 vikur til valfritt býti millum mammu og pápa. Pápin hevur rætt til 2 vikur valfritt innan fyri 14 vikur eftir føðing. Tilsamans hava mamman og pápin 52 vikur barnsburðarfarloyvi. Sáttmálar eru, sum geva mammum rætt til fulla ella partvísa løn. Onnur hava rætt til burðardagpening. Donsk foreldur hava eisini rætt til barnaansingarfarloyvi.
Barnafamiljuveiting	Verður givið sum skattatráðráttur til børnini eru 18 ár.	Barnaískoyti er bundið at inntøku. Tey fella burtur heilt við inntøkum yvir 280.000 krónur (1. mars 2010). Verður givið, til børnini eru 18 ár.	Barnapengar eru tengdir at inntøku og ásettur sambært sjálvuppgávu. Teir verða útgoldnir, til barnið er 18 ára gamalt.	Verður gildið øllum uttan mun til inntøku og status. Upphæddin graduerast í mun til aldurin á barninum. Verður givið, til børnini eru 18 ár.
Eyka barnaískoyti	6000 kr. pr. barn/ár til einligar upphaldarar.		Foreldur at barni yngri enn 7 ár fáa gildið eyka barnapengar, sum ikki eru tengdar at inntøku. Upphæddin er 2800 kr. um árið.	Verður reelt útgildið einligum foreldrum, sum barnið býr hjá. Reelt einlig merkir, at ískoytið felir burtur, um móttakarín er sambúgvandi ella gift/ur. Upphæddin er 1239 kr./kvartalið (2009). Til lesandi foreldur verður eisini givið eitt serligt barnaískoyti. Upphæddin er 1597 kr./kvartalið (2009).
Barnapeningur	Ískoyti til tað foreldur, sum barnið býr hjá, frá hinum foreldrinum, til barnið fyllir 18 ár. 1046 kr./mánaðin.	Veiting til tað foreldrið, sum barnið býr hjá, frá hinum foreldrinum, til barnið fyllir 18 ár. Vanligur upphaldspeningur á 6000 dkk pr. hálvár. Veiting til upphald til mammuna í 2 mánaðir á 605 dkk pr. mánað. Einnýtsupphædd til útreiðslur í samband við: barnsburð á 573 dkk, barnadóp á 763 dkk og konfirmatión hjá barninum á 3033 dkk (1. mars 2010).	Barnapeningur verður givin tí foreldri, sum barnið býr hjá, fyri barnsins upphald. Tilløguskyldan er galdandi, til barnið fyllir 18 ár. Upphæddin til eitt barn er DKK 990 pr. mór.	Gjald til tað foreldrið, sum barnið býr hjá, frá hinum foreldrinum, til barnið fyllir 18 ár. Vanligt gjald er dkk 1036/ mánað. Lagað eftir, um gjaldarin forvinnur meira enn eitt vist.
Bústaðartrygging	Ongin	Verður roknað í mun til samlaðu skattskyldugu inntøkuna hjá húskinum og talið av børnum, sum búgva fast á bústaðnum, og stødd av bústaði. Bústaðartrygging kann í mesta lagi vera 60.000 kr. um árið fyri hvørt húski. Útreiðslur til bústaðartrygging verða bornar við 40 % av kommununi og 60 % av landskassanum.	Bústaðartrygging	Verður roknað í mun til húskisinntøku, stødd á bústaði og upphaldsskyldur.
Barnaansing	Kommunal ábyrgd. Prísur umleið 1/3 av teimum veruligu útreiðslunum og minking í prísi til lágar inntøkur.	Kommunal ábyrgd. Egiðgjald er inntøkujavnað og varíerar frá kommunu til kommunu. Í Nuuk í Sermeer-sooq kommunu gjalda persónar við inntøku til 100.000 dkk ikki. Hægri prosentpartur (45%) av veruligum útreiðsl-um verður goldin av húskjum við inntøku yvir 800.000 dkk.	Barnaansing Kommunur lata stuðul til barnagarðar. Stuðulin er ymiskur frá kommunu til kommunu.	Kommunal ábyrgd. Egiðgjald varíerar frá kommunu til kommunu.

Veiting	Føroyar	Grønland	Ísland	Danmark
Ískoyti til at ansa egnum børnum	Sum útgangsstøði onki. Undir heilt serligum umstøðum orsakað av vrantandi daggrøttarpláss, kann latast kontanthjálp.	Onki	Ískoyti til at ansa egnum børnum	Nakrar kommunur geva møguleika fyri at ansa egnum børnum. Karmaðir kunnu vera ymiskir.
Barnasjúkradagar	10 dagar pr. barn/ár, tó maksimum 2 dagar/pr. sjúkratilburð. Fakligar tariffavtalur finnast.	Treytað av sáttmála á arbeiðsøkinum. Øll hava rætt til frí fyrsta sjúkradag hjá barninum.	Barnasjúkradagar	Treytað av sáttmála á arbeiðsøkinum. Øll hava rætt til frí fyrsta sjúkradag hjá barninum.
Kontanthjálp	Inntøku- og tørvsrelaterað. Økonomiskur og materiellur stuðul. Veitingin verður ásett í mun til tørvin hjá tí einstaka, tó maksimum galdandi dag- og arbeiðsloysismaksimum.	Inntøku- og tørvsrelaterað. Økonomiskur og materiellur stuðul. Almennur stuðul til upphald og til fastar útreiðslur eru maksimum. 65 % av minstuløn fyri ikki faklærdan løntakara	Kontanthjálp	Kontanthjálp er skattskyldug, og allar eins útreiðslur skulu í útgangsstøði dekkast av upphæddini. Útgoldið verður dkk 9857/mánað til ikki-upphaldara og dkk 13.096/mánað til upphaldara.
Arbeiðsloysisstuðul	Krævt inngjald frá arbeiðsgevara og løntakarum. Inntøkurrelaterað og 80 % av a-inntøku, tó maksimum 20.000 pr. mór.	Arbeiðsmarknaðargjald verður givið sum endurgjald fyri inntøkumiss orsakað av arbeiðsloysi ella sjúku og óhappi. Frá 2005 er veitingin skattskyldug. Ræturin til hjálp fæst við 13 vikurs samanhangandi arbeiði sum løntakari í minst 182 tímar. Og verður goldin sum ein fastur takstur pr. tíma, sum frá 2005 var 90 % av minstulønini hjá einum ikki-faklærdum løntakara.	Inntøkurtrýtað teir fyrstu trýggjar mánaðirnar við útgangsstøði í 70 % av miðalinntøkuni hjá móttakararum. Maksimala veitingin er DKK 10.080 pr. mór. Síðani verður útgoldið grundgjald á DKK 6211 pr. mór. fyri fulltíðarstarvandi.	Skal vera limur í einum A-kassa fyri at hava rætt til stuðul. Fulltíðartryggjað dkk 3760/viku.
Sjúkradagpeningur	Veiting um mann ikki hevur rætt til lön undir sjúku. Maksimum veiting dkk 3830/viku.	Sí uppi yvir.	Rættindi hjá løntakara við sjúku ella óhapp varierar eftir sáttmála og er vanligi treytað av starvsaldri. Staturin veitir sjúkradagpening til óarbeiðsfør vegna sjúku. Fullur sjúkradagpeningur er DKK 52 pr. dag, pluss DKK 14 pr. barn undir18 ár, sum móttakarinn uppheldur.	Veiting, ið verður útgoldin, um mann er sjúkramedlaður. Antin til ein arbeiðsgevara, um mann fær lön undir sjúku, ella til tann sjúkramedlaða. Dkk 3760/viku.